

รายงานการวิจัย
เรื่อง

การพัฒนาศูนย์เสริมสร้างทักษะอาชีพ ด้านการแปรรูปสมุนไพรพื้นบ้าน
เพื่อส่งเสริมและพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์สู่ชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

Development of occupational promotion on traditional herbal processing
to promote and develop community products according to
the sufficiency economy concept.

นางสาวปภาวี รัตนธรรม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

2562

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

(งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ปีงบประมาณ 2560)

รายงานการวิจัย
เรื่อง

การพัฒนาศูนย์เสริมสร้างทักษะอาชีพ ด้านการแปรรูปสมุนไพรพื้นบ้าน
เพื่อส่งเสริมและพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์สู่ชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

Development of occupational promotion on traditional herbal processing
to promote and develop community products according to
the sufficiency economy concept.

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

นางสาวปภาวี รัตนธรรม

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

2562

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

(งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ปีงบประมาณ 2560)

การพัฒนาศูนย์เสริมสร้างทักษะอาชีพ ด้านการแปรรูปสมุนไพรพื้นบ้านเพื่อส่งเสริมและพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์สู่ชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

ภาววิ รัตนธรรม ประจำปีงบประมาณ 2560

การพัฒนาศูนย์เสริมสร้างทักษะอาชีพ ด้านการแปรรูปสมุนไพรพื้นบ้านเพื่อส่งเสริมและพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์สู่ชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

ภาววิ รัตนธรรม ประจำปีงบประมาณ 2560

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	ก
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญ	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	2
ขอบเขตการวิจัย	2
นิยามศัพท์เฉพาะ	3
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	3
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น	4
แนวคิดเกี่ยวกับสมุนไพรไทย	9
แนวคิดเกี่ยวกับพืชผักพื้นบ้าน : มิติทางนิเวศน วัฒนธรรม และมิติทางสุขภาพ	12
แนวคิดชุมชนเข้มแข็ง วัฒนธรรมและความเชื่อในชุมชน	13
แนวคิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาคน	15
แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม	17
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	20

สารบัญ(ต่อ)

	หน้า
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	25
การเก็บรวบรวมข้อมูล	25
เครื่องมือในการวิจัย	25
การวิเคราะห์ข้อมูล	26
สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล	26
บทที่ 4 ผลการวิจัย	27
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	
สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล	66
ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป	94
บรรณานุกรม	
บรรณานุกรม	95
ประวัติผู้วิจัย	99

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
4.1	ตารางแสดงประชากรขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุง	29
4.2	ตารางแสดงรายได้ของประชากรในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุง	32
4.3	ตารางแสดงการรวมกลุ่มของประชากร	32
4.4	แสดงปริมาณวัตถุดิบ วัสดุและอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิต	48

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
4.1	แผนที่ตั้งของจังหวัดมหาสารคาม	28

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

หัวข้อวิจัย การพัฒนาศูนย์เสริมสร้างทักษะอาชีพ ด้านการแปรรูปสมุนไพรพื้นบ้าน
 เพื่อส่งเสริมและพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์สู่ชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

ผู้ดำเนินการวิจัย นางสาวปภาวี รัตนธรรม

หน่วยงาน สาขาวิชาสาธารณสุขชุมชน คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
 มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

ปี พ.ศ. 2562

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ เพื่อศึกษาองค์ความรู้ด้านกระบวนการ การแปรรูปสมุนไพรในรูปแบบภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อหาวิธีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นโดยใช่วิธีการแบบมีส่วนร่วมสำหรับเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มสมุนไพรในชุมชน ประชากรและกลุ่มตัวอย่างประชากรที่ใช้ในการวิจัย มี 2 ประเภท ได้แก่ 1) ผู้นำชุมชน และ 2) ผู้ประกอบการแปรรูปสมุนไพรและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งประชากรที่ใช้ในการวิจัย อาศัยอยู่ใน ชุมชนบ้านหนองกุง ตำบลหนองกุง อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม โดยเลือกเป็นกลุ่มตัวอย่างจำนวน 40 คน ใ้ใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่าง แบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยเลือกบุคคลที่เกี่ยวข้องและมีประสบการณ์เกี่ยวกับการแปรรูป สมุนไพร การวิจัยในครั้งนี้ใช้แบบสัมภาษณ์และแบบสังเกต การสังเกต (Observation) ผู้วิจัยใช้การสังเกตแบบที่มีส่วนร่วม (Participant Observation) สถิติที่ใช้ในงานวิจัยได้นำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis)เขียนรายงานการวิจัยในรูปของการพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยมีดังนี้ ชุมชนหนองกุง มีองค์ประกอบด้านศักยภาพของชุมชน ด้านสาธารณสุข ด้านเศรษฐกิจชุมชน อยู่ในระดับที่พึ่งพาตนเองได้ โดยนอกจากอาชีพเกษตรกรรมแล้ว ยังมีการขยายแนวความคิดการแปรรูปสมุนไพรที่มีในท้องถิ่นสู่ชุมชนเพื่อให้เกิดเป็นรูปธรรม ได้มีการระดมสมาชิกภายในหมู่บ้านเสนอแนะจัดตั้งศูนย์ศูนย์เสริมสร้างทักษะอาชีพ ด้านการแปรรูปสมุนไพรพื้นบ้าน และพัฒนาศูนย์โดย ตั้งกลุ่มสมาชิกสมุนไพรของชุมชน ซึ่งการจัดตั้งกลุ่มสมุนไพรได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากหน่วยงานของท้องถิ่นก่อให้เกิดกระบวนการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยเริ่มต้นจากพัฒนาตนเองให้เกิดรายได้เกิดความภาคภูมิใจในการถ่ายทอดองค์ความรู้ และขยายไปสู่การพัฒนาชุมชนให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะก่อให้เกิดความร่วมมือในกิจกรรมชุมชน ตลอดจนเป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชน เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ เอื้อประโยชน์ ในการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่เยาวชน เป็นการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งเป็นการรักษาภูมิปัญญาอันเป็นต้นทุนของชุมชนไว้ให้ลูกหลานได้สืบทอด เพื่อการดำรงชีพอยู่ในปัจจุบัน

Research Title	Development of occupational promotion on traditional herbal processing to promote and develop community products according to the sufficiency economy concept.
Researcher	Miss. Papavee Ruttanatam
Organization	Program Community Public Health, Faculty of Science and Technology Rajabhat Maha Sarakham University
Year	2019

ABSTRACT

The purpose of this research is to study the knowledge process. Herbal processing in the form of local wisdom of the community According to the concept of sufficiency economy In order to find solutions to problems that occur by using participatory methods for strengthening the strength of the herbal groups in the community. Population and sample groups of population used in the research are 2 types: 1) community leaders and 2) herbal processing operators and Local wisdom Which the population used in research is located in Ban Nong Kung community, Nong Kung Subdistrict, Na Chueak District Mahasarakham province By selecting 40 sample groups, using the purposive sampling method by selecting the relevant persons and experiencing This research uses the interview form and observation observation form. The researcher uses Participant Observation. The statistics used in the research are used to analyze the content (Content Analysis) Write a research report in the form of descriptive Analysis

The results of the research are as follows: Nong Kung community has the potential of community. Public health Community economy At a level that is self-reliant In addition to agriculture Also expanding the concept The processing of herbs that are local to the community in order to be concrete Have mobilized members in the village Suggest to establish a center for building skills for career skills In the field of local herbal processing And develop the center by Set up a group of herbal members of the community Which the establishment of herbal groups has been supported by local authorities Causing continuous community development process By starting from self-development to earning income, taking pride in transferring knowledge And expanded into community development to create unity among the group, causing cooperation in community activities As well as being a learning resource in the community Is the local wisdom that Helpful In transferring knowledge to youth Is a transfer from one generation to another Which preserves wisdom which is the cost of the community for the children to inherit For living today.

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญ

ปัจจุบันผู้บริโภคมีความตื่นตัวในการรักษาสุขภาพตนเองมากขึ้น จึงได้มีการทำผลิตภัณฑ์เพื่อสุขภาพอย่างแพร่หลาย ทั้งเพื่ออุปโภคและบริโภค โดยเฉพาะพืชสมุนไพรท้องถิ่นที่ถูกนำมาใช้ในการผลิตเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อสุขภาพมากขึ้น โดยเฉพาะในระดับชุมชนที่มีการนำพืชสมุนไพรพื้นบ้านมาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ประจำท้องถิ่นนั้น ๆ หรือที่เรียกว่า “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” ซึ่งเป็นโครงการที่รัฐบาลผลักดันเพื่อต้องการสร้างงานสร้างอาชีพให้กับชุมชน และเพื่อสานต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ตลอดจนสามารถนำมาประยุกต์ให้เข้าการค้าจริงชีวิตในยุคสมัยปัจจุบันได้ ดังเช่น หลักเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง (ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, 2550, หน้า 6) เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะทางการดำเนินชีวิต แก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้นและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลางโดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ความรอบคอบและความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน

เนื่องจากปัจจุบันนี้การงานอาชีพเป็นสิ่งที่สำคัญ ต่อการดำรงชีวิตของคนในปัจจุบัน และตามแนวทางพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ว่าด้วยเรื่องของ “ทางเศรษฐกิจพอเพียง” เข้าใจ มีความคิดสร้างสรรค์ มีทักษะ มีคุณธรรม มีจิตสำนึกในการใช้พลังงานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในการทำงานเพื่อการดำรงชีวิตและครอบครัวที่เกี่ยวกับงานบ้าน งานเกษตร งานช่าง งานประดิษฐ์ และงานธุรกิจมีทักษะ กระบวนการทำงาน การจัดการ การทำงานเป็นกลุ่ม การแสวงหาความรู้ สามารถแก้ปัญหาในการทำงาน รักการทำงาน และมีเจตคติที่ดีต่องานเข้าใจ มีทักษะ มีประสบการณ์ในงานอาชีพสุจริต มีคุณธรรม มีเจตคติที่ดีต่องานอาชีพ และเห็นแนวทางในการประกอบอาชีพสุจริต ซึ่งถือเป็นกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนและเป็นการฝึกปฏิบัติโครงการงานอาชีพ การจัดการกิจกรรมลักษณะดังกล่าวเพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้และทักษะขั้นพื้นฐานเกี่ยวกับการจัดการโครงการงานอาชีพและทักษะในการประกอบอาชีพ สามารถเข้าใจมีความคิดสร้างสรรค์ มีทักษะ มีคุณธรรม มีจิตสำนึกในการใช้พลังงานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ในการทำงานเพื่อการดำรงชีวิตและครอบครัว ที่เกี่ยวกับงานบ้าน งานเกษตร งานช่าง งานประดิษฐ์ และงานธุรกิจ นอกจากนี้ผู้เรียนยังได้ลงมือปฏิบัติงานอาชีพอย่างครบวงจรและมีประสบการณ์ในการประกอบอาชีพโดยเฉพาะอาชีพอิสระ ส่งเสริมให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าและความจำเป็นของการประกอบอาชีพและมองเห็นช่องทางในการประกอบอาชีพเพื่อปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมและค่านิยมในการทำงานการเพื่อพึ่งตนเองและรักการทำงาน ดังเช่น นโยบายพัฒนาโรงเรียนดีประจำตำบล ถือเป็นงานที่สามารถสะท้อน

หลักการของการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สองและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อย่างเป็นรูปธรรม กล่าวคือ เน้นการพัฒนาด้านคุณภาพการศึกษา ด้านโอกาสของนักเรียนในเขตชนบทในการได้เข้าเรียนโรงเรียนคุณภาพ และด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน และท้องถิ่น ในการสร้างพื้นฐานด้านอาชีพ ดังเป้าหมายของโครงการที่ว่า “โรงเรียนน่าอยู่ ครูดี นักเรียนมีคุณภาพ ชุมชนร่วมใจ ใช้ประโยชน์ร่วมกัน”

ทั้งนี้ทางคณะผู้วิจัย ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญและการใช้ประโยชน์ดังกล่าว จึงมีความสนใจที่จะทำการวิจัย และช่วยผลักดันในการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้านเพื่อพัฒนาให้เป็นสินค้าเพื่อสร้างรายได้ต่อชุมชน และยกระดับคุณภาพของผลิตภัณฑ์ให้ได้มาตรฐาน ซึ่งจะเป็นการส่งเสริมเศรษฐกิจและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

1. เพื่อศึกษาองค์ความรู้ด้านกระบวนการ การแปรรูปสมุนไพรในรูปแบบภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง
2. เพื่อหาวิธีการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นโดยใช้วิธีการแบบมีส่วนร่วมสำหรับเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มสมุนไพรในชุมชน

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัย ดังนี้

1. ขอบเขตพื้นที่
 - เขตพื้นที่ ตำบลหนองกุ้ง อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม
2. ขอบเขตด้านเนื้อหา
 - 2.1 บริบททั่วไปของตำบลหนองกุ้ง ลักษณะทางกายภาพ ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน
 - 2.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบ้านชุมชนบ้านหนองกุ้ง ตำบลหนองกุ้ง เกี่ยวกับเรื่องสมุนไพรเท่านั้น
 - 2.3 วิธีการแปรรูปสมุนไพรในชุมชน
 - 2.4 กระบวนการจัดตั้งกลุ่มสมุนไพรในชุมชน เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง
3. ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย มี 2 ประเภท ได้แก่ 1) ผู้นำชุมชน และ 2) ผู้ประกอบการแปรรูปสมุนไพรและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งประชากรที่ใช้ในการวิจัย อาศัยอยู่ใน ชุมชนบ้านหนองกุ้ง ตำบลหนองกุ้ง อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม โดยเลือกเป็นกลุ่มตัวอย่างจำนวน 40 คน ใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่าง แบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยเลือกบุคคลที่เกี่ยวข้องและมีประสบการณ์เกี่ยวกับการแปรรูป สมุนไพร ประกอบด้วย

 - 3.1 คณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้นำชุมชน คณะกรรมการจากโรงเรียน อาสาสมัครประจำหมู่บ้าน จำนวน 15 คน

3.2 คณะกรรมการบริหารองค์การบริหารสวนตำบล ประกอบด้วยนายกองค์การบริหารสวนตำบล สมาชิกองค์การบริหารสวนตำบล ปลัดองค์การบริหารสวนตำบล จำนวน 3-5 คน

3.3 กลุ่มผู้ประกอบการแปรรูปสมุนไพรและภูมิปัญญาท้องถิ่น จำนวน 20 คน

4. ขอบเขตด้านเวลา

กำหนดการวิจัยใช้เวลาประมาณ 1 ปี 6 เดือน คือตั้งแต่ เดือนตุลาคม พ.ศ. 2560 ถึงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2562 เพื่อให้ได้ซึ่งข้อมูลที่สมบูรณ์

นิยามศัพท์เฉพาะ

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง องค์ความรู้ของชาวบ้านที่อยู่ในท้องถิ่นที่สั่งสมประสบการณ์มาชานาน และสามารถถ่ายทอดความรู้ไปยังคนรุ่นหลังได้

การแปรรูป หมายถึง การนำสมุนไพรมาแปรรูปโดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เป็นการนำสมุนไพรมาดัดแปลงให้มีรูปแบบที่สวยงาม สามารถใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ในปัจจุบัน

สมุนไพร หมายถึง ผลิตภัณฑ์จากพืชนำมาทำยารักษาโรคและอาหารในชีวิตประจำวัน

การพัฒนา หมายถึง การทำให้สิ่งที่มีอยู่เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น

ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง ลักษณะของสังคมใด ๆ ที่เอื้อต่อการพัฒนาไปสู่ความ เป็นปึกแผ่นและยั่งยืน คือเป็นชุมชนที่มีความเป็นปึกแผ่นแน่นแฟ้น มีขีดความสามารถ พึ่งพาตนเองได้มีความสามารถควบคุมจัดการกับปัญหาต่าง ๆ โดยอาศัยภูมิปัญญาวัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น เป็นปัจจัยในการพัฒนาให้เกิดความยั่งยืนตลอดไป

กลุ่มแปรรูปสมุนไพร หมายถึง กลุ่มชาวบ้านหนองกุงที่รวมตัวกันทำการแปรรูปสมุนไพรโดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เป็นการนำสมุนไพรมาดัดแปลงให้มีรูปแบบที่สวยงาม สามารถใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้รวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของตำบลหนองกุง
2. ชุมชนบ้านหนองกุง ตำบลหนองกุง อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม มีความเข้มแข็งสามารถพึ่งพาตนเองได้โดย กระบวนการการทำงานเป็นกลุ่ม ตามระบบประชาธิปไตย และมีการตั้งกลุ่มสมุนไพรในชุมชน ทำให้เกิดความสามัคคีในชุมชน
3. ชุมชนบ้านหนองกุง ตำบลหนองกุง อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม มีรายได้พิเศษอันเกิดจากการแปรรูปสมุนไพรเป็นการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนสร้างฐานความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนอีกทางหนึ่งด้วย

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยการพัฒนาศูนย์เสริมสร้างทักษะอาชีพ ด้านการแปรรูปสมุนไพรพื้นบ้านเพื่อส่งเสริมและพัฒนาผลิตภัณฑ์ในชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ในครั้งนี้ผู้วิจัยได้อาศัยแนวคิดทฤษฎีต่างๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องของ สำหรับใช้เป็นแนวทางในการวางกรอบความคิดเพื่อช่วยให้สามารถอธิบายถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น วิธีการแปรรูปสมุนไพรเพื่อพัฒนาศูนย์เสริมสร้างทักษะอาชีพ ในชุมชนให้เข้มแข็ง โดยมีหัวข้อที่ศึกษาดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. แนวคิดเกี่ยวกับสมุนไพรไทย
3. แนวคิดเกี่ยวกับพืชผักพื้นบ้าน : มิติทางนิเวศน์ วัฒนธรรม และมิติทางสุขภาพ
4. แนวคิดชุมชนเข้มแข็ง วัฒนธรรมและความเชื่อในชุมชน
5. แนวคิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาคน
6. แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

1.1 ความหมายของภูมิปัญญา

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (2539 : 623) ให้ความหมายว่า “ภูมิปัญญา [พุม]; น. พื้นความรู้ความสามารถ” อรพิน เสียงหวาน (2542 : 2) ให้ความหมายไว้ว่า “ภูมิปัญญาไทยหมายถึงองค์ความรู้ความสามารถและทักษะของคนไทย อันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการ เลือกสรร เรียนรู้ ปรับปรุง พัฒนาและถ่ายทอดสืบต่อกันมาเพื่อให้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สอดคล้องกับสภาพและเหมาะสมกับยุคสมัย”

ประคอง นิมมานเหมินทร์ (2538 : 47) ให้ความหมายว่า “ภูมิปัญญาหมายถึงความรู้หรือระบบความรู้ที่มนุษย์คนพบหรือคิดค้นขึ้น เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมั่นคงปลอดภัยและมีความสุขสบาย สุขสงบ และบันเทิงใจ อาจเป็นระบบความรู้ที่คิดค้นขึ้นเพื่อประโยชน์ของกลุ่มชนก็ได้”

ทองถิ่น พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (2539 : 85) ให้ความหมายว่า “ทองถิ่นหมายถึง ทองที่ใดทองที่หนึ่งโดยเฉพาะ เช่น เวลาทองถิ่น ประเพณีทองถิ่น; (กฎ) พื้นที่อยู่ในเขตการปกครองของราชการบริหารส่วนท้องถิ่น เช่น เทศบาล สุขาภิบาล”

ดังนั้นภูมิปัญญาทองถิ่น จึงหมายถึง องค์ความรู้ความสามารถและทักษะของคนในทองถิ่นใดทองถิ่นหนึ่ง ซึ่งเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์และถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนในทองถิ่นให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมเหมาะสมกับยุคสมัยสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมั่นคงและปลอดภัยมีความสุขสบายและบันเทิงใจ จนเกิดเป็นกระบวนการทักษะชีวิตเพื่อพัฒนาตนเอง พัฒนาทองถิ่น และพัฒนาสังคมและประเทศชาติสืบไป

1.2 ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

สำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรี (2537 : 89)กล่าวไว้ว่าความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นย่อมมีผลต่อบุคคลชุมชนและสังคมทุกระดับตั้งจะได้แยกกล่าวเป็นข้อๆ ดังนี้

1.2.1 ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านการสร้างเสริมคุณธรรม จริยธรรม และความสัมพันธ์อันดี เช่น ภูมิปัญญาตามประเพณีสงกรานต์ ถาพิจาณาดูประเพณีสงกรานต์จะเห็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของบรรพบุรุษได้ชัดเจน ประเพณีนี้นอกจากช่วยให้เกิดความสนุกสนานรื่นเริงแล้วยังมีบทบาทอันดีในการเชื่อมความสัมพันธ์ของคนปัจจุบันกับบรรพบุรุษที่ล่วงลับ ไปแล้วเชื่อมความสัมพันธ์ของผู้ใหญ่กับหนุ่มสาวและเด็กในครอบครัวตลอดจนเครือญาติ

นอกจากนั้นแล้วยังเชื่อมความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเดียวกันและต่างชุมชนด้วย นับได้ว่าประเพณีที่มีความหมายดังมายังเพราะเป็นประเพณีที่คนไทยแสดงความกตัญญู ความปรารถนาดี และความเอื้ออาทรต่อกัน ทั้งยังมีความเอื้ออาทรต่อสิ่งแวดล้อมด้วย เช่น ประเพณีสงกรานต์ เป็นประเพณีที่แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นของบรรพบุรุษในการสร้างเสริมสายใยครอบครัว สายใยสังคมและความเอื้ออาทรต่อสิ่งแวดล้อมได้อย่างประณีตงดงาม

1.2.2 ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการรักษาสุขภาพ ในด้านการดูแลสุขภาพ สุขภาพ จะพบว่าคนไทยมีภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดูแลสุขภาพและการใช้สมุนไพรในการป้องกัน และรักษา ซึ่งหลายอยายนำมาประยุกต์ใช้ได้ในปัจจุบัน ตลอดจนการนวดแผนไทยที่กำลังเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างเม็ดเงินอยู่ในปัจจุบันนี้ ดังที่ในชุมชนที่ผู้วิจัยศึกษามีอาชีพนวดแผนไทยโดยใช้สมุนไพรควบคู่ไปด้วย สร้างรายได้ให้กับแม่บ้านที่มีอาชีพนี้วันละประมาณ 300 – 500บาท ต่อคน ก็ว่าได้

1.2.3 ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการรักษาสิ่งแวดล้อมและการดำรงเผ่าพันธุ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นถือได้ว่าเป็นองค์ความรู้สำคัญในด้านการรักษาสิ่งแวดล้อมและการดำรงเผ่าพันธุ์ ดังจะเห็นได้ว่ากลุ่มคนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในที่ราบ เขารูจักบังคับน้ำ อันมีธรรมชาติ ไหลลงสู่ที่ต่ำมาเลี้ยงไร่นา คนทำนารูจักปรับพื้นที่ให้เหมาะแก่การปลูกข้าวและรู้จักเลือกสรรผสมพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับภูมิอากาศ ภูมิประเทศ คนอยู่ป่ารู้คุณค่าของป่าว่าเป็นทั้งตู้กับข้าว ตู้ยา ห้างสรรพสินค้า และแหล่งท่องเที่ยว

1.2.4 ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจ ทุกวันจะเห็นได้ว่าทุกองค์กรทั้งของภาครัฐและเอกชนต่างก็หันมาให้ความสำคัญด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นกันมากขึ้น ทั้งนี้เพราะโรงงานอุตสาหกรรมล้มละลายประชาชน โรงงานหลายแห่งในเมืองหลวงและในจังหวัดใหญ่ ๆ ของประเทศถูกปิดกิจการ ประชาชนต่างพากันอพยพคืนถิ่นกำเนิดเพื่อกลับไปประกอบอาชีพดั้งเดิมคืออาชีพทางเกษตรกรรม และที่สำคัญกว่านี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของเราได้พระราชทานโครงการเศรษฐกิจแบบพอเพียงให้ประชาชนชาวไทย โครงการเศรษฐกิจแบบพอเพียงนี้เป็นแนวพระราชดำรินี้เป็นการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าผสมผสานกันเพื่อประกอบอาชีพของคนในท้องถิ่น มีการประกอบอาชีพเกษตรกรรมนำเอาความรู้ดั้งเดิมในเรื่องการใช้น้ำ การปลูกพืชการเลี้ยงสัตว์ของคนในสมัยโบราณเพื่อให้ประชาชนที่ว่างงานได้มีอาชีพเลี้ยงตัวเองและครอบครัว และโครงการนี้ยังเน้นให้ประชาชนพึ่งพาตนเอง ประหยัดนำเอาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดซึ่งกระบวนการต่างๆเหล่านี้ล้วน

แล้วแต่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งสิ้นและโครงการเศรษฐกิจแบบพอเพียงนี้ก็มีส่วนช่วยสร้างรายได้ให้กับประเทศมิใช่น้อย

1.2.5 ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการสร้างความสามัคคีในหมู่คณะการทำกิจกรรมใด ๆ ก็ตามถ้าหากได้นำเอาความรู้ความคิดของภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมจะทำให้กิจกรรมนั้นเกิดความสามัคคีในหมู่คณะ ทั้งนี้ก็เพราะคนในท้องถิ่นหรือคนในชุมชนมีการร่วมมือกันทำทุกคนช่วยกันคิดช่วยกันทำ เกิดการสังสรรค์ขึ้น ทำให้การทำกิจกรรมนั้นสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี และที่สำคัญยังทำให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะอีกด้วย

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศชาติ โดยเฉพาะในขณะที่ประเทศชาติกำลังประสบปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจ คนไทยทุกคนตลอดจนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องควรจะหันหน้ามาให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มากกว่านี้ โดยเฉพาะความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ด้านรักษาสุขภาพด้านการรักษาสีแกวต์ล้อม ด้านการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจ ด้านการสร้างความสามัคคีในหมู่คณะที่กล่าวมานี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นล้วนมีความสำคัญต่อประเทศชาติทั้งสิ้น

1.3 บทบาทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

สำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรี (2537 : 98) ได้กล่าวถึงบทบาทของภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีต่อการพัฒนาประเทศชาติมีด้วยกันหลายด้าน ขอจำแนกออกเป็นข้อ ๆ ดังต่อไปนี้

1.3.1 บทบาทต่อการมีส่วนร่วมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง

ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีบทบาทในการสร้างชุมชนให้เข้มแข็งเป็นอย่างมาก ทั้งนี้ก็เพราะการทำงานของชุมชนนั้น ผู้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปพัฒนาชุมชนคือคนในชุมชนนั่นเองเมื่อเป็นดังนี้ก็จะเห็นได้ว่าชุมชนที่เข้มแข็งนั้นจะประกอบไปด้วยคนในท้องถิ่น ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น กระบวนการต่างๆ ที่นำมาใช้ก็จะกระบวนการของภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำงานของกระบวนการนี้จะมุ่งหวังให้ชุมชนเข้มแข็ง สามารถพึ่งพาตนเอง มีจิตสำนึกของการเป็นพลเมืองดี ให้ความสำคัญ ความสนใจและมีบทบาทในการดูแลกิจการ ที่เป็นสาธารณะได้ดี สามารถดูแล จัดการกับปัญหาของกลุ่มองค์กรได้

1.3.2 บทบาทด้านการอนุรักษ์มรดกทางปัญญา

ภูมิปัญญาท้องถิ่นถือได้ว่าเป็นมีความสำคัญต่อการเรียนรู้ของคนรุ่นหลังทั้งนี้ ก็เพราะว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้อันมีค่ามากมายมหาศาล สามารถนำไปถ่ายทอดให้กับคนรุ่นต่อ ๆ ไปเพื่อช่วยกันอนุรักษ์และพัฒนาท้องถิ่น พัฒนาชุมชนของตนให้เข้มแข็ง ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาประเทศชาติสืบไป

1.3.3 บทบาทด้านการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจ

ทุกวันนี้ประเทศไทยกำลังประสบภัยปัญหาทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะสินค้าที่มีความจำเป็นต่อการครองชีพ เช่น น้ำมันเชื้อเพลิง อาหาร ยา และเครื่องนุ่งห่ม และสินค้าจำเป็นบางอย่างประเทศไทยไม่สามารถจะผลิตเองได้ เช่น น้ำมันเชื้อเพลิง จึงจำเป็นต้องสั่งซื้อจากต่างประเทศ เมื่อเป็นดังนี้กลุ่มบุคคลหนึ่งจึงรวมตัวกันนำวัตถุดิบในท้องถิ่นมาแปรรูปเป็นน้ำมันเชื้อเพลิง กลุ่มที่ว่าเป็นกลุ่มบุคคลจากจังหวัดประจวบคีรีขันธ์นำมะพร้าวซึ่งเป็นวัตถุดิบในท้องถิ่น

มาสังกัดเป็นนั้มนั้เชื่อเพลิง ซึ่งนี้ก็ถือได้ว่านำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาช่วยแก้ปัญหทางเศรษฐกิจอีกทางหนึ่ง

1.3.4 บทบาทด้านศาสนาและประเพณี

วิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่โบราณมามีความผูกพันกับศาสนาและประเพณีมาอย่างเหนียวแน่นและต่อเนื่อง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าคนไทยนับถือศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติและประเพณีต่าง ๆ ล้วนแล้วมาจากความเชื่อทางศาสนาทั้งนั้น เมื่อเป็นดังนี้แล้วความเชื่อทางศาสนาและประเพณีต่าง ๆ จึงถือได้ว่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการสั่งสมและถ่ายทอดสืบต่อ ๆ กันมาจนกลายเป็นบทบาทสำคัญของวิถีชีวิตคนไทยตราบนานเท่านาน

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า บทบาทของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีต่อประเทศชาตินั้นมี มากมายมหาศาล เช่น บทบาทที่มีส่วนร่วมในการสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง บทบาทด้านการอนุรักษ์มรดกทางปัญญา บทบาทด้านการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจของประเทศ บทบาทด้านศาสนาและประเพณีและบทบาทด้านภาษาและวรรณกรรม ซึ่งทุกบทบาทของภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น ล้วนแล้วแต่มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศชาติเป็นอย่างมาก

1.4 ประโยชน์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น

สำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรี (2537 : 102) กล่าวว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ที่สำคัญยิ่งในการที่จะช่วยฟื้นฟูประเทศไทยให้พ้นจากภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจโดยจำแนกประโยชน์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็นข้อ ๆ ดังนี้

1.4.1 ประโยชน์ด้านสร้างเสริมคุณธรรมจริยธรรมให้กับคนในชาติ คนไทยนับถือศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ เพราะฉะนั้นวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ล้วนแต่มาจากศาสนาทั้งสิ้น และประเพณีต่าง ๆ เหล่านี้ได้สอดแทรกคุณธรรม จริยธรรมได้อย่างงดงาม เช่น ประเพณีสงกรานต์ที่คนรุ่นลูกรุ่นหลานได้แสดงความกตัญญูต่อบิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย โดยการรดน้ำดำหัว ขออโหสิกรรม ตลอดจนขอพรเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจในการทำงาน ซึ่งการกระทำต่าง ๆ เหล่านี้ถือได้ว่เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูตเวทิตาต่อผู้มีพระคุณและทางพระพุทธศาสนาได้ยกย่องผู้มีความกตัญญูตเวทิตาตั้งพุทธภาษิตที่ว่ “นิมิตตัง สาธุรูปานัง กตัญญูตเวทิตาความกตัญญู เป็นเครื่องหมายของคนดี” ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นมีประโยชน์ด้านสร้างเสริมคุณธรรมจริยธรรมให้กับคนในชนชาติ

1.4.2 ประโยชน์ด้านรักษาสุขภาพ นับเนื่องตั้งแต่สมัยโบราณมาคนไทยรักษาสุขภาพด้วยการใช้สมุนไพร กลางบ้าน ดังขอยกค้กล่าวของ ศ.ดร. เอกวิทย์ ฌ กลาง (2532 : 38)ความว่ “...ผู้เขียนเองได้เดินไปอยู่ริมทะเล ฌ หาดแห่งหนึ่งของจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ตอนเช้าตรูเห็นแมงกะพรุนไฟถูกชาวประมงเหวี่ยงทิ้งไว้กลาดเกลื่อนตามหาดทราย ผู้เขียนเดินเท้าเปล่าบนทรายไม่นานก็คันเท้ามาก จึงลองวิชาที่ชาวบ้านแนะนำไว้ด้วยการเดินไปผ้กบุงทะเลที่ขึ้นอยู่ใกล้ ๆ มาขยี้แล้วทาบริเวณที่ คันเท้า ไม่ช้าประมาณ 5-10 นาที ต่อมาอาการคันก็หายเป็นปลิดทิ้ง”นอกจากนั้นแล้วยังได้มีการค้นคว้าและเผยแพร่ด้านการรักษาสุขภาพด้วยสมุนไพรอีกมากมายดังจะเห็นได้จากการโฆษณาตามสื่อต่าง ๆ ที่เห็นได้ทั่วไปในปัจจุบันนี้

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นมีส่วนช่วยรักษาสุขภาพของคนไทยมาช้านาน และต่อเนื่องจนถึงทุกวันนี้

1.4.3 ประโยชน์ด้านการรักษาสิ่งแวดล้อม ประโยชน์ด้านสิ่งแวดล้อมนี้ขอยกตัวอย่างของ ศ.ดร. เอกวิทย์ ญ ถกลาง (2538 : 41) ความว่า “...ในการทำไร่นาสวนผสมของชาวบ้านโดยเฉพาะทางอีสานซึ่งกำลังได้รับความนิยมกว้างขวางขึ้นทุกขณะ ผู้นำชาวบ้านท่านหนึ่งทำการเกษตรด้วยการปลูกพืช หลายอย่าง เขาไม่ต้องการใช้ยาฆ่าแมลงที่ประกอบด้วยสารเคมี เพราะรู้ถึงพิษภัย ได้สังเกตธรรมชาติมาเนิ่นนาน จึงได้รวบรวมหากิ่งก่าซึ่งมีน้อยลงทุกทีมาปลูกในไร่นา 600 ตัว กิ่งก่าเหล่านี้กินแมลงทุกชนิดที่เป็นศัตรูพืชผักไม่ซ้ำกิ่งก่าก็เพิ่มจำนวนมาก บัดนี้มีเป็นหมื่น ๆ ตัว ส่วนแมลงก็หมดไปหรือมีใหม่ก็ถูกกิ่งก่าควบคุมประชากรไว้ ชาวบ้านก็เห็นเช่นนั้น ก็ได้เอาอย่างแพร่หลายออกไป เมื่อกิ่งก่ามีจำนวนมากเด็ก ๆ ก็จับกิ่งก่ามาเป็นอาหาร ควบคุม จำนวนกิ่งก่าได้เช่นกัน เรื่องนี้ดูเผิน ๆ ไม่ลึกซึ้งอะไร แต่เป็นการชี้บ่งถึงความเข้าใจความสมดุลในธรรมชาติที่ นำมาแก้ปัญหาการเกษตรได้ง่าย ๆ สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องเกษตรยั่งยืนและแก้ปัญหาสารพิษจากยาฆ่าแมลงได้ด้วย”

1.4.4 ประโยชน์ด้านแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจ ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีประโยชน์ต่อการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างมากมายมหาศาล ตัวอย่างเช่น ที่หมู่บ้านผู้เขียนมีกลุ่มแม่บ้านได้ก่อตั้งชมรมนวดแผนไทยขึ้นมา เพื่อหารายได้พิเศษ ปรากฏว่าเมื่อเริ่มก่อตั้งมีแม่บ้านเข้ามาร่วมเพียง 5 คน มีรายได้ประมาณ 100-160 บาท ต่อคนต่อวัน พออีกสักกระยะหนึ่งปรากฏว่ารายได้ต่อคนต่อวันเพิ่มขึ้นเป็น 300-800 บาท ทำให้เป็นที่สนใจของแม่บ้านทั่วไป จึงเปิดรับสมัครจนถึงรุ่นที่ 3 เมื่อมีแม่บ้านมาเรียนนวดแผนไทยมากขึ้นผู้ที่สนใจมารับการบริการก็มากขึ้น จนทุกวันนี้แม่บ้านมีรายได้จากการนวดแผนไทยตกคนละประมาณ 400-1,000 บาท จะเห็นได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการนวดแผนไทยได้ช่วยให้รายได้ของกลุ่มแม่บ้านในตำบลของผู้เขียนเพิ่มขึ้น ทำให้เศรษฐกิจในชุมชนของผู้วิจัยดีขึ้น ดังนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นยังช่วยแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจได้อย่างแท้จริง

1.4.5 ประโยชน์ด้านอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีประโยชน์ต่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากประเพณีต่าง ๆ ที่จัดขึ้นในจังหวัดเชียงใหม่ เช่น ประเพณีบูชาเสาอินทขิล ประเพณีนี้ถือได้ว่าเป็นประเพณีเป็นวัฒนธรรมของคนเชียงใหม่มาแต่ดั้งเดิมจัดขึ้นเพื่อให้ประชาชนชาวเชียงใหม่อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุขสร้างขวัญและกำลังใจ นอกจากนั้นยังเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีที่ดงามรักษาสืบสานไว้ให้ อนุชนรุ่นหลังได้ยึดถือปฏิบัติ เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและนี่ก็อีกประโยชน์ข้อหนึ่งจากภูมิปัญญาท้องถิ่น

1.4.6 ประโยชน์ด้านสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้ที่ชุมชนให้ความสำคัญมาก เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและเป็นส่วนที่สำคัญในการที่จะผลักดันให้ชุมชน เคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่ง เมื่อคนในชุมชนต้องการให้ชุมชนของตนเองเข้มแข็ง เขาเหล่านี้จะหันหน้ามาช่วยกันพัฒนาชุมชนโดยอาศัยองค์ความรู้และกระบวนการจัดการของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เขาได้อยู่ เขาจะรักชุมชนจะพัฒนาชุมชน จะเกิดความภาคภูมิใจในชุมชนของเขา ตลอดจนถึงจะรักษาชุมชนให้ยั่งยืนเข้มแข็งสืบไป

1.4.7 ประโยชน์ด้านการเกิดความสามัคคีในหมู่คณะ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นบรรทัดฐานของการจัดกิจกรรมในชุมชน เมื่อเป็นดังนี้แล้วเวลาจัดกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นมา คนในชุมชนจรร่วมมือร่วมใจเสียสละกำลังกายกำลังใจ กำลังทรัพย์ เพื่อช่วยให้การจัดกิจกรรมนั้น ๆ ประสบความสำเร็จ ดังจะเห็นอยู่เนือง ๆ เวลาในชุมชนจัดกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นมา เช่น ในชุมชนจัดงานปอยหลวง ซึ่งเป็นประเพณีของคนในภาคเหนือทุกคนที่อยู่ในชุมชนจะร่วมมือกันจัดงานนี้ขึ้นมา โดยที่ทุกคนคิดว่าเขา

เป็นเจ้าของภาพ เขามีส่วนร่วมในการจัดงานนี้ เพราะฉะนั้นเขาจึงต้องทุ่มเทอย่างเต็มที่ ร่วมมือร่วมใจกัน งานงานนี้สำเร็จออกมาอย่างงดงาม และนี่ก็เป็นการแสดงพลังสามัคคีของคนในชุมชนซึ่งเกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นนั่นเอง

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้ความสามารถที่บรรพบุรุษได้คิดค้นและถ่ายทอดมายังคนรุ่นหลังเพื่อใช้ในการดำรงชีวิตตามวิถีชีวิตของคนไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่นนับได้ว่าเป็นมีความสำคัญและมีประโยชน์ต่อคนไทยเป็นอย่างมาก เช่น มีความสำคัญและประโยชน์ ด้านส่งเสริมอุตสาหกรรม จริยธรรมด้านรักษาสุขภาพ ด้านการรักษาสิ่งแวดล้อมและการดำรงเผ่าพันธุ์ ด้านแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจตลอดจนความสำคัญด้านสร้างความสามัคคีในหมู่คณะ และที่สำคัญที่สุดคือประโยชน์ด้านภาษาและวรรณกรรมที่ตกทอดมาอย่างลูกหลานให้ได้ศึกษาเล่าเรียนถึงทุกวันนี้ ซึ่งถือได้ว่าเป็นมรดกทางปัญญาที่ต้องรักษาไว้ การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นนับว่ามีความสำคัญยิ่งในสภาวะปัจจุบันนี้ เพราะว่าการฟื้นฟูประเทศชาติให้พ้นจากวิกฤตทางเศรษฐกิจต้องอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสำคัญนอกจากนั้นที่สำคัญที่สุดก็คือภูมิปัญญาท้องถิ่นสอดคล้องตรงกับแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในเรื่องของเศรษฐกิจพอเพียง ผู้วิจัยจึงเห็นว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญและจำเป็นยิ่งในสังคมปัจจุบัน

2. แนวคิดเกี่ยวกับสมุนไพรไทย

2.1 สมุนไพร

พจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน (2539 : 801) ได้ให้ความหมายว่า “สมุนไพร (สมุนไพร) เป็นค่านาม หมายถึง ผลิตผลธรรมชาติได้จากพืช สัตว์ และแร่ธาตุที่ใช้เป็นยาหรือผสมกับสารอื่นตามตำรับยา เพื่อบำบัดโรค บำรุงร่างกาย หรือใช้เป็นยาพิษ เช่น กระเทียม น้ำผึ้งเขากวางอ่อน กำมะถัน เป็นต้น

จากความหมายดังกล่าวแล้ว สรุปได้ว่า สมุนไพรได้ใช้เป็นยารักษาโรค สามารถหาได้จาก พืช สัตว์และแร่ธาตุ

สมุนไพรจากพืช ได้จากส่วนของราก หัว เปลือก ลำต้น ดอก ใบ เมล็ด ผล สมุนไพรจากสัตว์ได้จาก เขา หนัง กระดูก ดี หรือเป็นสัตว์ทั้งตัวก็มี เช่น ตู๊กแก ไล่เดือน ม้าน้ำ ฯลฯ สมุนไพรจากแร่ธาตุ ได้จาก เกลือแกง น้ำปูนใส สารหนู (เป็นส่วนน้อย) โดยนำเอามาจากสีที่ใช้เขียน ลวดลายของถ้วยชามเก่า ๆ

คุณลักษณะของสมุนไพรสามารถแบ่งออก 5 ประการ ดังนี้

1. รูปร่าง ได้แก่ ใบไม้ ดอกไม้ ผลไม้ เปลือกไม้ แก่นไม้ กระพี้ ไม้ รากไม้ เมล็ด
2. สี มองแล้วเห็นว่าสีเขียวใบไม้ สีเหลือง สีแดง สีส้ม สีขาว สีม่วง สีน้ำตาล สีดำ

3. กลิ่น ให้รู้ว่ามีกลิ่นหอม เหม็นหรือกลิ่นอย่างไร เช่น กลิ่นหอมของแก่นจันทร์ ดอกมะลิ อบเชย กฤษณา หญ้าฝรั่ง ชมดเชียง

4. รส ให้รู้ว่ามีรสอย่างไร รสจืด รสฝาด รสขม รสเค็ม รสเปรี้ยว รสเผ็ด รสหวาน รสมัน รสเย็น เป็นต้นว่า รสชะเอมมีรสหวาน บอระเพ็ดมีรสขม ดอกมะลิมีรสเย็น และ ลูกเบญจกานีมีรสฝาด ดังนี้ เป็นต้น

5. ชื่อ ต้องรู้ว่าชื่ออะไรในพืชสมุนไพรนั้น ๆ ให้รู้ว่าจริงเป็นอย่างไร ข่า เป็นอย่างไร ใบชี้เหล็กเป็นอย่างไร เปลือกแคเป็นอย่างไร เป็นต้น พืชสมุนไพรที่อยู่เป็นจำนวนมากมาย จจริง ๆ เพราะได้กล่าวมาแล้วว่า ต้นไม้หรือพืชพันธุ์ต่าง ๆ ในโลกนี้ล้วนแต่เป็นพืชสมุนไพรทั้งนั้น สุดแท้ แต่ว่าจะมีสารทางยามากน้อยเพียงใดเท่านั้นเอง และเท่าที่แพทย์แผนโบราณนำเอามาใช้เป็นยานั้นก็ คัดเอาพืชที่มีคุณค่าทางยาสูงมาใช้มากกว่า อย่างไรก็ตามอาจจะจะมีพืชพันธุ์ต่าง ๆ อีกมากที่เรายังไม่ ทราบว่าจะมีสรรพคุณทางยาอีกมากน้อยเพียงไร ซึ่งอาจจะยังไม่ค้นพบเท่านั้นเอง มีการแยกแยะ พืชสมุนไพร เอาไว้อย่างเป็นหมวดหมู่ทีเดียว ซึ่งก็สะดวกต่อการนำเอาส่วนหนึ่งส่วนใดของพืชสมุนไพร นั้น ๆ มาใช้ประโยชน์นั่นเอง

ดังนั้นพอสรุปได้ว่า สมุนไพรหมายถึง ผลผลิตที่ได้มาจากธรรมชาติ เพื่อนำไปใช้ใน การรักษาโรคและนำมาใช้ในชีวิตประจำวันในการบำรุงร่างกาย และสมุนไพรได้มาจากทั้งพืชและสัตว์

2.2 ประโยชน์ของสมุนไพร

ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (2540 : 4) ได้กล่าวประโยชน์ของ สมุนไพรไว้ดังนี้

2.2.1 ประโยชน์ทางด้านโภชนาการ ทุกวันนี้ทราบกันดีว่าสมุนไพรมีคุณค่าทาง โภชนาการสูงมาก เพราะมนุษย์และสัตว์ต่างบริโภคสมุนไพรเป็นอาหาร เพียงแต่มนุษย์รู้จักสมุนไพรใน นามของผักมากกว่า ผักจัดเป็นพืชที่มีคุณค่าทางอาหารสูง โดยเฉพาะในแง่ของวิตามินและเกลือแร่ที่ จำเป็นต่อโภชนาการของมนุษย์ การเลือกบริโภคผักที่มี คุณค่าทางอาหารสูงเป็นประจำร่างกายจะ ได้รับวิตามินและเกลือแร่พอเพียง ผักประกอบด้วยเซลล์จำนวนมาก แต่ละเซลล์ประกอบด้วยผนัง เซลล์ที่เป็นเซลลูโลสหลาย ๆ เส้นพันกันไปมาทำให้ผนังแข็งแรง เมื่อผักนั้นแก่ก็จะมีผนังชั้นที่ 2 เพิ่มขึ้นทำให้เกิดความเหนียวมากขึ้น ผนังเซลล์นี้ร่างกายย่อยไม่ได้แต่เป็นประโยชน์ในการขับถ่าย ทำ ให้ไม่เป็นโรคท้องผูก โรคกรดสีดวงทวาร หรือมะเร็งลำไส้ ตรงกลางของเซลล์ผักมีน้ำบรรจุอยู่เต็ม ทำให้ ผักสามารถทรงตัวแผ่กิ่งก้านขึ้นรับแสงอาทิตย์ได้เต็มที่ น้ำที่บรรจุอยู่ในเซลล์นี้เป็นแหล่งวัตถุดิบในการ สร้างแป้งและน้ำตาลในผัก สารอาหารที่สำคัญในผักอีกชนิดหนึ่ง คือ เม็ดสีต่าง ๆ เม็ดสีเขียวเป็นตัว สำคัญในการสร้างแป้งและน้ำตาลในผักอีกชนิดหนึ่งที่มีความสำคัญคือเม็ดสีเหลืองอมส้มหรือที่เรียกกัน ว่า แคโรทีน ซึ่งสามารถ เปลี่ยนเป็นวิตามินเอในร่างกายคนได้ นอกจากนี้แป้ง ไขมัน โปรตีน เกลือแร่ และวิตามินอื่น ๆ จะกระจายปะปนอยู่ในน้ำหรือของเหลวภายในเซลล์ผัก ผักจึงมีคุณค่าอาหารบำรุง ร่างกายหลายอย่างที่สำคัญและมีมากในผัก คือ วิตามินเอที่ช่วยบำรุงสายตา การปรับสายตาให้เข้ากับ ความมืดและแสงสว่าง ช่วยรักษาเนื้อเยื่อ ผิวหนัง วิตามินเอมีมากในผักใบเขียวเข้มและผักสีเหลือง วิตามินซีช่วยบำรุงเหงือก ฟัน สร้าง ภูมิต้านทานโรคให้ร่างกาย ทำให้ผนังเส้นเลือดแข็งแรงบาดแผล หายเร็ว และยังช่วยในการดูดซึมธาตุเหล็กวิตามินมีมากในผักสดและผลไม้ เช่น ถั่วงอก 30กรัมมี วิตามินซีมากพอที่จะป้องกันโรคเลือดออกตามไรฟันได้ นอกจากนี้ผักยังเป็นแหล่งอาหารที่ให้แคลเซียม กับเหล็กอีกด้วย ประโยชน์ของเหล็กคือช่วยในการสร้างเม็ดเลือดแดง ซึ่งเป็นตัวพาออกซิเจนไปยังส่วน ต่าง ๆ ของร่างกาย ถ้าร่างกายขาดเหล็กจะเป็นโรคโลหิตจางและอ่อนเพลียส่วนแคลเซียมช่วยบำรุง กระดูก ถ้าขาดแคลเซียมจะเป็นโรคกระดูกอ่อน และถ้าขาดพร้อมกับโปรตีนจะทำให้กระดูกเปราะหัก ง่ายโดยเฉพาะทารกและหญิงมีครรภ์ ในผักคะน้า 1 ถ้วยตวงมี ปริมาณแคลเซียมมากกว่าการบริโภค นม 1 แก้ว ดังนั้นคนที่รับประทานผักเป็นประจำจะไม่ขาดแคลเซียม นอกจากนี้

ผักยังเป็นแหล่งอาหาร 3 ประเภท คือ โปรตีน ซึ่งมีคุณค่าต่อการเจริญเติบโต และซ่อมแซมส่วนที่สึกหรอของร่างกาย แป้ง น้ำตาล และไขมัน ซึ่งให้พลังงานและความอบอุ่นต่อร่างกายวิตามินและเกลือแร่ ซึ่งช่วยเสริมสร้างร่างกายให้แข็งแรง ปราศจาก โรคภัยไข้เจ็บ ยิ่งไปกว่านั้นผักบางชนิดยังใช้เป็นเครื่องชูรสอาหาร ทำให้รับประทานอาหารได้อย่างเอร็ดอร่อยได้อีกด้วย เช่น พริก ผักชี เป็นต้น จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้นที่คงจะพอบอกได้ว่าทำไมเราต้องรับประทานผักถ้าต้องการให้สุขภาพดี กลุ่มผู้ที่รับประทานอาหารที่ใกล้เคียงกับธรรมชาติหรือกลุ่มแมคโครไบโอติก เสนอว่าคนเรานั้นเป็นสัตว์กินพืช โดยดูได้จากจำนวนฟัน ปกติคนเรามีฟัน 32 ซี่ แยกเป็นฟันตัด 8 ซี่ มีไว้กัดผักสดผลไม้ มีเขี้ยว 4 ซี่ เอาไว้ฉีกเนื้อสัตว์ และมีฟันบดและฟันก่อนบดอีก 20 ซี่ มีไว้ เคี้ยวธัญพืช ดังนั้นอาหารของคนเราจึงควรประกอบด้วยผักสดและผลไม้ 2 ส่วน เนื้อสัตว์ 1 ส่วน และข้าวกับถั่วต่าง ๆ 5 ส่วน

2.2.2 ประโยชน์ทางการรักษาโรค ตามตำราแพทย์แผนโบราณ เหง้าขิงสดหรือขิงผงสามารถป้องกันอาการเมารถ เมาเรือ หรือเมาเครื่องบินได้ โดยขิงแก่มีรสเผ็ดพอสมควร ขนาดที่รับประทานไม่ควรน้อยกว่า 1 กรัม ช่วงเวลาที่เหมาะสมที่สุดในการป้องกันคือรับประทานก่อนออกเดินทางประมาณ 1 ชั่วโมง ข้อดีของการรับประทานเหง้าขิงสด คือ ไม่เกิดการข้างเคียงเช่นเดียวกับการรับประทานยาแผนปัจจุบัน คือ อาการง่วง มึนงง และปากแห้ง ปัจจุบันมีการนำขิงไปปรุงยาแก้คลื่นไส้อาเจียน แก้ไอ แก้ท้องอืดท้องเฟ้ออืดอัดไม่สบายภายในท้อง และยังแก้อาการท้องเสียได้อีกด้วย การบริโภคหอมหัวใหญ่ช่วยป้องกันโรคหัวใจและช่วยเพิ่มระดับเอชดีแอลคอเลสเตอรอล ซึ่งมีประโยชน์เท่าเทียมกับยารักษาโรคหัวใจในปัจจุบันกระเทียมสดช่วยป้องกันเลือดแข็งตัว อันนำไปสู่อาการหัวใจวายได้ดีพอ ๆ กับแอสไพริน โดยการรับประทานกระเทียมในแต่ละวันเท่ากับขนาด 1 กรัม ต่อน้ำหนักตัว 1 กิโลกรัม จะช่วยป้องกันโรคหัวใจได้ กระเทียมนับเป็นยาสมุนไพรตั้งแต่โบราณโดยใช้เป็นยาขับลม บำรุงธาตุ รักษาโรคกลากเกลื้อน นอกจากนี้กระเทียมสดยังสามารถใช้เป็นยาฆ่าเชื้อได้ดีกว่าเพนิซิลินและเตตราไซคลินอีกด้วย เพียงแต่ต้องเลือกกระเทียมที่ยังสดและมีกลิ่นฉุนอยู่มาก กระเทียมที่ทำให้สุกแล้วไม่มีฤทธิ์ในการฆ่าเชื้อแต่ยังมีผลในการลดปริมาณไขมันในเส้นเลือดและป้องกันโรคหัวใจ ในตำราแผนโบราณใช้น้ำคั้นหัวกระเทียมผสมกับน้ำอุ่นและเกลือเล็กน้อยใช้กลั้วคอเพื่อฆ่าเชื้อโรคในปากและคอ รวมทั้งยังช่วยในการรักษาอาการทอมซิลอักเสบขั้นเริ่มต้นได้อีกด้วย ตะไคร้สดนำไปด้วยแคลเซียม ฟอสฟอรัส และน้ำมันหอมระเหย ช่วยในการทำงานของลำไส้ ใช้เป็นสมุนไพรที่ช่วยขับลม ตา รับประทานโบราณใช้ตะไคร้ต้มน้ำ ต้มแก้อาเจียนเป็นยาบำรุงธาตุ ใช้ต้มกับสมุนไพรอื่น ๆ เพื่อถอนพิษไข้ อบ และรมในกระโจมไฟเป็นต้น นอกจากนี้ใช้ต้นสดโขลกให้ผู้ที่เมาแล้วไม่รู้สติดื่มจะช่วยให้สร่างเร็วขึ้นสระแห่นใช้เป็นยาแก้ปวดมวนในท้อง ท้องอืด ท้องเฟ้อ หรือรับประทานสดช่วยดับกลิ่นปาก นอกจากนี้ยังสามารถนำไปสดมาโขลกให้แหลก คั้นเอาแต่น้ำผสมกับเหล้ารับประทานแก้ปวดท้องและช่วยขับลม

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ประโยชน์ของสมุนไพรมีมากมาย เช่น ประโยชน์ทางด้านโภชนาการ มีคุณค่าทางอาหารสูงต่อร่างกาย เพราะเป็นแหล่งโปรตีน วิตามินและเกลือแร่ นอกจากนี้ยังมีประโยชน์ด้านการรักษาโรค ดังจะเห็นได้จากตำรายาแพทย์แผนโบราณที่คนสมัยปัจจุบันหันกลับมาใช้กันในขณะนี้

3. แนวคิดเกี่ยวกับพืชผักพื้นบ้าน : มิติทางนิเวศน์ วัฒนธรรมและมิติทางสุขภาพ

รุจิณา อรรถสิทธิ์ และคณะ (2540 : 10) กล่าวไว้ว่า

3.1 ระบบคิดและคุณค่าของพืชผักพื้นบ้าน พืชผักพื้นบ้านมีความสัมพันธ์กับชีวิตของชาวบ้านมาตั้งแต่ อดีตพันธุ์ไม้พื้นเมืองนานาชนิดในธรรมชาติมิได้เพียงนำมาเป็นอาหารแต่เข้ามาเกี่ยวข้องกับกิจจะทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านปัจจัยอันเป็นความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ในการนำผักพื้นบ้านมาใช้ประโยชน์นั้นถือว่าชาวบ้านเป็นผู้ที่ศึกษาและเข้าใจธรรมชาติของพืชผักได้อย่างแท้จริง อีกทั้งมีเทคโนโลยีที่เหมาะสมต่อการที่จะใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างคุ้มค่า ไม่ก่อให้เกิดการสูญเสียหรือทำลายทั้งต่อตัวมนุษย์เอง และสิ่งแวดล้อมนอกจากนี้แล้วแบบแผนการใช้ประโยชน์จากพืชผักพื้นบ้านนั้น หากแยกแยะออกมาจะประกอบด้วย

3.2 คุณค่าด้านอาหารผักพื้นบ้านเป็นปัจจัยแรกสุดที่สำคัญสำหรับมนุษย์ในการนำมาประกอบอาหาร คุณประโยชน์ที่ได้รับคือคุณค่าทางด้านสารอาหาร เช่น ผักกูดที่เก็บจากริมห้วยอุดมไปด้วยสารโปรตีนยอดกำลัง ใบชะพลู ใบย่านาง ใบยอ ยอดมะระ ใบโหระพามีวิตามินเอมาก ดอกงิ้วแดง ใบชะพลู สะเดา ผักไผ่ มีแคลเซียมสูง ยอดแค ยอดมะม่วงยอดมะขาม มีวิตามินสูง

3.3 พืชผักพื้นบ้านหลายชนิดถูกนำมาเป็นสารปรุงแต่งรสชาติอาหารโดยไม่ต้องใช้น้ำตาลผงชูรสให้สิ้นเปลือง เช่น พืชผักที่ใช้ปรุงรสเปรี้ยวเช่น ยอดมะขาม ยอดส้มป่อย ใ้รสเผ็ด เช่น โหระพา ดีปลี รสหวาน เช่น มะเขือเทศลูกเล็ก ๆ ของทางภาคเหนือ ใ้กลิ่นหอมเช่น ผักไผ่ โหระพา ช่วยดับกลิ่นคาวเช่น ตรีโครี ข่า ขมิ้น ใบ ผิวมะกรูด

3.4 คุณค่าที่สำคัญอีกประการหนึ่งของพืชผักพื้นบ้านคือ การมีเส้นใยอาหารหรือที่เรียกว่า ไฟเบอร์ (Fiber) ซึ่งเส้นใยอาหารนี้เป็นโครงสร้างของผักมีมากที่เปลือก ใบ และด้านร่างกายเราไม่สามารถย่อยได้ เมื่อรับประทานเข้าไปแล้วจึงเหลือเป็นกากช่วยกระตุ้นให้ลำไส้ใหญ่บีบตัวขับถ่ายของเสียออกมา จึงทำให้ช่วยป้องกันการท้องผูกได้ นอกจากนี้ใยอาหารยังมีคุณสมบัติในการที่จะจับคอเลสเตอรอลไว้ แล้วขับถ่ายออกมาพร้อมกันจึงทำให้ลดระดับคอเลสเตอรอล ในเส้นเลือดได้ด้วย

3.5 คุณค่าด้านเครื่องใช้ไม่สอย ในอดีตกาลที่มนุษย์อาศัยอยู่กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เต็มไปด้วยป่าไม้ลำธารแม่น้ำสะอาดบริสุทธิ์ ปราศจากควันพิษ และสารพิษต่าง ๆ เช่น ปัจจุบันนี้มนุษย์ได้อาศัยสิ่งแวดล้อมเหล่านี้มาเป็นปัจจัยในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะเครื่องใช้สอยต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านที่อยู่อาศัย วิธีการผลิต เครื่องใช้ประจำตัว และภาชนะใส่ของต่าง ๆ สิ่งของเครื่องใช้เหล่านี้ประกอบด้วย การห่อรัดมัดร้อยและมุงหลังคา เช่น ใบตองกล้วยนำมาใช้ประโยชน์ได้สารพัด เช่น ห่อขนม การทำบายศรีสู่ขวัญ การนำใบตองร้อยมามวนบุหรีสูบ การนำใบพลู ใบเหียง นำมาสานมุงหลังคา เป็นต้น ส่วนภาชนะใช้สอยหลายอย่างเช่น กระบุง ตะกร้า เป็นต้น

3.6 คุณค่าด้านความเชื่อด้านประเพณีพิธีการ ประเพณีและพิธีการในท้องถิ่นหลายอย่างที่ยังนำพืชผักมาเกี่ยวข้องที่พบเห็นกันโดยทั่วไป คือ ประเพณีสงกรานต์ที่นิยมนำส้มป่อยมาใส่ในน้ำเพื่อสรงน้ำพระพุทธรูปและใช้รดน้ำดำหัวผู้ใหญ่เพื่อขอพรและขอขมาลาโทษ อีกทั้งเชื่อว่าส้มป่อยจะช่วยปลดปล่อยสิ่งชั่วร้ายทั้งหลายให้ออกไป นอกจากนี้ยังมีขมิ้น (เรียกน้ำขมิ้นส้มป่อย)ซึ่งปัจจุบันไม่ค่อยได้ใช้แล้ว เพราะเชื่อว่าขมิ้นเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า (พระสงฆ์นั่งเหลืองหม่นเหลืองถือว่าเป็นสิริมงคล)

3.7 มิติทางการรักษาโรค พืชผักพื้นบ้านเป็นประเด็นที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทย พืชผักเหล่านี้นำมาใช้บรรเทาอาการไข้หวัด ปวดท้อง ปวดกระดูก กล้ามเนื้อ และนำมาบริโภคเพื่อส่งเสริมฟื้นฟูสภาพร่างกาย อีกทั้งนำมาชำระล้างคราบเหงื่อไคลความปวดเมื่อยให้เหือดหายในรูปของยาอบ ยาประคบ ยานวด พืชผักบางชนิดใช้กินเป็นอาหารก็ได้เป็นยาก็ได้ เช่น สะระแหน่ โพล ขมิ้น พริกไทย ตีปลี ตำลึง ผักบุ้ง การรักษาด้วยระบบแพทย์แผนใหม่ยังคงจำเป็นสำหรับมนุษย์ ในขณะที่เดียวกันทางเลือก อีกระบบหนึ่งนั้นมิใช่จะเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องเพราะหลาย ๆ โรค การแพทย์แผนใหม่ก็ให้คำตอบไม่ได้ แต่แผนโบราณทางการแพทย์พื้นบ้านจะให้ออกาสมากกว่า

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า พืชผักพื้นบ้าน มีคุณค่าต่อวิถีชีวิตของคนโดยเฉพาะคนที่อยู่ตามชนบท ไม่ว่าจะเป็นคุณค่าด้านอาหารพื้นบ้าน คุณค่าด้านเครื่องใช้ไม้สอย คุณค่าด้านประเพณีพิธีการ คุณค่าด้านการรักษาโรค ซึ่งนับได้ว่าพืชผักพื้นบ้านมีคุณค่าตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน

4. แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน

4.1 ความหมาย

กาญจนา แก้วเทพ (2530 : 7) ได้กล่าวถึงความเข้มแข็งของชุมชนว่า หากมองในมุมกว้างแล้วน่าจะพิจารณาถึงขีดความสามารถของชุมชนในการควบคุมตัวแปรที่ควบคุมไม่ได้ เช่น การกำหนดราคาขาย การรอกยกให้ลูกหลานอยู่ในหมู่บ้าน กรรมสิทธิ์ที่ดินและป่าชุมชน เป็นต้น โดยมีความสามารถในการควบคุมได้มากยิ่งขึ้น ตั้งแต่วิถีชีวิตของตนเอง ครอบครัว กลุ่ม หมู่บ้าน เครือข่าย ตลาดและนโยบายของรัฐ

สุวิทย์ ยิ่งวรพันธุ์ (2542 : 49) ได้กล่าวถึงลักษณะของชุมชนเข้มแข็งว่า สามารถพิจารณาได้จากทางใดทางหนึ่งในสองทางนี้ คือ คุณลักษณะแรก ชุมชนมีความเข้มแข็งเป็นพื้นฐานเดิมพอสมควรอยู่แล้ว (ซึ่งมีจำนวนไม่มากนัก) จะมากขึ้นขึ้นอยู่กับศักยภาพของคนในชุมชน จึงอาจจะพร้อมรับบริการหรืองบประมาณที่มีองค์กรหรือผู้มอบให้นำไปเพิ่มพูนการพัฒนาให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น คุณลักษณะที่สองคือ ชุมชนบางแห่งยังมีความอ่อนแอ (ซึ่งมีค่อนข้างมากในประเทศด้อยพัฒนาหรือกำลังพัฒนา) ยังไม่มีศักยภาพเพียงพอที่จะช่วยตัวเองในเกือบทุกด้าน องค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน ที่จะให้ความช่วยเหลือ ก็มีเจตจำนงที่จะช่วยพัฒนาศักยภาพของชุมชนนั้นให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2543 : 33) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ชุมชนเข้มแข็งหมายถึง ลักษณะของสังคมใด ๆ ที่เอื้อต่อการพัฒนาไปสู่ความเป็นปึกแผ่นและยั่งยืน คือเป็นชุมชนที่มีความเป็นปึกแผ่นแน่นแฟ้น มีขีดความสามารถพึ่งตนเองได้ มีความสามารถควบคุมจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ และเป็นชุมชนที่พัฒนาขีดความสามารถของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยภูมิปัญญาวัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นเป็นปัจจัยในการพัฒนาให้เกิดความยั่งยืนตลอดไป

ธีระพงษ์ แก้วหาวงษ์ (2544: 18) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ชุมชนเข้มแข็งหมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่มสมาชิก ตัวองค์กร และการบริหารจัดการที่ก่อให้เกิดกิจกรรมผลประโยชน์ เกิดเครือข่าย และอุดมการณ์ โดยสามารถแยกพิจารณาชุมชนเข้มแข็งได้ 3 ประการคือ

1. พิจารณาถึงเฉพาะความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนหรือองค์กรชาวบ้าน ซึ่งมีบทบาทไม่มากนัก ในการเคลื่อนไหวภาคสาธารณะ เป็นเพียงความเคลื่อนไหวระดับองค์กร กลุ่มของตน

2. พิจารณาความเป็นชุมชน เป็นลักษณะการรวมตัวที่หลากหลาย ทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการในความร่วมมือ เป็น “ประชาสังคม” กล่าวคือ มีความร่วมมืออย่างกว้างขวาง หลากหลายเป็นพหุภาคี มีการสำนึกการพึ่งตนเอง และขยายประโยชน์จากเฉพาะกลุ่มสู่จิตสาธารณะมากขึ้น

3. พิจารณาความเป็นชุมชนสาธารณะเป็นสังคมของส่วนรวมที่ไม่ใช่การจัดการโดยภาครัฐหรือภาคทุนที่แสวงหาประโยชน์ ซึ่งองค์ประกอบที่ทำให้ชุมชนภาคสาธารณะมีความเข้มแข็ง ประกอบด้วยโครงสร้างพื้นฐานสาธารณะ และช่องทางการสื่อสาร กระบวนการที่สำคัญของชุมชนให้เกิดการสำนึกสาธารณะ (เกิดชุมชนแห่งการเรียนรู้) ภาวะการนำและผู้นำชุมชนรอบแนวคิดหรือจินตนาการของคนในชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสถาบัน สำนึกความเป็นชุมชนและการรู้จักแบ่งปัน

สรุปได้ว่า ชุมชนเข้มแข็งหมายถึง การที่คนในชุมชนมีคุณลักษณะในการเอื้อต่อการพัฒนา โดยอาศัยความสัมพันธ์กันระหว่างบุคคล กลุ่มสมาชิก ตัวองค์กร และการบริหารจัดการที่ก่อให้เกิดกิจกรรม ผลประโยชน์ เกิดเครือข่าย และอุดมการณ์และต้องมีความสามารถในการควบคุมตัวแปรที่ควบคุมไม่ได้เพื่อการเป็นชุมชนเข้มแข็ง

4.2 การสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน

ธีรยุทธ บุญมี (2536 : 153) กล่าวว่า การพัฒนาสังคมให้เข้มแข็งนั้นไม่ใช่หมายถึงการยกระดับจิตสำนึกหรือการศึกษาของประชาชนอย่างที่เคยพูดกัน หรือเป็นการสร้างกลุ่มหรือกระบวนการทางสังคมให้เป็นชั่วอำนาจที่สามขึ้นมาแทนที่พรรคการเมืองหรือข้าราชการ หากแต่มีองค์ประกอบ คือ เน้นให้มีการก่อตัวของกลุ่มผลประโยชน์ กลุ่มความคิด กลุ่มอาสาสมัครเพื่อสังคมเพื่อสาธารณะประโยชน์และอีกองค์ประกอบหนึ่งก็คือ พัฒนาและขยายสถาบันของสังคมทั้งที่เป็นรูปธรรมให้หลากหลายมากขึ้น

ธันวา ใจเที่ยง (2546:12) กล่าวสรุปได้ว่า การพัฒนาระบบเศรษฐกิจครอบครัวและชุมชนให้เข้มแข็ง ต้องเป็นการกระทำของชาวบ้านร่วมกันเอง อันเกิดจากการมีจิตสำนึกร่วมกันที่จะรวมตัวกันพัฒนาอย่างอิสระตามภาวะที่สอดคล้องกับท้องถิ่น มากกว่าที่ผู้หนึ่งผู้ใดจะกำหนดให้ อันจะทำให้ชุมชนรู้จักตัวเองจากจิตไร้สำนึก เป็นจิตรู้สำนึก จะมีพลังอย่างมากและจะทำให้แนวทางการพัฒนาชุมชนเป็นที่ยอมรับและเข้มแข็งพึ่งตนเองได้มากขึ้น

ชาติชาย ฌ เชียงใหม่ (2543:236) กล่าวพอสรุปได้ว่า การส่งเสริมสนับสนุนให้กระบวนการชุมชนมีความเข้มแข็ง เพื่อให้ชุมชนชนบทสามารถพึ่งตนเองได้มากที่สุด จึงเป็นหัวใจสำคัญของกระบวนการบริหารการพัฒนาชุมชนตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ซึ่งเป็นกระบวนการที่หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรชุมชนและภาครัฐบาลที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมดำเนินการต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของกระบวนการพัฒนาของแต่ละชุมชนชนบท ทั้งนี้ เพื่อให้กระบวนการพัฒนาของชุมชนเป็นกระบวนการของการเรียนรู้ร่วมกันหลายฝ่ายเพื่อพัฒนาความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2543:3) กล่าวสรุปได้ว่า การที่จะสร้าง ความเข้มแข็งให้กับชุมชน ในลักษณะประชาคมจะต้องพิจารณาเงื่อนไข ซึ่งประกอบด้วย

1. โครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อต่อความเป็นประชาคม อันประกอบด้วย การมีกลุ่มองค์กรจำนวนคน สถานที่ การพบปะ ประเด็นพูดคุยความใกล้ชิดและการสื่อสารว่า ทั้งหมดนี้มีมากน้อยเพียงใด
2. กระบวนการตัดสินใจและเรียนรู้ของชุมชน ว่ามีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนและหาข้อสรุปในการแก้ไขปัญหาอย่างไร
3. ภาวะผู้นำว่ามีจำนวนมากน้อยเพียงใด กระจายตัวหรือไม่ผู้มีความสัมพันธ์กับสมาชิกหรือไม่ และคุณสมบัติในการติดตามปัญหาการเรียนรู้ เป็นกลาง มองกว้างไกลหรือไม่
4. กระบวนทัศน์เกี่ยวกับการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ในการให้ความสำคัญกับการดึงคนการพัฒนาศักยภาพของสมาชิก การเน้นกลุ่มว่ามีอำนาจและพลังในการเปลี่ยนแปลงและความรับผิดชอบร่วมกัน
5. ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับสถาบันต่าง ๆ ทั้งวัด โรงเรียน หน่วยงานราชการต่าง ๆ
6. ความเป็นชุมชนและการหาทางออกร่วมกัน โดยศึกษาประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า การทำกิจกรรมร่วมกัน การดึงเอาคนที่ยังไม่สนใจงานพัฒนามาเข้าร่วม
7. บทบาทของผู้หญิงและผู้ชายในการเป็นผู้นำและเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาร่วมกันอย่างเท่าเทียมกัน
8. การให้ความสำคัญกับองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ในฐานะเป็นศูนย์กลาง/แกนกลางของการเสริมสร้างความเข้มแข็ง ทั้งนี้เพราะมีทรัพยากรจำนวนมากทั้งในเรื่องคน ทุน วัสดุอุปกรณ์ และอำนาจหน้าที่
9. การมองเห็นคุณค่าและมรดกทางวัฒนธรรมที่มีทั้งความเหมือนและ ความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ ในการนำมาใช้ประยุกต์เพื่อเสริมความเข้มแข็งต่อจากรากฐานเดิมทางวัฒนธรรม

ดังนั้น จากการศึกษาเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน พอจะกล่าวสรุปได้ว่าความเข้มแข็งของชุมชนต้องอาศัยองค์ประกอบคือ เน้นให้มีการก่อตัวของชุมชนในด้านกลุ่มผลประโยชน์ กลุ่มความคิด กลุ่มอาสาสมัครเพื่อสาธารณประโยชน์ อันเกิดจากการมี จิตสำนึกร่วมกันที่จะรวมตัวกันพัฒนาอย่างอิสระตามภาวะที่สอดคล้องกับท้องถิ่น โดยมีองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรชุมชนต่าง ๆ ตลอดจนภาคพัฒนาต่าง ๆ ต้องให้การส่งเสริมและสนับสนุนจึงจะทำให้ชุมชนเข้มแข็งได้

5. แนวคิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาคน

กฤษณา วงษาสันต์ และคณะ (2542 : 155) กล่าวว่า นอกจากแนวความคิดเรื่องประชาคมตำบลและองค์ประกอบที่สำคัญซึ่งต้องสร้างให้องค์กรเข้มแข็งแล้ว ยังมีแนวความคิดพื้นฐานหลักที่สำคัญอื่น ๆ คือแนวความคิดการทำงานพัฒนาจากเบื้องล่างสู่เบื้องบน ปกติงานพัฒนาทั่วไปที่คุ้นเคยกันอยู่คือการรอฟังคำสั่งจากหน่วยเหนือ ซึ่งมักจะสั่งอย่างชัดเจนว่าจะให้ทำอะไร อาศัยกฎหมาย กฎระเบียบข้อใดบ้าง มีขั้นตอนอย่างไรในการปฏิบัติ ลักษณะนี้เปรียบเสมือน “น้ำตก” ที่น้ำ

จะพุ่งลงจากเบื้องสูงสู่เบื้องต่ำ ส่งผลให้ขาดการคิด ตัดสินใจวางแผน ปฏิบัติและติดตามประเมินผลโดย ผู้ปฏิบัติเอง จึงจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงมาสู่การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมที่เปรียบเสมือน “น้ำพุ” ที่น้ำได้ พุ่งขึ้นจากฐานล่างที่แข็งแกร่งสู่เบื้องบนและกระจายน้ำลงอย่างทั่วถึง ณ เบื้องล่าง ผู้คนในชุมชนจาก ทุกกลุ่มได้มาร่วมในการกำหนดเป้าหมาย วัตถุประสงค์ ยุทธศาสตร์ มาตรการ ตัวชี้วัดกิจกรรมวิธีการ ทำงาน แผนปฏิบัติการ และโครงการ ในรายละเอียดพวกเขาจะเป็นเจ้าของกิจกรรมการพัฒนาและ สร้างความยั่งยืนให้บังเกิดผลดีแก่ชุมชนได้หลักการรวมพลังสร้างสรรค์ชุมชน

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2543 : 43) กล่าวว่า กระบวนการวางแผนพัฒนาศึกษาได้ ถูกนำมาปรับใช้นั้นเป็นการเรียนรู้กระบวนการระดมพลังสร้างสรรค์ “เอไอซี” (AIC) ซึ่งเป็นกระบวนการที่ เอื้อให้เกิดการระดมความคิดเห็นในการกำหนดทิศทางของการพัฒนา ซึ่งจะเน้นการคิดเชิงบวกเป็น สำคัญ ในกระบวนการนี้อาจเรียกว่ากระบวนการทรนชนะใหม่ในการพัฒนา(New Development Paradigm) มีหลักคิดดังนี้ คือ

1. เห็นว่าการพัฒนามีหลักการสำคัญ ๑ ดังนี้ คือจะทรงพลังมีประสิทธิภาพและได้ผล สูงสุดต้องเป็นการรวมพลังสร้างสรรค์ของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องบนพื้นฐานแห่งความ “รู้จักสามัคคี”
2. เห็นว่าการพัฒนาที่พึงปรารถนาของทุกฝ่าย คือ การพัฒนาที่เป็น “บูรณาการ” นำมาซึ่งคุณภาพชีวิตและสังคมที่ดี มีองค์ประกอบที่ครบถ้วนสมดุลและสามารถดำเนินไปได้อย่างยั่งยืน
3. เห็นว่าการพัฒนาที่จะเป็นบูรณาการได้ต้องมี “ประชาชนและชุมชนเป็นแกน หลัก” โดยผู้กำหนดความต้องการในการพัฒนาเป็นผู้ดำเนินการให้เกิดการพัฒนาและผู้รับผลของการ พัฒนา

4. เห็นว่า “องค์กรชุมชน” “การศึกษาเรียนรู้ของชุมชน” คือกลไกและกระบวนการ สำคัญที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่เหมาะสมสอดคล้องกับสถานการณ์ มีประสิทธิภาพ ตลอดจนมีการ ปรับปรุงพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

5. เห็นว่า “การเรียนรู้จากการปฏิบัติการกิจกรรมร่วมกัน” เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มี คุณภาพสอดคล้องกับความเป็นจริงในมิติต่าง ๆ ตลอดจนสามารถปรับเปลี่ยนได้อย่างเหมาะสมตาม สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป กระบวนการระดมพลังสร้างสรรค์ “เอไอซี” จึงเป็นการเริ่มต้นจากฐาน ความคิดใหม่ โดยมีเป้าหมายสำคัญ 3 ประการคือ

1. การรู้จักสามัคคีของหมู่คนในสังคมในการร่วมกันสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม
2. ชุมชนเป็นแกนหลักในการพัฒนา โดยมุ่งเป้าหมายการพัฒนาบทบาทของ ชุมชนสังคมร่วมกัน

3. พัฒนาองค์กรรวม เป็นการมองเป้าหมายการพัฒนาอย่างมีความสัมพันธ์ ไม่ได้ มุ่งเน้นเพียงด้านเดียวหรือด้านหนึ่งด้านใด โดยไม่มองผลกระทบด้านอื่น ๆ ในความเป็นจริงของสังคม บุคคล กลุ่มคน ย่อมมีความคิดความเชื่อที่แตกต่างกันไปแต่บุคคลหรือสังคมจะสามารถแยกแยะได้ว่า ความดีและความชั่วร้ายอยู่ในมิติที่ใกล้เคียงกัน ดังนั้น เป้าหมายที่นำไปสู่ขั้นนี้จึงเป็นการรวมพลัง ความคิดในการสร้างสรรค์อย่างแท้จริงในความเป็นจริงของสังคมมีกระบวนการ วิธีอีกหลายแบบที่จะ ใช้ในการวางแผน แต่ละวิธีการก็มีข้ออ่อนและข้อแข็งที่ต่างกันไป แต่ถ้าหากวิเคราะห์แล้วกระบวนการ เอไอซีมีข้อเด่นคือ สามารถทำให้บุคคล หรือกลุ่มคนมีทิศทางที่ลดความขัดแย้งหรือลดการใช้พลังเพื่อ ทำลายกันมากกว่าพลังสร้างสรรค์ที่มีอยู่ในบุคคล กลุ่มคน องค์กร ชุมชนและสังคมที่สำคัญและเป็น

ประโยชน์ต่อชุมชนสังคมนั้นได้แก่

1. พลังความรักและความซาบซึ้งเข้าใจ (Appreciation) คือ การมีความรัก ความเมตตาปรารถนาดี เป็นมิตร ซาบซึ้งคุณค่า รับรู้ เข้าใจ ใส่ใจ ต่อสภาพสิ่งที่อยู่รอบตัวเรา

2. พลังความคิดและการมีปฏิสัมพันธ์ (Influence) คือการใช้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์การวิเคราะห์ (แยกแยะ) การสังเคราะห์ (รวบรวม) การใช้ปัญญา โดยเห็นการคิดร่วมกัน แลกเปลี่ยนปฏิสัมพันธ์ การผสมผสานกันพร้อมทั้งให้เกียรติและเคารพซึ่งกันและกัน รับผิดชอบที่จะปฏิบัติภารกิจ ซึ่งอยู่ในความควบคุมดูแลของตนให้ดำเนินได้ด้วยดีจนประสบผลสำเร็จ จากความหมายดังกล่าว สรุปได้ว่าการที่จะรวมพลังสร้างสรรค์ด้วยกระบวนการ “เอไอซี” ได้นั้นต้องอาศัยปัจจัยสำคัญคือ ความรัก ความสามัคคีของหมู่คนในสังคมในการร่วมกันสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม มีเป้าหมายในการพัฒนาโดยเน้นชุมชนเป็นแกนหลักในการพัฒนา และต้องมีความสัมพันธ์กันในการพัฒนาโดยพัฒนาเป็นองค์รวมไม่ได้มุ่งเน้นด้านใดด้านหนึ่ง

6. แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม

แนวความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมต่าง ๆ ได้เกิดขึ้นในชุมชน มีการปฏิบัติในหมู่เกษตรกร โดยการมีส่วนร่วมนั้นเกิดขึ้นได้หลายลักษณะ หลายรูปแบบวิธีการและหลายวัตถุประสงค์ เห็นได้จากการที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาครอบครัว การพัฒนากลุ่ม ตลอดจนหมู่บ้านและสังคม เช่น ประเพณีเอามื้อเอววัน (ลงแขก) การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นคำที่ไม่สามารถนิยามความหมายเดียวที่ครอบคลุมได้ เพราะความหมายของการมีส่วนร่วมมีความแตกต่างกันไปซึ่งขึ้นอยู่กับบริบทของชุมชนนั้น แม้แต่ในประเทศเดียวกัน ความหมายของการมีส่วนร่วมอาจมีความแตกต่างกันได้ ดังนั้นการนิยามความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนควรมีลักษณะจำกัดเฉพาะในชุมชนหนึ่ง ๆ เท่านั้น

ความหมายการมีส่วนร่วม

อคิน รพีพัฒน์ (2527 : 320) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม คือการที่ประชาชนเป็นผู้คิดค้นปัญหา เป็นผู้ทำทุกอย่าง ไม่ใช่หน่วยงานภายนอกกำหนดไปแล้วให้ประชาชนมาร่วมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ทุกอย่างต้องเป็นเรื่องของประชาชนที่จะคิดขึ้นมาเอง

รูดอล์ฟ สตาเฟนฮาเกน(Rudolpho Stavenhagen,อ้างในปรัชญา เวสารัชช,2528 : 3) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน ในแง่ของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมว่าเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นโดยกลุ่มสังคมที่มีฐานะต่ำสามารถแสดงความต้องการ หรือเสนอข้อเรียกร้องเพื่อปกป้องผลประโยชน์ร่วมของกลุ่มเพื่อบรรลุลัทธิประสงค์บางประการทางสังคม เศรษฐกิจ หรือการเมือง

ไพรัตน์ เดชะรินทร์ (2527 : 6) ได้เสนอความหมายและหลักการสำคัญเรื่องนโยบายการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนา หมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริม ชักนำสนับสนุนและสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งในรูปส่วนบุคคล กลุ่มคน ชมรม สมาคมมูลนิธิ และองค์กรอาสาสมัครในรูปต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่องร่วมกัน

อุ้นตา นพคุณ (2528 : 103 - 105) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับรูปธรรม หมายถึง การที่ชาวบ้านได้ให้แรงงาน เวลา วัสดุ ในการพัฒนาชุมชน ส่วนความหมายในระดับนามธรรมนั้น หมายถึง การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นเรื่องของการชี้นำตนเอง มโนภาพ

แห่งตน ความอิสระในการกำหนดวิถีชีวิตแห่งตน และความรู้สึกรับผิดชอบต่อส่วนรวม

ประเวศ วะสี (2537 : 3) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน ควรมีลักษณะเป็นการส่งข่าวสารให้แก่สังคม โดยวิธีต่าง ๆ เช่น ผ่านทางสื่อมวลชนหรือการเดินทางเพื่อให้ทราบปัญหาความเดือดร้อน ประชาชนควรมีส่วนร่วมในการเจรจาความขัดแย้งในเรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วยความเสมอภาคและเคารพในความเป็นมนุษย์

ยาตาฟ (Yadav 1979 : 3, อังโนไพจิตร ไตรรงค์ย้อย, 2538 : 18) ให้ความหมายการมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้าร่วมของประชาชนหรือกลุ่มตัวแทนของชุมชนในกระบวนการพัฒนาด้วยความสมัครใจและต้องไม่ถูกบังคับ ซึ่งอาจจำแนกเป็นขั้นตอนได้ดังนี้

1. การเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision-Making)
2. การเข้าไปมีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการและแผนการ (Implementation)
3. การเข้าไปมีส่วนร่วมในการควบคุมและประเมินโครงการพัฒนา (Evaluation)
4. การเข้าไปมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ของการพัฒนา (Benefit)

สุภาภรณ์ จันทวานิช (2542 : 68) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องของทุกฝ่ายที่ร่วมกิจกรรมวิจัย ในการวิเคราะห์สภาพปัญหาหรือสถานการณ์อันใดอันหนึ่งแล้วร่วมในกระบวนการตัดสินใจและการดำเนินการจนสิ้นสุดการวิจัย

วิเชียร ใจดี (2546 : 8) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งมีจุดประสงค์ มีแนวคิดที่เหมือนกัน ทำงานเป็นกลุ่มมีความร่วมมือกัน การประสานงาน และความรับผิดชอบ ในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นของตนและสังคมให้เข้มแข็งยิ่งขึ้นไป จากความหมายดังกล่าว การพิจารณาการมีส่วนร่วมของประชาชนมีทั้งแง่ที่เป้าหมายและวิธีการนำไปสู่การพัฒนา ตลอดถึงการบรรลุเป้าหมายของการพัฒนา เนื่องจากการมีส่วนร่วมเป็นสิ่งสำคัญมีคุณค่าในตนเอง จากการที่ได้ให้ชาวบ้านได้เป็นผู้รับผลของการพัฒนาโดยตรงซึ่งเกิดจากการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หากแต่ทุกอย่างประชาชนจะต้องคิดค้นขึ้นมาเอง ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน คือการที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเป็นผู้กำหนดคิดค้นปัญหาและดำเนินการในขั้นตอนต่าง ๆ ของการพัฒนา เป็นการเพิ่มศักยภาพในการควบคุมทรัพยากรและองค์กรต่าง ๆ ในสังคมรวมถึงการใช้ การจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ในสังคมด้วยตนเอง

ขั้นตอนของการมีส่วนร่วม

ได้มีผู้แบ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมไว้ต่าง ๆ กันดังนี้

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527 : 6 - 7) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานร่วมกัน ให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้ คือ

1. ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน รวมตลอดจนความต้องการของชุมชน
2. ร่วมคิดหาและสร้างรูปแบบและวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชน เพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน
3. ร่วมวางนโยบายหรือแผนงานหรือโครงการ หรือกิจกรรม เพื่อขจัดและแก้ไข ปัญหาและสนองความต้องการของชุมชน

4. ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
5. ร่วมจัด หรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล
6. ร่วมการลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเอง และของหน่วยงาน
7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการและกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้
8. ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำไว้โดยทั้งเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ต่อไป

แมกซ์ โลว์เดอร์มิลค์ และดับบลิวโรเบิร์ต โลโทส (Lowdermilk and Laitos, อ้างใน โอวาท สุทธนารักษ์, 2531 : 24) ได้เสนอขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 7 ขั้นตอนคือ

1. การสำรวจขั้นต้น
2. การสำรวจเพื่อจัดลำดับความสำคัญของปัญหา
3. การแสวงหาแนวทางแก้ไข
4. การกำหนดแนวทางแก้ปัญหา
5. การปฏิบัติงานโครงการ
6. การประเมินผลโครงการ
7. การพิจารณาบทวนโครงการหรือดำเนินโครงการให้บรรลุ

โคเฮนและอัฟฮอฟ (Cohen & Uphoff, อ้างในโอวาท สุทธนารักษ์, 2531 : 24) ได้เสนอองค์ประกอบการมีส่วนร่วมของประชาชน ควรประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ประกอบด้วยการริเริ่มตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจและตัดสินใจในปฏิบัติการ
2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม อาจเป็นไปในรูปของการเข้าร่วม โดยการสนับสนุนด้านทรัพยากร การบริหาร การร่วมมือและทั้งการเข้าร่วมแรงร่วมใจ
3. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็ผลประโยชน์ทางด้านวัตถุ ผลประโยชน์ทางด้านสังคม หรือผลประโยชน์ทางด้านส่วนบุคคล
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล เป็นการเข้าร่วมในการควบคุม และตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมทั้งหมด

อคิน รพีพัฒน์ (2527: 101) และเจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2526 : 148-150) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ

1. การค้นหาปัญหา สาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไข
2. การตัดสินใจเลือกแนวทางและวางแผนพัฒนาแก้ไขปัญหา
3. การปฏิบัติงานในกิจกรรมพัฒนาตามแผน
4. การประเมินผลงานกิจกรรมการพัฒนา

จากแนวคิดและขั้นตอนของการมีส่วนร่วม ส่วนใหญ่มีลักษณะร่วมกัน ไม่แตกต่างกันมากนักจะแตกต่างกันบ้างในรายละเอียดปลีกย่อย อาทิ โคะเฮนและอันฮอฟ ให้ความสำคัญของการรับผลประโยชน์หรือผลเสียของการพัฒนา ในขณะที่อकिन รพีพัฒน์ และเจิมศักดิ์ ปิ่นทอง ได้เน้นประเด็นการค้นคว้าหาปัญหา สาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไขปัญหสำหรับงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมค้นปัญหา สาเหตุของปัญหา
2. การมีส่วนร่วมวางแผนดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหา
3. การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์
4. การมีส่วนร่วมประเมินผลงานกิจกรรม

7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาทบทวนเอกสารงานวิจัยของหน่วยงานนักวิชาการและผู้ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผลการศึกษาค้นคว้าได้รวบรวมและเรียบเรียงไว้ จึงขอเสนอ ดังนี้

ศิริพรรณ ธนสิน (2529 : ง) ได้วิจัยเรื่อง การสำรวจปัญหาและความต้องการของชุมชนตำบลสารภี ผลการวิจัยพบว่าปัญหาสำคัญมากและจำเป็นต้องแก้ไขโดยด่วนของชุมชนสิบอันดับแรกเป็นปัญหาเกี่ยวกับเศรษฐกิจ ปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรที่จะช่วยเหลือด้านการประกอบอาชีพ และปัญหาทางการศึกษา เป็นต้น โดยที่ชาวบ้านทั้งชายและหญิงมีความคิดเห็นสอดคล้องกันเกี่ยวกับปัญหา ผู้นำชุมชนมีความคิดเห็นไม่ตรงกับชาวบ้านหลายด้าน

องอาจ พรหมไชย (2539 : ค) ได้วิจัยเรื่องกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของชาวไทยลื้อเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลด้วยสมุนไพร และค้นพบว่า การยอมรับการรักษาพยาบาลด้วยสมุนไพรของประชาชนในชนบท ยังให้การยอมรับและศรัทธา ซึ่งการยอมรับของการรักษาพยาบาลด้วยสมุนไพรส่วนมากผู้ใหญ่มองมีความเชื่อที่สามารถรักษาโรคร้ายไข้เจ็บได้และยังนิยมใช้กันอยู่เนื่องจากความเชื่อที่ได้รับการถ่ายทอดกันมาในอดีต แล้วบอกเล่าและให้ปฏิบัติสืบต่อกันมาและอีกประการหนึ่ง ยาสมุนไพรจะราคาถูกกว่า และบางชนิดก็ไม่ต้องไปหาซื้อก็สามารถหาได้จากในชุมชนที่ปลูกพืชพันธุ์ต่าง ๆ ไว้ และบางอย่างก็เป็นเครื่องปรุงอาหารของชาวบ้านตามวิถีชีวิตของชาวชนบทที่รับประทานอาหารอาศัยพืชพันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่แต่ละครัวเรือนก็จะมีสวนพืชผักของตัวเองอยู่แล้ว แต่คนสมัยปัจจุบันทั้งเด็กและเยาวชนซึ่งเป็นคนสมัยใหม่ ให้การยอมรับยาสมุนไพรน้อยกว่าผู้ใหญ่ เนื่องจากคนเหล่านั้นได้เรียนรู้การรักษาพยาบาลจากสื่อต่าง ๆ และจากสาธารณสุข ให้รู้จักการรักษาสุขภาพอนามัยและการรักษาพยาบาลด้วยวิธีวิทยาศาสตร์มากกว่าวิธีแพทย์แผนโบราณและส่วนมากยังไม่เคยมีประสบการณ์ในการรักษาพยาบาลด้วยสมุนไพรและในปัจจุบันก็ยังพบว่า การรักษาพยาบาลด้วยการแพทย์แผนโบราณ ยังมีอยู่กับประชาชนทุกกลุ่มควมคู่ไปกับการรักษาพยาบาลด้วยแพทย์แผนปัจจุบัน

อลนา โสমনะวัฒน์ (2541 : ง) ได้วิจัยเรื่องการรวมกลุ่มและศักยภาพในการแก้ปัญหาของชุมชนชนบทในภาคเหนือ และค้นพบว่า กลุ่มในชุมชนเป็นกลุ่มที่เกิดจากการรวมตัวของสมาชิกทุกเพศทุกวัย แยกเป็นกลุ่มย่อยกลุ่มใหญ่ที่ถาวร และเฉพาะกิจตามความจำเป็นในการดำรงความร่วมมือของชุมชน การคงไว้ซึ่งสถาบันทางครอบครัว/ชุมชน เป็นต้น กลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้

มีพื้นฐานมาจากวัฒนธรรมดั้งเดิม มีวัดเป็นจุดศูนย์กลาง และมีกลุ่มเป็นกลไกแก้ปัญหา และดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม กิจกรรมของกลุ่มนอกจากจะมุ่งแก้ปัญหาสังคม/ชุมชนแล้ว ยังส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนความรู้ใหม่ การดำเนินงานภายในกลุ่มขึ้นอยู่กับความไว้วางใจและความคุ้นเคยตามระบบความสัมพันธ์ในลักษณะเครือข่าย มีการช่วยเหลืออยู่ตลอดเวลา และกลุ่มระดับหมู่บ้านโดยเฉพาะกลุ่มเกษตรกรทำนา และกลุ่มออมทรัพย์ มีบทบาทหลักในการเป็นกลไกแก้ปัญหาสำคัญของชุมชน

อุดมศักดิ์ วงศ์พันธ์ (2541 : ง) ได้วิจัยเรื่องศักยภาพของชุมชนชนบทในการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ และได้ค้นพบว่า กลไกในการพึ่งตนเองมีกลไก 3 ประการที่ส่งผลต่อศักยภาพของชุมชน ได้แก่ กลไกทางสังคม ซึ่งประกอบด้วย เครือญาติ กลุ่มต่าง ๆ เพื่อนบ้าน ผู้นำและกลไกทางวัฒนธรรม ประกอบด้วยคุณค่าความเชื่อและภูมิปัญญาของชาวบ้านในด้านต่าง ๆ ที่ทำให้สามารถพึ่งตนเองได้ ประการสุดท้ายได้แก่ กลไกทางการศึกษา ประกอบด้วย พ่อแม่ ผู้อาวุโสครู และเพื่อนที่ทำให้มีการสืบทอดและแลกเปลี่ยนความรู้ คุณค่า ความเชื่อถือในด้านการประกอบอาชีพและการรักษาพยาบาลส่วนเงื่อนไขประกอบด้วย ความเป็นเครือญาติ ความเป็นเพื่อนบ้าน ความเชื่อในผู้อาวุโส และการเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาเป็นเงื่อนไขสำคัญในการพึ่งตนเองชุมชนสามารถพึ่งตนเองในด้านเศรษฐกิจได้ในระดับหนึ่ง เช่น ในด้านการผลิตการรวมกลุ่มเพื่อระดมทุน มีการแลกเปลี่ยนแรงงาน และยังมีการนำเอาภูมิปัญญาที่มีอยู่มาใช้ในการผลิต การตลาด มีการสร้างตลาด สร้างเครือข่ายตลาด ตลอดจนสามารถสร้างอำนาจการต่อรองกับภายนอกได้ การบริโภคภายในชุมชนนั้นในด้านอาหารสามารถผลิตได้อย่างพอเพียงและบางส่วนได้จากป่า รวมทั้งสมุนไพรในการรักษาโรค ชุมชนมีการนำเอาความรู้สมัยใหม่และภูมิปัญญาดั้งเดิมมาประยุกต์ให้เข้ากับสถานการณ์ได้อย่างเหมาะสม ทำให้มีศักยภาพในการพึ่งตนเองได้เป็นอย่างดี

มานิตา ชมเปราะ (2542 : ง) ได้วิจัยเรื่องการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้านของชาวลัวะ บ้านเตยกลาง ดอยภูคา จังหวัดน่าน จากการศึกษาได้ค้นพบว่า ชาวลัวะในหมู่บ้านเตยกลางได้อพยพจากประเทศลาวเข้ามายังประเทศไทยทางจังหวัดน่านประมาณพ.ศ. 2419 ชาวลัวะในหมู่บ้านเตยกลางมีความเป็นอยู่ค่อนข้างเจริญทันสมัยกว่าหมู่บ้านอื่น ๆ ในแคว้นลัวะนั้น ชาวลัวะส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธในขณะเดียวกันก็ยังนับถือผีและยึดถือวัฒนธรรมประเพณี เก่า ๆ ไว้เช่นเดิม เช่น พิธีสโลด (หรือ พิธีแห่พิ) ส่วนการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรพื้นบ้าน พบว่า ชาวลัวะมีการนำสมุนไพรมาใช้เป็นยารักษาโรคในชีวิตประจำวัน จากการศึกษาได้พบสมุนไพรประมาณ 32 ชนิด ซึ่งพืชแต่ละชนิดมีคุณสมบัติในการรักษาโรคที่แตกต่างกันออกไป พืชที่นิยมใช้กันมากคือ มะเฟือง ใช้ตำรักษานิว่ สาบเสือ ใช้พอกบนบาดแผล ดิงู ใช้ต้นต้มดื่มแก้ท้องร่วง ไพล ใช้เหง้าฝนน้ำดื่มแก้ท้องเพื่อสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ควรมี การวิจัย ออกมาอย่างชัดเจนว่าพืชดังกล่าวสามารถรักษาโรคได้จริง

ยงยุทธ เปลี่ยนผดุง (2542 : ง) ได้วิจัยเรื่อง การประเมินปัญหาและความต้องการทางการศึกษาชุมชน ผลการวิจัยพบว่าชุมชนมีปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมบ้าง มีปัญหาที่ทำกินมีน้อยจึงบุกกรุกป่าสงวนเพื่อทำการเกษตร การส่งเสริมอาชีพของหน่วยงานรัฐบาลไม่ได้ผล เมื่อผลิตของออกจำหน่ายแล้วกลับขายไม่ได้เพราะไม่มีตลาดรองรับ ชุมชนมีความต้องการทางการศึกษาที่ไม่พึ่งพาหน่วยงานของรัฐมากนัก โดยจะใช้วิธีศึกษาและเรียนรู้ด้วยตนเองเกี่ยวกับอาชีพที่จะทำและชุมชนต้องการตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อแก้ปัญหาหนี้สิน จากงานวิจัยที่ได้ศึกษาพบว่า ได้มีการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการนำสมุนไพรมา

ใช้ในชีวิตประจำวัน มีแนวโน้มในการนำมาพัฒนาเพื่อผลิตเป็นยาแผนปัจจุบันได้เพื่อเพิ่มทางเลือกแก่แพทย์แผนไทย มีการอนุรักษ์แหล่งสมุนไพรเพื่อการรักษา โดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมและมีการสืบทอดจนกลายเป็นค่านิยม ในส่วนของการสร้างชุมชนเข้มแข็งพบว่า ศักยภาพชุมชนพึ่งตนเองประกอบด้วย กลไกทางสังคม วัฒนธรรม การศึกษา มีการสืบทอดและแลกเปลี่ยนความรู้ ความเชื่อในการประกอบอาชีพและการรักษาพยาบาล ส่วนปัญหาที่พบในชุมชนเป็นปัญหาเศรษฐกิจ ต้องการให้ช่วยเหลือด้านอาชีพ และการส่งเสริมจากรัฐในด้านความรู้และตลาดรองรับเพราะการส่งเสริมอาชีพของรัฐไม่ได้ผลเมื่อเป็นดังนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า สมุนไพรเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญและให้ประโยชน์อย่างมากมาย เช่น ประโยชน์ทางด้านเป็นยารักษาโรค อาหารเพื่อสุขภาพ ตลอดจนมีประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจก่อให้เกิดรายได้แก่ชุมชนและประเทศชาติ อันเป็นมูลค่ามากมายมหาศาล และที่สำคัญที่สุดก็คือ การนำสมุนไพรมาใช้ในยุคของสังคมแห่งภูมิปัญญา ถือได้ว่าสมุนไพรเป็นกระบวนการถ่ายทอด ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสู่รุ่นหลัง รุ่นต่อรุ่น นอกจากนั้นแล้วกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้ ยังก่อให้เกิดพลังแห่งความสามัคคีในหมู่คณะ ทั้งนี้ก็เพราะการทำกิจกรรมสมุนไพรต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจกันทำ ซึ่งต้องอาศัยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความสามัคคีในหมู่คณะและความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในส่วนของสร้างเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชนถือได้ว่าการทำกิจกรรมสมุนไพรเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างคนในชุมชนระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน และการมีส่วนร่วมนี้เองทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์อันดีต่อกัน ทำให้เห็นปัญหาและแนวทางการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยคนในชุมชนเอง การมีส่วนร่วมและแนวทางทั้งหลายนี้จึงก่อให้เกิดวัฒนธรรมชุมชนขึ้นมา ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่ดั่งงามสมควรที่จะอนุรักษ์เพื่อให้คนรุ่นหลังได้สืบสานและศึกษาค้นคว้า และที่สำคัญที่สุดการมีส่วนร่วมและวัฒนธรรมชุมชนนี้ช่วยให้ชุมชนมีความเข้มแข็งอันจะนำไปสู่การพัฒนาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าสืบไป

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า การทำสมุนไพรโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนทำให้เกิดกระบวนการต่าง ๆ มากมาย ซึ่งกระบวนการต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้เกิดผลดีทั้งส่วนบุคคล หมู่คณะ ตลอดจนถึงชุมชนท้องถิ่น และท้ายที่สุดช่วยให้เกิดการพัฒนาระดับประเทศชาติต่อไป

ประสิทธิ์ เนื่องหล้า (2543 : ค) ได้วิจัยเชิงคุณภาพ เรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น ผลวิจัยพบว่ากลไกสำคัญคือความผูกพันเป็นเครือญาติผลประโยชน์ร่วมกัน และบทบาทผู้นำ และสมาชิกชุมชนในการดำเนินกิจการพัฒนาท้องถิ่นส่วนวิธีการในกระบวนการมีส่วนร่วมได้แก่ การประชุมอภิปรายปัญหาหารือกัน การปฏิบัติกิจกรรมและประเมินผลกิจกรรมร่วมกัน รูปแบบการมีส่วนร่วมมักเป็นกิจกรรมชุมชน เช่น การฉาบปูนกิจสงเคราะห์งานบุญ ประเพณี การพัฒนาสาธารณประโยชน์ของชุมชน และกิจการร้านค้าของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร เป็นต้น และยังพบว่าภาวะเศรษฐกิจความผูกพันเป็นเครือญาติ การมีปัญหาร่วมกันและการได้รับการสนับสนุนจากภายนอกเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนในชนบทรวมตัวกัน ก่อตั้งกลุ่มกิจกรรมที่ทำความต่อเนื่องและเข้มแข็ง

सानิตย์ บัวสถิตย์ (2544 : ง) ได้วิจัยเรื่องการปลูกและการใช้พืชสมุนไพรพื้นบ้านของเกษตรกรอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ และค้นพบว่า พืชสมุนไพรที่เกษตรกรนิยมใช้ ส่วนมากได้แก่ กระเทียม กระชาย ข่า ชิง ส่วนการปลูกเกษตรกรปลูกตะไคร้มากที่สุด รองลงมาได้แก่ ข่าและขมิ้นชัน ด้านการใช้เกษตรกรจะใช้ประโยชน์จากตะไคร้มากที่สุด รองลงมาได้แก่ ข่า มะนาว และพริก

เกษตรกรที่ศึกษาส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุเฉลี่ย 47.9 ปี มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนทั้งหมด 4 คน มีระดับการศึกษาจบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 6 ระยะเวลาที่อาศัยในหมู่บ้านเฉลี่ย 37.1 ปี มีรายได้เฉลี่ย 28,029.40 บาท/ปี รายได้จากการจำหน่ายสมุนไพร มีรายได้เฉลี่ย 3,471 บาท/ปี แหล่งความรู้เรื่องสมุนไพรส่วนใหญ่ได้รับจากญาติพี่น้อง ข่าวสารด้านพืชสมุนไพรที่ได้รับจากสื่อต่าง ๆ ได้แก่ หอกระจายข่าว หนังสือพิมพ์ และเจ้าหน้าที่ของรัฐ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการปลูกและใช้พืชสมุนไพรของเกษตรกรส่วนใหญ่อยู่ในระดับดีมากนอกจากนั้นยังพบอีกว่า อายุมีความสัมพันธ์กับการปลูกและการใช้พืชสมุนไพรที่บ้านของเกษตรกร โดยเกษตรกรที่มีอายุมากจะมีการปลูกและการใช้พืชสมุนไพรที่บ้านมากกว่าและเกษตรกรที่มีรายได้จากการจำหน่ายพืชสมุนไพร จะมีการใช้พืชสมุนไพรมากกว่าเกษตรกรที่ไม่มีรายได้จากการจำหน่ายพืชสมุนไพรส่วนปัญหาและอุปสรรคในการปลูกและการใช้พืชสมุนไพรที่บ้านของเกษตรกร คือขาดการส่งเสริมจากรัฐบาล ในด้านความรู้และเมล็ดพันธุ์ และขาดตลาดรองรับ ดังนั้น รัฐบาลต้องมีการส่งเสริมให้ความรู้เกี่ยวกับพืชสมุนไพรที่บ้านมากขึ้น เพื่อที่จะได้มีผู้ใช้พืชสมุนไพรมากขึ้น

พรรณณี ชัยยาโน (2545 : ง) ได้วิจัยเรื่อง การอนุรักษ์แหล่งสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าลาฮู กรณีศึกษาบ้านแม่คำน้อย อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงรายพบว่า ชนเผ่าลาฮูมีการอนุรักษ์แหล่งสมุนไพรเพื่อการรักษาแบบพื้นบ้านผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมโดยมีปัจจัยเสริมคือลักษณะทางกายภาพและทำเลที่ตั้งของแหล่งสมุนไพรซึ่งเป็นป่าไม้ ไร่ นา แหล่งน้ำและบริเวณ รอบ ๆ หมู่บ้านในเขตพื้นที่สูงและห่างไกลสภาพดังกล่าวทำให้วิถีชีวิตความเป็นไปอยู่ดำเนินไปโดยมีการใช้สมุนไพรในชีวิตประจำวันเพื่อการบริโภคเป็นอาหารและยารักษาอาการเจ็บป่วยตลอดจนใช้สมุนไพรประกอบพิธีกรรม โดยมีการอบรมสั่งสอนและการถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจการปฏิบัติตามความเชื่อที่บรรพบุรุษได้สืบทอดกันมา กิจกรรมเหล่านี้นำไปสู่โลกทัศน์ของชนเผ่าที่ต้องใช้สมุนไพรเพื่อการดำรงชีวิตและกลายเป็นค่านิยมซึ่งดำรงอยู่กับชนเผ่าลาฮูจนถึงปัจจุบันส่วนนโยบายของรัฐที่จะเป็นแรงผลักดันในการสนับสนุนการแพทย์ไทยหรือการรักษาแบบพื้นบ้านเพื่อส่งเสริมการดูแลตนเองของประชาชน พบว่านโยบายนำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมแต่ยังไม่ชัดเจน เนื่องจากมีข้อจำกัดทางภาษา รวมทั้งเจ้าหน้าที่ของรัฐยังยึดติดกับการรักษาแบบแผนปัจจุบัน จากการศึกษาครั้งนี้ได้ข้อบ่งชี้ว่าในอนาคตการรักษาแบบพื้นบ้านของชนเผ่าอาจสูญหายไปเพราะกลุ่มคนรุ่นใหม่หรือคนรุ่นหนุ่มสาวรับเอาวัฒนธรรมสมัยใหม่เข้ามาใช้ในวิถีชีวิตประจำวันและหันไปรักษาแบบแผนปัจจุบันมากขึ้น เมื่อคนรุ่นเก่า หมอยา หมอผี เสียชีวิตไป แหล่งสมุนไพรก็ย่อมจะสูญสิ้นไป ดังนั้นหากรัฐให้การสนับสนุนหรือมีการนำนโยบายสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน ชนเผ่าลาฮูอาจหันมานิยมการรักษาแบบพื้นบ้านมากขึ้นและมีการจัดตั้งกลุ่มหรือองค์กรเพื่อการอนุรักษ์ย่อมจะนำไปสู่การดำรงอยู่ของแหล่งทรัพยากรสมุนไพรของชนเผ่าลาฮูต่อไป

บรรณารักษ์ ปันทะรส (2545 : ง) ได้วิจัยเรื่องการสำรวจและเก็บรวบรวมพืชสมุนไพรบริเวณหมู่บ้านบางขวาง อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน ได้ค้นพบว่า มีพืชที่ใช้ประโยชน์ 216 ชนิดโดยจัดอยู่ใน 79 วงศ์ 164 สกุล พืชทั้งหมดได้นำไปใช้เป็นส่วนผสมในการปรุงยาเพื่อรักษาอาการต่าง ๆ ทั้งสิ้น 140 ขนาน ซึ่งสามารถจัดแบ่งได้เป็น 8 กลุ่มตามสรรพคุณ ได้แก่ แก้ปวด แก้ไข้ อาการที่เกี่ยวข้องกับหัวใจและระบบเลือด อาการที่เกี่ยวข้องกับระบบทางเดินอาหาร อาการที่เกี่ยวข้องกับหญิงมีครรภ์ อาการที่เกี่ยวข้องกับระบบทางเดินปัสสาวะ โรคติดต่อจากการมีเพศสัมพันธ์ ยาภายนอก

และอื่น ๆ เช่น แก้วเจียน ลมชัก เป็นต้น วิธีการใช้ประโยชน์ที่นิยมมากที่สุดคือ การต้มน้ำดื่ม รongลงมาคือการแช่น้ำดื่มและการบดหรือฝนผสมน้ำดื่ม จากการเปรียบเทียบการใช้ประโยชน์จากพืช สมุนไพรที่สำรวจได้กับการใช้ประโยชน์ในตำราสมุนไพรไทย พบว่าพืช 35 ชนิดมีการนำมาใช้ ประโยชน์เหมือนกัน 88 ชนิดนำมาใช้ประโยชน์ต่างกัน และอีก 93 ชนิดยังไม่พบข้อมูลว่ามีการ นำมาใช้ประโยชน์จากผลการเปรียบเทียบแสดงให้เห็นว่าพืชสมุนไพรหลายชนิดมีแนวโน้มในการนำมา พัฒนาเพื่อผลิตเป็นยาแผนปัจจุบันได้ เช่น ชุมเห็ดเทศ (*Cassia alata* L.) หมูบ้านนาขวางใช้ใบทุบ พอกแผลเพื่อรักษากลากเกลื้อน และจากการศึกษาวิจัยทางด้านเภสัชวิทยาในตำราสมุนไพรพบว่า สารสกัดจากใบของชุมเห็ดเทศมีฤทธิ์ต้านเชื้อราและแบคทีเรียได้

จากผลการวิจัยดังกล่าวพบว่า เป็นการวิจัยด้านชุมชนและด้านสมุนไพร โดยผลการวิจัยด้าน ชุมชนได้ศึกษาเน้นที่การสำรวจปัญหาและความต้องการของชุมชน ศึกษาถึงการรวมกลุ่มและศักยภาพ ในการแก้ปัญหาของชุมชนชนบท การมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่นและการ ประเมินปัญหาและความต้องการทางศึกษาชุมชนโดยมีการนำสมุนไพรมาใช้ในชีวิตประจำวัน โดยสรุป การศึกษาชุมชนเน้นการศึกษาปัญหาของชุมชน กระบวนการแก้ไขโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชน ส่วนผลการวิจัยด้านสมุนไพรพบว่า ผลวิจัยมุ่งไปที่องค์ความรู้ด้านสมุนไพรของชุมชน ประโยชน์จาก พืชสมุนไพร กระบวนการถ่ายทอดความรู้กับการรักษาพยาบาลและ การอนุรักษ์แหล่งสมุนไพร พื้นบ้าน จากผลการวิจัยยังไม่พบว่าไม่มีใครวิจัยการรวมกลุ่มกันทำการแปรรูปสมุนไพรเพื่อสร้างความ เข้มแข็งให้กับชุมชน

เพราะฉะนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาและหาแนวทางพัฒนาศูนย์เสริมสร้างทักษะอาชีพ ด้าน การแปรรูปสมุนไพรพื้นบ้านเพื่อส่งเสริมและพัฒนาผลิตภัณฑ์ในชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงให้ ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง โดยอาศัยผลการวิจัยดังกล่าวเป็นแนวทางในการวิจัยต่อไป

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

วิจัยการพัฒนาศูนย์เสริมสร้างทักษะอาชีพ ด้านการแปรรูปสมุนไพรพื้นบ้านเพื่อส่งเสริมและพัฒนาผลิตภัณฑ์ในชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ในครั้งนี้ผู้วิจัยได้อธิบายถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น วิธีการแปรรูปสมุนไพรเพื่อพัฒนาศูนย์เสริมสร้างทักษะอาชีพ ในชุมชนให้เข้มแข็ง โดยมีการกำหนดวิธีการดำเนินงานวิจัย ดังต่อไปนี้

1. ประเภทและแบบการวิจัย
การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ
2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
ประชากร

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย มี 2 ประเภท ได้แก่ 1) ผู้นำชุมชน และ 2) ผู้ประกอบการแปรรูปสมุนไพรและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งประชากรที่ใช้ในการวิจัย อาศัยอยู่ใน ชุมชนบ้านหนองกุ้ง ตำบลหนองกุ้ง อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม

กลุ่มตัวอย่าง การเลือกกลุ่มตัวอย่างใช้วิธีการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยเลือกบุคคลที่เกี่ยวข้องและมีประสบการณ์เกี่ยวกับการแปรรูปสมุนไพร จำนวน 40 คน ได้แก่

3.2.1 คณะกรรมการศูนย์ส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน คณะกรรมการผู้สูงอายุ คณะกรรมการอาสาสมัครประจำหมู่บ้าน จำนวน 15 คน

3.2.2 คณะกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล ประกอบด้วยนายกองค์การบริหารส่วนตำบล สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 5 คน

3.2.3 กลุ่มผู้ประกอบการแปรรูปสมุนไพร และภูมิปัญญาท้องถิ่น จำนวน 20 คน

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสัมภาษณ์และแบบสังเกตที่ผู้ศึกษาสร้างขึ้นเองโดยศึกษาสังเคราะห์จากตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องตลอดถึงแนวคิดต่าง ๆ มาเป็นแนวทางและปรับปรุงให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์

ในการสัมภาษณ์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ศึกษาแบ่งออกเป็น 4 ตอน

- ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์
- ตอนที่ 2 เป็นการสัมภาษณ์เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ตำบลหนองกุ้งเกี่ยวกับ

เรื่องสมุนไพร

- ตอนที่ 3 เป็นการสัมภาษณ์เกี่ยวกับการแปรรูปสมุนไพรในชุมชน ตำบลหนองกุ้ง
- ตอนที่ 4 เป็นการสัมภาษณ์เกี่ยวกับการสร้างชุมชนเข้มแข็งโดยกระบวนการ

ตั้งชมรมสมุนไพรในชุมชน

3.3.2 การสังเกต (Observation) ผู้วิจัยใช้การสังเกตแบบที่มีส่วนร่วม (Participant Observation) ผู้วิจัยได้เข้าร่วมอยู่ในเหตุการณ์และปฏิบัติร่วมกิจกรรมกับกลุ่มแปรรูปสมุนไพร

3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการด้วยตนเองตามขั้นตอน ดังนี้

3.4.1 ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากหอสมุดมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ และมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

3.4.2 การประชุมเชิงปฏิบัติการ (Work Shop) ร่วมกับชาวบ้านตำบลหนองกุง

3.4.3 การสัมภาษณ์ การสังเกต กลุ่มตัวอย่างของการวิจัย

3.4.4 การตรวจสอบข้อมูล ผู้วิจัยจะกระทำไปพร้อมกับการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) คือการแสวงหาความเชื่อถือได้ของข้อมูลจากแหล่งที่แตกต่างกัน จากการสัมภาษณ์ กลุ่มตัวอย่างหลาย ๆ คน การสังเกตและเข้าร่วมกิจกรรมแปรรูปสมุนไพรหลายครั้ง ๆ เพื่อตรวจสอบหาความเชื่อมั่นของข้อมูล มาตรวจสอบข้อมูลจากการประชุมเชิงปฏิบัติการ และการใช้วิธีการสังเกตการสัมภาษณ์การศึกษาเอกสาร พิจารณาเปรียบเทียบในการหาความเชื่อมั่นของข้อมูล

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกต การประชุมเชิงปฏิบัติการ ได้นำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) ผู้วิจัยเริ่มวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นตั้งแต่เริ่มสัมภาษณ์ สังเกต เมื่อได้คำตอบจากการสัมภาษณ์ครั้งแรกแล้ว นำมาวิเคราะห์เพื่อหาแนวทางสร้างคำถามในการสัมภาษณ์ครั้งต่อไป เมื่อได้ข้อมูลที่ยังไม่สมบูรณ์ ก็จะเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลต่อไปจนข้อมูลในทุกประเด็นมีความสมบูรณ์

หลังจากนั้นผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยนำเอาข้อมูลทั้งหมดมารวบรวม จัดระบบให้เป็นหมวดหมู่ นำข้อมูลที่เกี่ยวข้องไว้และตัดข้อมูลที่ไม่เกี่ยวข้องออกไป แล้วนำข้อมูลที่เกี่ยวข้องมาสรุปหาใจความสำคัญ โดยตีความหมายและแยกแยะข้อมูลที่มีความหมายเดียวกัน หรืออยู่ในแนวเรื่องเดียวกัน

เมื่อผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลแล้วและได้เนื้อหาสาระครบถ้วนสมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยแล้วจึงเขียนรายงานการวิจัยในรูปของการพรรณนาวิเคราะห์

บทที่ 4 ผลการวิจัย

วิจัยการพัฒนาศูนย์เสริมสร้างทักษะอาชีพ ด้านการแปรรูปสมุนไพรพื้นบ้านเพื่อส่งเสริมและพัฒนาผลิตภัณฑ์ในชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

ในครั้งนี้ได้นำเสนอเนื้อหาออกเป็น 4 ตอนดังนี้

ตอนที่ 1 บริบทของพื้นที่ศึกษา

ตอนที่ 2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลหนองกุ้ง เกี่ยวกับเรื่องสมุนไพร

ตอนที่ 3 วิธีการแปรรูปสมุนไพรในชุมชน

ตอนที่ 4 ผลการศึกษากระบวนการ โดยกระบวนการจัดตั้งกลุ่มสมุนไพรในชุมชนเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง

ตอนที่ 1 บริบทของพื้นที่ศึกษา

บริบทของตำบลหนองกุ้ง อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคามที่นำเสนอในที่นี้มี 6 ประเด็นคือ ประวัติความเป็นมา สภาพทางภูมิศาสตร์ สภาพทางสังคมและประชากร ศักยภาพของชุมชนและพื้นที่ การสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม สภาพทางเศรษฐกิจและการประกอบอาชีพ ระบบความเชื่อ ศาสนาและวัฒนธรรม ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. ประวัติความเป็นมา

ตำบลหนองกุ้ง แบ่งออกเป็น 11 หมู่บ้าน หมู่บ้านทั่วไปเป็นแหล่งกลุ่มประกอบอาชีพด้านการเกษตรกรรม ทำนาเลี้ยงสัตว์ อาศัยธรรมชาติเป็นหลัก มีแหล่งน้ำธรรมชาติ ประเภทลำห้วย และมีการทำนบกักน้ำใช้ในฤดูแล้งประชาชนมีการขุดสระใช้เป็นของตนเอง มีน้ำดื่มน้ำใช้พอเพียงไม่มีการปลูกพืชประจำฤดูแล้ว แต่จะเลี้ยงสัตว์โดยอาศัยแหล่งน้ำธรรมชาติและสระส่วนตัว ประกอบอาชีพเสริม การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม มีการปลูกหม่อนในไร่นาเอง มีดหมีด้วยฝีมือภูมิปัญญาชาวบ้าน การออกแบบประเภทต่างๆ ให้เหมาะสมกับความต้องการของตลาด และประชาชนที่สนใจ การรับจ้างจิปจลโดยมีพ่อค้านำวัตถุดิบจากต่างจังหวัดนำมาและรับไปจำหน่ายอย่างสม่ำเสมอ

2. สภาพทางภูมิศาสตร์

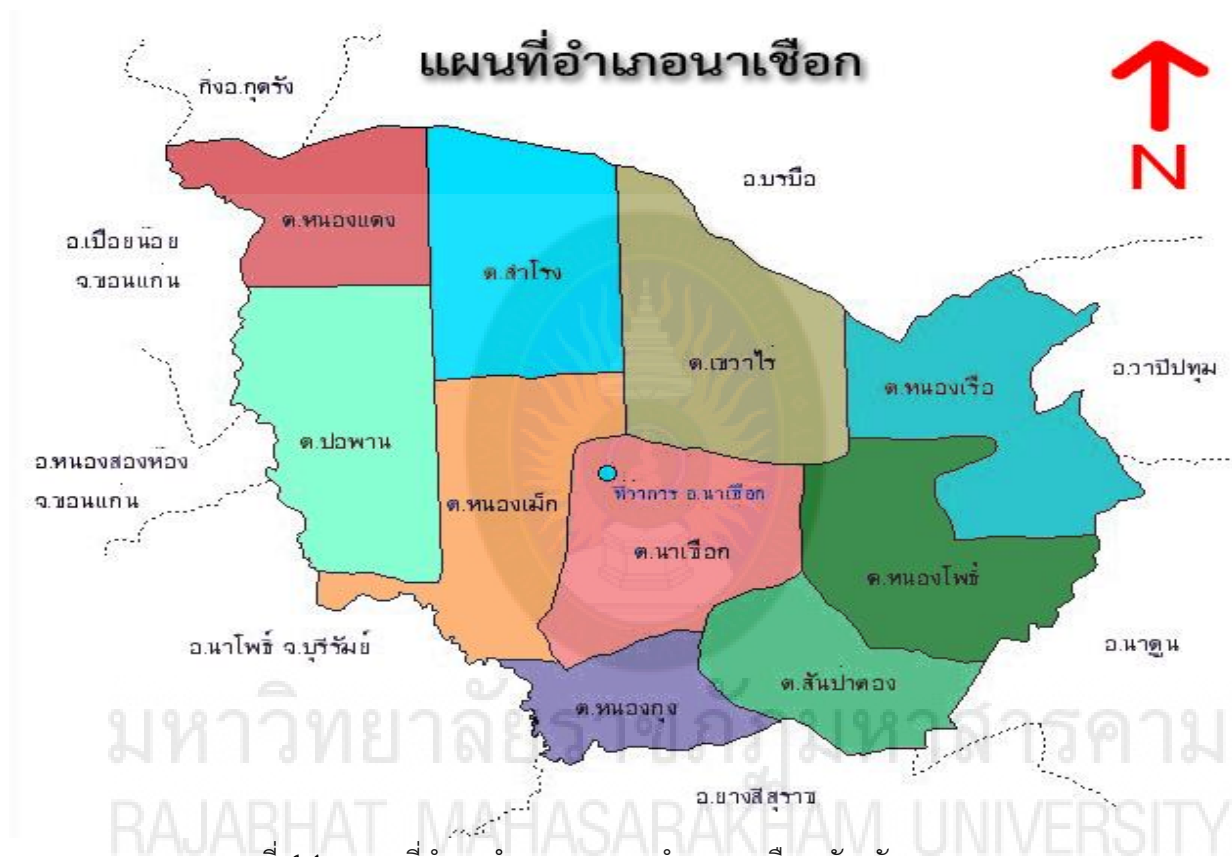
สภาพภูมิประเทศขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุ้งเป็นที่ราบลุ่มสลับที่ราบสูงแบบคลื่นลอนลึกถึงคลื่นลอนตื้นสลับกัน สภาพดินเป็นดินร่วนปนทราย

ทิศเหนือ ติดกับ อบต.นาเชือก อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม

ทิศใต้ ติดกับ อบต.สันป่าตอง อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม

ทิศตะวันออก ติดกับ อบต.นาภู อำเภอสามชัย จังหวัดมหาสารคาม

ทิศตะวันตก ติดกับ อบต.บ้านดู่ อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์

ภาพที่ 4.1 แผนที่ตำบลตำบลหนองกง อำเภอณาเขือก จังหวัดมหาสารคาม

3. สภาพทางสังคมและประชากร

ประชากรจากจำนวนหมู่บ้านมี 11 หมู่บ้าน

ประชากรขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุง มีประชากรที่มีทะเบียนบ้านอยู่ในเขตพื้นที่จำนวน 4,025 คน เป็นชาย 2,068 คน เป็นหญิง 1,957 คน

ตารางที่ 4.1 ตารางแสดงประชากรขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุง

จำนวนประชากร ประชากรตามเพศ จำนวนครอบครัวและจำนวนบ้านจำแนกตามรายหมู่บ้าน

หมู่ที่	ชื่อหมู่บ้าน	จำนวนครัวเรือน	จำนวนประชากร		
			ชาย	หญิง	รวม
1	บ้านอีโต้	147	249	268	517
2	บ้านหนองแดง	102	184	189	373
3	บ้านมะฮี	83	176	164	340
4	บ้านหนองกุง	82	152	153	305
5	บ้านป่าแดง	70	145	145	290
6	บ้านหนองคู	78	159	151	310
7	บ้านหนองใหม่	128	271	226	497

ตารางที่ 4.1 ตารางแสดงประชากรขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองกง (ต่อ)

จำนวนประชากร ประชากรตามเพศ จำนวนครอบครัวและจำนวนบ้านจำแนกตามหมู่บ้าน					
หมู่ที่	ชื่อหมู่บ้าน	จำนวนครัวเรือน	จำนวนประชากร		
			ชาย	หญิง	รวม
8	บ้านป่าดู่	73	176	162	338
9	บ้านหนองแสง	112	196	168	364
10	บ้านหนองหว่า	63	140	133	273
11	บ้านกลาง	91	220	198	418
รวม		1,029	2,068	1,957	4,025

ที่มา : ข้อมูล ณ วันที่ 9 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2558 สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครองอำเภอหนองงูเหลือม

การศึกษา

โรงเรียนประถมศึกษา	4	แห่ง
โรงเรียนขยายโอกาส	1	แห่ง
ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก	4	แห่ง

ตารางที่ 4.1 ตารางแสดงประชากรขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุง (ต่อ)

อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน และห้องสมุดประชาชน	11	แห่ง
---	----	------

สถาบันและองค์กรทางศาสนา

วัด/สำนักสงฆ์	7	แห่ง
---------------	---	------

การสาธารณสุข

โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล	1	แห่ง
สถานบริการสาธารณสุขมูลฐาน	11	แห่ง
อัตราการมีและใช้ส้วมราดน้ำ 100 %		

ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุง ไม่มีปัญหาอาชญากรรมร้ายแรง ในแต่ละหมู่บ้านจะมีสมาชิก อปพร. ราษฎรอาสาเข้าไปดูแล และมีการจัดตั้งหมู่บ้านเข้มแข็งขึ้นเพื่อป้องกันดูแลรักษาความปลอดภัยของประชาชน

สถานที่

- 1.วัด 7 แห่ง
- 2.โรงเรียนประถม 5 โรงเรียน ขยายโอกาส 1 โรงเรียน
- 3.องค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุง

4. ศักยภาพของชุมชนและพื้นที่

รายได้

ตารางที่ 4.2 ตารางแสดงรายได้ของประชากรในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุง

รายได้ขององค์การบริหารส่วนตำบลประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2558 ประมาณการจำนวน 24,489,000 บาท

รายได้ที่จัดเก็บเอง	380,900	บาท
รายได้ที่ได้รับการจัดสรร	16,575,450	บาท
เงินอุดหนุน	7,532,650	บาท

ตารางที่ 4.3 ตารางแสดงการรวมกลุ่มของประชากร

จำนวนกลุ่มทุกประเภท รวม 34 กลุ่ม แยกเป็นในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุง

กลุ่มอาชีพ	12	กลุ่ม
กลุ่มออมทรัพย์	11	กลุ่ม
กลุ่มสตรีแม่บ้าน	11	กลุ่ม

จุดเด่นของพื้นที่ (ที่เอื้อต่อการพัฒนาตำบล)

ตำบลหนองกุง เป็นตำบลขนาดเล็กมีจุดเด่นในการรวมตัวของประชากรในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เป็นอย่างดี ได้รับการคัดเลือกให้เป็นตำบลนำร่องในการพัฒนา โดยเฉพาะ ศูนย์พัฒนาจิตวัดป่าหนองคู การพัฒนาในด้านต่าง ๆ ก็มีการรวมกลุ่มกันอย่างเข้มแข็ง

5. การสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม

สถานีอนามัยบ้านหนองกุ้ง ตำบลหนองกุ้ง อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2519 เป็นอาคารชั้นเดียว ต่อมาในปี พ.ศ. 2542 ได้รับงบประมาณก่อสร้างสถานีอนามัยใหม่เป็นอาคารเฉลิมพระเกียรติ 2 ชั้น แบบ 8170/36 กองแบบแผนสำนักปลัดกระทรวง กระทรวงสาธารณสุข เสร็จเรียบร้อยเปิดให้บริการ ในปี พ.ศ. 2543 ต่อมาได้รับงบประมาณต่อเติมชั้นล่างปี พ.ศ. 2552 และได้ยกระดับเป็นโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล เมื่อ 1 ต.ค. 2553 ให้บริการด้านสุขภาพจนถึงปัจจุบัน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล หนองกุ้ง ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของอำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม ตามทางหลวงหมายเลข 219 (บรบือ-พยัคฆภูมิพิสัย) ห่างจากอำเภอนาเชือก 7 กิโลเมตร ห่างจากจังหวัดมหาสารคาม 65 กิโลเมตร ลักษณะหมู่บ้านเป็นหมู่บ้านขนาดกลาง พื้นที่ราบสูงสลับกับที่ราบลุ่ม ไม่มีภูเขา สภาพดินร่วนปนทราย มีที่ดินเค็มบางส่วน การคมนาคมติดต่อระหว่างหมู่บ้านเป็นถนนลาดยางสะดวกสบาย มีการสื่อสารทางโทรศัพท์ ไปรษณีย์ อินเทอร์เน็ต ไฟฟ้าเข้าถึงทุกหมู่บ้าน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม หมู่บ้านในเขตรับผิดชอบทั้งหมด 11 หมู่บ้าน

- หมู่ที่ 1. บ้านอีโต้
- หมู่ที่ 2. บ้านหนองแดง
- หมู่ที่ 3. บ้านมะอี
- หมู่ที่ 4. บ้านหนองกุ้ง
- หมู่ที่ 5. บ้านป่าแดง
- หมู่ที่ 6. บ้านหนองคู
- หมู่ที่ 7. บ้านหนองใหม่
- หมู่ที่ 8. บ้านป่าดู่
- หมู่ที่ 9. บ้านหนองแสง
- หมู่ที่ 10. บ้านหนองหว้า
- หมู่ที่ 11. บ้านกลาง

โรงเรียนประถมศึกษาจำนวน ๓ โรงเรียน

- + โรงเรียนบ้านอีโต้
- + โรงเรียนบ้านหนองแดง
- + โรงเรียนบ้านป่าแดง

โรงเรียนขยายโอกาสชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จำนวน 1 โรงเรียน

- + โรงเรียนบ้านหนองกุ้ง

ส่วนราชการ 2 แห่ง องค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุ้ง และโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล หนองกุ้ง

ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนวัยเรียน 4 ศูนย์

6. สภาพทางเศรษฐกิจและการประกอบอาชีพ

อาชีพของราษฎรในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุง ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา โดยมีการประกอบอาชีพเสริมหลังฤดูเก็บเกี่ยว เช่น รับจ้างทั่วไป เจียรไนพลอย จักสาน และเพาะเห็ดจำหน่าย และในชุมชนมีอีกอาชีพหนึ่งที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน คือ อาชีพนวดแผนไทย ซึ่งกลุ่มนวดแผนไทยนี้มีรายได้ประมาณ 200 – 1000 บาทต่อวัน นอกจากนั้น ยังมีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างรายได้ให้กับครอบครัวและเป็นการใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ โดยมีกลุ่มทำบายศรี กลุ่มศิลปประดิษฐ์จากเยื่อกระดาษ กลุ่มจักสาน การรวมกลุ่มเล็ก ๆ ของชาวบ้านในลักษณะนี้ มีแนวโน้มที่จะเติบโตให้เป็นกลุ่มใหญ่ได้ในอนาคต

ในด้านการส่งเสริมด้านเศรษฐกิจชุมชน ทางองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุงได้สร้างอาคารเพิ่มศักยภาพเศรษฐกิจชุมชนเพื่อให้เป็นที่รวมผลผลิตสินค้าชุมชนมาไว้ที่เดียวกันและกำลังหาสถานที่เพื่อสร้างอาคารจำหน่ายสินค้าที่ผลิตในชุมชน เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจของชุมชนให้ก้าวหน้า ประชากรในตำบลมีรายได้เสริม เมื่อเป็นดังนี้ เศรษฐกิจชุมชนหนองกุง ถือได้ว่าประชากรในตำบลมีรายได้อยู่ในระดับพอเพียง เพราะมีแหล่งสร้างงานในชุมชนหลากหลายร้านอาหาร บั๊มน้ำมัน โรงสีข้าวขนาดเล็ก และที่พัก ตลอดจนมี กลุ่มนวดแผนไทยซึ่งได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุง เป็นอย่างดี

ดังนั้นจึงพอสรุปได้ว่า ชุมชนหนองกุง มีองค์ประกอบด้านศักยภาพของชุมชน ด้านสาธารณสุข ด้านเศรษฐกิจชุมชน อยู่ในระดับที่พึ่งพาตนเองได้ ส่วนประชากรที่ยังช่วยเหลือตนเองไม่ได้ ได้แก่ กลุ่มวัยเด็ก กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มคนพิการ ก็ได้รับการดูแลจากครอบครัว ชุมชน และองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุง

7. ระบบความเชื่อ ศาสนาและวัฒนธรรม

ประชาชนในตำบลหนองกุง ส่วนมากนับถือศาสนาพุทธ เห็นได้จากหมู่บ้าน บ้านหนองกุง สร้างวัดประจำตำบล ที่ชาวบ้านให้ความสำคัญต่อการทะนุบำรุงศาสนาและให้ความสำคัญต่อสถาบันสงฆ์ สังเกตได้จากการก่อสร้างถาวรวัตถุในบริเวณวัด ซึ่งต้องใช้ทุนทรัพย์สูง แต่ชาวบ้านก็มีส่วนร่วมร่วมใจกันสร้างวัดขึ้นมาเพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน

การมีวัดประจำตำบลเช่นนี้ จึงทำให้คนในชุมชนมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาอยู่ตลอดทั้งปี โดยเฉพาะการทำบุญตักบาตรซึ่งถือว่าเป็นการบำรุงเลี้ยงพระภิกษุสามเณรภายในวัดของตน เมื่อถึงวันสำคัญทางศาสนา ได้แก่ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษาและออกพรรษา ประชาชนจะเข้าร่วมกิจกรรมของวัดเป็นพิเศษได้แก่การจัดพิธีเวียนเทียน เพื่อรำลึกถึงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในช่วงเทศกาลเข้าพรรษาผู้สูงอายุก็เข้าวัดจำศีล โดยนุ่งขาวห่มขาว ถือศีล 8 ไปนอนวัด ตั้งแต่ก่อนวันพระหนึ่งวัน และวันอุโบสถศีลหนึ่งวัน ส่วนในด้านประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนที่ยังคงปรากฏอยู่ในชุมชนได้แก่

- การเลี้ยงต้อนปู่ตา ชาวบ้านส่วนมากในตำบลยังคงมีความเชื่อให้ความเคารพถือผี บรรพบุรุษ ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “ต้อนปู่ตา” โดยชาวบ้านมีความเชื่อว่าเป็นผู้ดูแลหมู่บ้าน บ้านเรือนและจะคอยปกป้องดูแลลูกหลานให้อยู่เป็นสุข หากครอบครัวใดทำผิดตามข้อห้ามหรือมีกิจกรรมภายในครอบครัว เช่น การแต่งงาน เด็กแรกเกิด ฯ จะต้องขอขมา หรือแม้แต่จะเดินทางไกลไปค้างแรมที่อื่น

ต้องบอกกล่าวด้วย สิ่งที่เกิดขึ้นได้แล้วยังมีการนับถืออยู่นั้น ได้แก่ ศาลพระภูมิหรือหิ้งผีปู่ที่อยู่ในบริเวณบ้านมุมใดมุมหนึ่งของบ้าน การนับถือนี้จึงมีพิธีกรรมที่สอดคล้องก็คือ พิธีเลี้ยงตอนปู่ตา

- ประเพณีสงกรานต์ หรือประเพณีปีใหม่ไทย ประชาชนภายในตำบลหนองกุงได้สืบทอดประเพณีนี้เช่นเดียวกับคนอีสานหรือคนไทยทั่วไป ได้มีการจัดพิธีดำหัวคนเฒ่าคนแก่ ในตำบลซึ่งจัดโดยองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุง ตั้งแต่ปี พ.ศ.2543 เป็นต้น มาจนถึงปัจจุบัน

- ประเพณีลอยกระทง จัดขึ้นภายในบริเวณองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุงมีกิจกรรมที่ส่งเสริมด้านงานฝีมือได้แก่ การประกวดกระทงฝีมือทำจากใบตอง กระทงใหญ่ และส่งเสริมด้านสังคมและวัฒนธรรมได้แก่ การประกวดนางนพมาศ หนูน้อยนพมาศและแต่งกายงามนอกจากประเพณีและวัฒนธรรมที่ชุมชนยังได้สืบทอดกันมาในปัจจุบันแล้ว ชุมชนได้มี กิจกรรมในลักษณะที่รวมคนหมู่มากเพื่อทำในจุดประสงค์เดียวกัน ได้แก่กิจกรรมวันพ่อ

- กิจกรรมวันพ่อ กำหนดในวันที่ 5 ธันวาคม ของทุกปีซึ่งเป็นวันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 รายละเอียดของกิจกรรมได้แก่ พิธีถวายสดุดีมหาราชา เป็นต้น

ตอนที่ 2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลหนองกุง เกี่ยวกับเรื่องสมุนไพร

ภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนหนองกุงเกี่ยวกับเรื่องสมุนไพร

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนหนองกุงเกี่ยวกับเรื่องสมุนไพร ผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาวิเคราะห์และจัดแบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 เรื่องดังนี้

1. การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. การใช้ประโยชน์จากสมุนไพร

1. การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ตำบลหนองกุงเป็นพื้นที่หนึ่งซึ่งมีผู้รู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพร โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพรนี้เป็นความรู้ความสามารถและทักษะของบรรพบุรุษ ซึ่งเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์และถ่ายทอดสืบทอดกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนในตำบลหนองกุงให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมเหมาะสมกับยุคสมัย สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมั่นคงและปลอดภัยมีความสะดวกสบายและบันเทิงใจ จนเกิดเป็นกระบวนการทักษะชีวิต เพื่อพัฒนาตนเอง พัฒนาท้องถิ่น และพัฒนาสังคมและประเทศชาติสืบไป

จากการสัมภาษณ์นางสุจิตรา ล้ำภา ผู้รู้ด้านสมุนไพร ทั้งเป็นผู้ถ่ายทอดวิชาการสมุนไพรแก่ผู้สนใจ โดยเปิดบ้านของตนเองเป็นแหล่งการเรียนรู้แพทย์แผนไทยเพื่อชุมชนองค์ความรู้ได้รับสืบทอดมาทั้งจากบรรพบุรุษซึ่งเป็น “หมอยา” และฝึกอบรมภายหลัง ซึ่งเรื่องนี้ นางสุจิตรากล่าวถึงประสบการณ์เรื่องสมุนไพรว่า “...ครอบครัวของดิฉันตั้งแต่ปู่และพ่อเป็นหมอยาทั้งนั้น...เมื่อดิฉันเป็นเด็ก ได้เห็นคนมารักษากระดูกกับพ่อซึ่งเป็นหมอยา พ่อก็ให้คนไข่นอนบนเสื่อเอาสมุนไพรตำละเอียดพอกตรงบริเวณที่กระดูกหัก มารักษาไม่กี่ครั้งก็ทุเลาลง...แต่ตอนเป็นเด็กก็ไม่ได้สนใจอะไรมากนัก แต่เมื่อตนเองป่วยเป็นโรคผิวหนังมีน้ำเหลืองเต็มตัวรักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบันไม่หายจึงตั้งจิตอธิษฐานว่าถ้าหากรักษาด้วยยาสมุนไพรหายแล้ว จะเป็นผู้ศึกษาเรื่องนี้และถ่ายทอดแก่

ผู้สนใจต่อไป” หลังจากทีนางสุจิตรา ได้หายจากโรคผิวหนังแล้วก็รู้ซึ่งถึงคุณค่าของสมุนไพรที่สามารถรักษาให้ตนเองให้หายขาดได้ จึงได้มีแนวคิดที่จะสืบทอดความเป็นหมอยาของปู่และพ่อของตนเอง แต่เนื่องจากว่าอดีตที่ผ่านมาพบว่าตนเองยังมีความรู้ที่น้อยเกินไป ถึงแม้ว่าจะมีตำราที่บรรพบุรุษได้บันทึกไว้ก็ตาม ก็ยังไม่เพียงพอที่จะทำงานดังที่ตั้งใจไว้ได้ จากนั้นจึงได้มองหาแหล่งความรู้ที่สามารถสนองความต้องการของตนเองได้ ศึกษาเกี่ยวกับหลักสูตรเภสัชกรรมไทยเพิ่มเติม จนกระทั่งสามารถเรียนและสอบผ่านในวิชาชีพ สามารถปรุงยาสมุนไพรจำหน่ายหรือ เปิดสอนให้ความรู้แก่ผู้อื่นโดยถูกต้องตามกฎหมายก็ตาม แต่เนื่องจากเจตนาเดิมของนางสุจิตรา ต้องการการศึกษาเพื่อสืบทอดองค์ความรู้ของบรรพบุรุษ เป็นการตอบแทนพระคุณของสมุนไพรที่ช่วยชีวิตตนเองไว้ จึงไม่คิดที่จะนำวิชาชีพนี้มาค้าขายหากำไร ต้องการเพียงเพื่อสร้างให้เป็นประโยชน์แก่สาธารณชนเท่านั้น ปัจจุบันได้ร่วมกับชุมชนเริ่มก่อตั้งศูนย์การเรียนรู้สมุนไพรเพื่อชุมชนบ้านสุจิตรา ตั้งอยู่เลขที่ 26/55 หมู่ 2 ตำบลหนองกุ้ง อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม ได้เปิดสอนวิชาการด้านสมุนไพรแก่ผู้สนใจ ทั่วไปควบคู่กับบวชแผนโบราณและนวดด้วยน้ำมัน การเรียนเน้นทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ เมื่อผู้เรียน เรียนจบแล้วจะนำวิชาชีพไปประกอบธุรกิจก็ได้หรือหากต้องการเป็นแพทย์แผนไทยอย่างถูกต้องตามกฎหมายก็สามารถไปเรียนเพิ่มเติมและขอเข้าสอบกับกระทรวงสาธารณสุขได้ การเรียนหลักสูตรนี้เป็นเพียงการแนะนำเบื้องต้นมีเนื้อหาไม่ละเอียด มีประโยชน์เอาไปใช้ในชีวิตประจำวัน และไม่สามารถเข้าสอบใบประกอบโรคศิลป์ได้ ส่วนผู้ที่ต้องการเรียนรู้จนกระทั่งขอสอบใบประกอบโรคศิลป์ได้ต้องเรียนหลักสูตรละเอียดใช้เวลา 3 ปี กับโรงเรียนหรือสถาบันที่ผ่านการรับรองจากกระทรวงสาธารณสุข

2. การใช้ประโยชน์จากสมุนไพร

จากคำนิยามของพจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน (2539 : 801) ได้ให้ความหมายว่า “สมุนไพร (สมุนไพร) เป็นคำนาม หมายถึง ผลผลิตธรรมชาติได้จากพืช สัตว์ และแร่ธาตุที่ใช้เป็นยาหรือผสมกับสารอื่นตามตำรับยา เพื่อบำบัดโรค บำรุงร่างกาย หรือใช้เป็นยาพิษ เช่น กระเทียม น้ำผึ้ง เขากวางอ่อน กำมะถัน เป็นต้น จากความหมายดังกล่าวแล้ว

สรุปได้ว่า สมุนไพรได้ใช้เป็นยารักษาโรค สามารถหาได้จาก พืช สัตว์และแร่ธาตุสมุนไพรจากพืช ได้จากส่วนของราก หัว เปลือก ลำต้น ดอก ใบ เมล็ด ผล สมุนไพรจากสัตว์ได้จาก เขา หนัง กระดูก ดี หรือเป็นสัตว์ทั้งตัวก็มี เช่น ตู๊กแก ไส้เดือน ม้าน้ำ ฯลฯ สมุนไพรจากแร่ธาตุ ได้จาก เปลือก แกง น้ำปูนใส สารหนู (เป็นส่วนน้อย) โดยนำเอามาจากสีที่ใช้เขียนลวดลายของถ้วยชามเก่า ๆ

คุณลักษณะของสมุนไพรสามารถแบ่งออก 5 ประการ ดังนี้

1. รูปร่าง ได้แก่ ใบไม้ ดอกไม้ ผลไม้ เปลือกไม้ แก่นไม้ กระพี้ ไม้ รากไม้ เมล็ด
2. สี มองแล้วเห็นว่าสีเขียวใบไม้ สีเหลือง สีแดง สีส้ม สีขาว สีม่วง สีน้ำตาล สีดำ
3. กลิ่น ให้รู้ว่ามีกลิ่นหอม เหม็นหรือกลิ่นอย่างไร เช่น กลิ่นหอมของแก่นจันทร์

ดอกมะลิ อบเชย กฤษณา หญ้าฝรั่น ชมดเชียง

4. รส ให้รู้ว่ามีรสอย่างไร รสจืด รสฝาด รสขม รสเค็ม รสเปรี้ยว รสเผ็ด รสหวาน รสมัน รสเย็น เป็นต้นว่า รสชะเอมมีรสหวาน บอระเพ็ดมีรสขม ดอกมะลิมีรสเย็น และลูกเบญจกานีมีรสฝาด ดังนี้ เป็นต้น

5. ชื่อ ต้องรู้ว่าชื่ออะไรในพืชสมุนไพรนั้น ๆ ให้รู้ว่าขิงเป็นอย่างไร ข่าเป็นอย่างไร

ใบพืชเหล็กเป็นอย่างไร เปลือกแคเป็นอย่างไร เป็นต้น

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลพบว่าชาวบ้านโดยทั่วไปรู้จักพืชสมุนไพรทั้งในรูปแบบของ “ผักพื้นบ้าน” ซึ่งใช้เป็นอาหารประจำวัน และการปรุงเป็นยารักษาโรคเป็นตำรับ ดังมีเนื้อหา ดังนี้

การใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในรูปแบบอาหาร

ธนาการเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (2540 : 4) ได้กล่าวประโยชน์ของสมุนไพรในด้านโภชนาการ กล่าวว่า สมุนไพรมีคุณค่าทางโภชนาการสูงมาก เพราะมนุษย์และสัตว์ต่างบริโภคสมุนไพรเป็นอาหาร เพียงแต่มนุษย์รู้จักสมุนไพรในนามของผักมากกว่า ผักจัดเป็นพืชที่มีคุณค่าทางอาหารสูง โดยเฉพาะในแง่ของวิตามินและเกลือแร่ที่จำเป็นต่อโภชนาการของมนุษย์ การเลือกบริโภคผักที่มี คุณค่าทางอาหารสูงเป็นประจำร่างกายจะได้รับวิตามินและเกลือแร่พอเพียงผักประกอบด้วยเซลล์จำนวนมาก แต่ละเซลล์ประกอบด้วยผนังเซลล์ที่เป็นเซลลูโลสหลาย ๆ เส้นพันกันไปมาทำให้ผนังแข็งแรง เมื่อผักนั้นแก่ก็จะมีผนังชั้นที่ 2 เพิ่มขึ้นทำให้เกิดความเหนียวมากขึ้นผนังเซลล์นี้ร่างกายย่อยไม่ได้แต่เป็นประโยชน์ในการขับถ่าย ทำให้ไม่เป็นโรคท้องผูก โรคริดสีดวงทวาร หรือมะเร็งลำไส้ ตรงกลางของเซลล์ผักมีน้ำบรรจุอยู่เต็ม ทำให้ผักสามารถทรงตัวแม้กิ่งก้านขึ้นรับแสงอาทิตย์ได้เต็มที่ น้ำที่บรรจุอยู่ในเซลล์นี้เป็นแหล่งวัตถุดิบในการสร้างแป้งและน้ำตาลให้ผักสารอาหารที่สำคัญในผักอีกชนิดหนึ่ง คือ เม็ดสีต่าง ๆ เม็ดสีเขียวเป็นตัวจักรสำคัญในการสร้างแป้งและน้ำตาลในผัก อีกชนิดหนึ่งที่มีความสำคัญคือเม็ดสีเหลืองอมส้มหรือที่เรียกกันว่า แคโรทีนซึ่งสามารถเปลี่ยนเป็นวิตามินเอในร่างกายคนได้ นอกจากนี้แป้ง ไขมัน โปรตีน เกลือแร่ และวิตามินอื่น ๆ จะกระจายปะปนอยู่ในน้ำหรือของเหลวภายในเซลล์ผัก ผักจึงมีคุณค่าอาหารบำรุงร่างกายหลายอย่างที่สำคัญและมีมากในผัก คือ วิตามินเอที่ช่วยบำรุงสายตา การปรับสายตาให้เข้ากับความมืดและแสงสว่าง ช่วยรักษาเนื้อเยื่อผิวหนัง วิตามินเอมีมากในผักใบเขียวเข้มและผักสีเหลืองวิตามินซีช่วยบำรุงเหงือก ฟัน สร้าง ภูมิคุ้มกันโรคให้ร่างกาย ทำให้ผนังเส้นเลือดแข็งแรงบาดแผลหายเร็ว และยังช่วยในการดูดซึมธาตุเหล็ก วิตามินมีมากในผักสดและผลไม้ เช่น ถั่วงอก 30 กรัม มีวิตามินซีมากพอที่จะป้องกันโรคเลือดออกตามไรฟันได้ นอกจากนี้ผักยังเป็นแหล่งอาหารที่ให้แคลเซียมกับเหล็กอีกด้วย ประโยชน์ของเหล็กคือช่วยในการสร้างเม็ดเลือดแดงซึ่งเป็นตัวพาออกซิเจนไปยังส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ถ้าวร่างกายขาดเหล็กจะเป็นโรคโลหิตจางและอ่อนเพลีย ส่วนแคลเซียมช่วยบำรุงกระดูก ถ้าวขาดแคลเซียมจะเป็นโรคกระดูกอ่อนและถ้าวขาดพร้อมกับโปรตีนจะทำให้กระดูกเปราะหักง่ายโดยเฉพาะทารกและหญิงมีครรภ์ ในผักคะน้า 1 ถ้วยตวงมีปริมาณแคลเซียมมากกว่าการบริโภคนม 1 แก้ว ดังนั้นคนที่รับประทานผักเป็นประจำจะไม่ขาดแคลเซียม

นอกจากนี้ผักยังเป็นแหล่งอาหาร 3 ประเภท คือ โปรตีน ซึ่งมีคุณค่าต่อการเจริญเติบโตและซ่อมแซมส่วนที่สึกหรอของร่างกายแป้ง น้ำตาล และไขมัน ซึ่งให้พลังงานและความอบอุ่นต่อร่างกาย วิตามินและเกลือแร่ ซึ่งช่วยเสริมสร้างร่างกายให้แข็งแรง ปราศจาก โรคภัยไข้เจ็บยิ่งไปกว่านั้นผักบางชนิดยังใช้เป็นเครื่องชูรสอาหาร ทำให้รับประทานอาหารได้อย่างเอร็ดอร่อยได้อีกด้วย เช่น พริก ผักชี เป็นต้น

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้นคงจะพอบอกได้ว่าทำไมเราต้องรับประทานผัก ถ้าต้องการให้สุขภาพดี กลุ่มผู้ที่รับประทานอาหารที่ใกล้เคียงกับธรรมชาติหรือกลุ่มแมคโครไบโอติกเสนอว่าคนเรานั้นเป็นสัตว์กินพืชโดยดูได้จากจำนวนฟัน ปกติคนเรามีฟัน 32 ซี่ แยกเป็นฟันตัด 8 ซี่มีไว้กัดผักสด

ผลไม้ มีเขียว 4 ซี่ เอาไว้ฝักเนื้อสัตว์ และมีพืชนวดและพืชนวดอีก 20 ซี่มีไว้เคี้ยวด้วยพืช ดังนั้นอาหารของคนเราจึงควรประกอบด้วยผักสดและผลไม้ 2 ส่วน เนื้อสัตว์ 1 ส่วน และข้าวกับถั่วต่าง ๆ 5 ส่วน

ประชากรชุมชนหนองกุงซึ่งมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์และสอดคล้องกับธรรมชาติรอบตัวมีประสบการณ์ในการสังเกต เรียนรู้และถ่ายทอดองค์ความรู้จากรุ่นสู่รุ่น ได้เลือกผักที่มีคุณค่าและเป็นประโยชน์ต่อสุขภาพได้อย่างแยบยล ผักพื้นบ้านของประชากรชุมชนหนองกุงนับเป็นองค์ความรู้จนกลายเป็นวัฒนธรรมการกินของประชากรชุมชนหนองกุงซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ผักพื้นบ้านนี้อาจเรียกว่าเป็น “อาหารสมุนไพร” เพราะว่าผักพื้นบ้านมีคุณสมบัติหลากหลายแตกต่างกันไป ประชากรชุมชนหนองกุงยังมีความเชื่อว่าการรับประทานอาหารพื้นบ้านเป็นประจำจะทำให้มีสุขภาพแข็งแรงต้านทานโรคร้ายไข้เจ็บได้พืชสมุนไพรที่ประชากรชุมชนหนองกุงรู้จักในรูปแบบผักพื้นบ้านที่มีคุณค่าต่อสุขภาพ สามารถแบ่งกลุ่มตามรสและสรรพคุณของพืชผักพื้นบ้านได้ดังนี้

1. กลุ่มมีรสเผ็ดร้อน มีสรรพคุณเป็นยาบำรุงทางธาตุไฟ แก้โรคลม แก้ปวดท้องแก้ท้องอืด จุกเสียดช่วยย่อยอาหาร เจริญอาหารและขับเหงื่อ พืชผักพื้นบ้านที่มีรสเผ็ดร้อนเรียกแบบภาษาชาวบ้าน เช่น ขิง ข่า หัวละเออน จะไค้ ตีป्ली พริกไทย ก้อมก้อม หอมเตียม แมงลัก ผักเผ็ด ปูเลย ผักไผ่ พลุลิง โหระพา หอมด่วน ยี่หระ

กลุ่มสมุนไพรที่มีรสเผ็ดร้อน ที่ชาวบ้านตำบลหนองกุงได้มีประสบการณ์นอกจากนำมาประกอบเป็นอาหารแล้วยังรู้ถึงการนำมาใช้ในรูปแบบเป็น “ตัวยา” ตัวเดียว ซึ่งแต่ละชนิดมีลักษณะดังนี้

ขิง หรือขิงเผือก มีรสเผ็ดร้อนและสรรพคุณทางยา คือ แก้โรคลมจุกเสียด ขับเสมหะ บำรุงธาตุ แก้กลิ้นเหียนอาเจียน ส่วนที่นำมาใช้ ได้แก่ เหง้าแก่สด วิธีการใช้ก็คือ ใช้เหง้าแก่สดขนาดเท่าหัวแม่มือ (ประมาณ 5 กรัม) ทุบให้แตก นำไปต้มดื่ม

ข่า หรือข่าหลวง มีชื่อตรงกันทั้งศัพท์พื้นบ้านและชื่อสามัญไทย ส่วนที่ใช้เหง้าสดหรือแห้งครึ่งขนาดเท่าหัวแม่มือ (สดหนัก 5 กรัม แห้งหนัก 2 กรัม) ทุบให้แตกเอาน้ำดื่ม แก้ขับลมปวดท้อง แน่นจุกเสียด แก้ชา ขับเสมหะ แก้บิด หรือนำหัวข่ามาบดกับหัวใบตองตึง แก้ท้องร่วง

กระชาย มีรสและสรรพคุณยาไทย คือ รสเผ็ดร้อน ขม แก้ปวดมวนในท้อง แก้ซึก แก้ท้องอืด เพื่อ และบำรุงกำลัง ส่วนที่นำมาใช้ได้แก่ เหง้าใต้ดินและราก วิธีใช้คือนำเหง้าหรือรากของกระชายประมาณครึ่งกำมือ (สดหนัก 5-10 กรัม แห้งหนัก 3-5 กรัม) ทุบพอแตกต้มเอาน้ำดื่มเวลามีอาการ หรือใช้ปรุงเป็นอาหารรับประทาน

ตะไคร้ หรือเรียกชื่อแบบพื้นบ้านว่า จะไค้ ชาวบ้านมีประสบการณ์ใช้ตะไคร้แก้อาการคลื่นไส้ อาเจียน วิงเวียนศีรษะ หรือบางรายใช้หัวตะไคร้เสกคาถาพร้อมน้ำมันงาแก้อาการกระตุกหัก ช่วยให้กระตุกเชื่อมติดกันได้เร็วขึ้น นอกจากนี้ยังสามารถนำไปใช้รักษาโรคหอบหืด ไอกรน รักษาไข้หวัดได้ด้วย

ตีป्ली ตีป्लीมีรสและสรรพคุณ คือ รสเผ็ดร้อน ขม บำรุงธาตุ ขับลม และแก้จุกเสียดส่วนที่ใช้ประกอบอาหารคือผลตีป्लीแก่จัดทั้งสดและแห้ง ผสมในเครื่องเทศหรือสามารถนำมารับประทานสดได้ วิธีการใช้ คือ ใช้ผลแก่จัดที่ตากแห้งแล้วประมาณ 10 ผล ใส่ น้ำประมาณครึ่งลิตร ต้มเอาน้ำถ้าไม่มีดอกใช้เถาต้มแทนก็ได้ และ ตีป्लीยังใช้ประโยชน์การป้องกันกำจัดแมลงศัตรูข้าวในโรงเก็บ

พริกไทย มีรสและสรรพคุณทางยา คือ มีรสเผ็ดร้อน เป็นยาขับลม แก้อาการท้องอืดเพื่อ บำรุงธาตุ เจริญอาหาร ช่วยแต่งกลิ่นรสและถนอมอาหาร ส่วนที่ใช้เป็นยา คือ ผลแก่จัดแต่ยังไม่สุก นำมาตากแห้ง แล้วบดเป็นผงและปั้นเป็นลูกกลอน รับประทานครั้งละ 0.5-1 กรัม (ประมาณ 15-20 ผล) หรือใช้วิธีบดเป็นผงและชงน้ำรับประทานได้

กะเพรา มีรสและสรรพคุณทางยา คือ รสเผ็ดร้อน เป็นยาธาตุ แก้ปวดท้องท้องขึ้น จุกเสียดในท้อง ใช้แต่งกลิ่น แต่งรสได้ ส่วนที่ใช้เป็นยา คือ ใบที่สมบูรณ์เต็มที่ นิยมใช้ กะเพราแดง มากกว่ากะเพราขาว วิธีใช้คือ ใช้ใบกะเพราและยอดกะเพรา 1 กำมือ (สดหนัก 25 กรัมแห้ง หนัก 4 กรัม) ต้มเอาน้ำดื่ม เหมาะสำหรับปรุงเป็นอาหารเพื่อช่วยลดอาการท้องอืดเพื่อ

กระเทียม มีรสและสรรพคุณทางยา คือ รสเผ็ดร้อน เป็นยาขับลมในลำไส้แก้กลากเกลื้อน แก้ไอ ขับเสมหะ ช่วยย่อยอาหาร ปวดฟัน ปวดหู โรคผิวหนัง ส่วนที่ใช้ ได้แก่ หัวกระเทียมที่อยู่ใต้ดิน วิธีการใช้กระเทียมรักษาอาการท้องอืด ท้องเฟ้อ แน่นจุกเสียด ใช้กระเทียมสดครั้งละ ประมาณ 5-7 กลีบ หลังอาหาร หรือเวลามีอาการ

แมงลัก มีรสและสรรพคุณทางยา คือ เป็นยาระบาย เมล็ดแมงลักเมื่อแช่น้ำแล้วจะพอง เป็นเยื่อขาวโตและเป็นเมือก เมื่อรับประทานจะทำให้ถ่ายอุจจาระสะดวก เพราะเมือกขาวทำให้เส้นอุจจาระไม่เกาะลำไส้ วิธีการใช้คือ ใช้เมล็ดแมงลัก 1-2 ช้อนชา ล้างน้ำให้สะอาด แช่น้ำอุ่น 1 แก้ว จนพองตัวเต็มที่แล้ว รับประทานก่อนนอนจะช่วยให้อาการท้องผูกหายได้ แต่ก็ควรระวังการแช่เมล็ดแมงลัก หากว่าขณะแช่น้ำเมล็ดแมงลักพองตัวไม่เต็มที่ จะทำให้ท้องอืดและอุจจาระแข็ง

ผักคราดหัวแหวน มีรสและสรรพคุณทางยา คือ รสเผ็ด ส่วนที่ใช้ได้แก่ ดอกสด ผักเผ็ดใช้เป็นยาแก้อาการปวดฟัน ขับปัสสาวะ แก้บิด ระบายไป วิธีการใช้ คือ ใช้ดอกสดปริมาณพอเหมาะตำกับเกลืออมหรือกัดไว้บริเวณที่ปวด

ไพล มีสรรพคุณแก้ปวดบวมเคล็ดขัดยอก ขับลม ท้องเดินและช่วยขับระดูประจำเดือนสตรี นิยมใช้เป็นยาหลังคลอดบุตร ส่วนที่ใช้ได้แก่ เหง้าแก่จัด วิธีใช้ เหง้าไพลใช้เป็นยารักษาอาการเคล็ดขัดยอก ฟกช้ำ โดยใช้เหง้า ประมาณหนึ่งเหง้า ตำแล้วคั้นเอาน้ำทา ภูมิตบบริเวณ ที่มีอาการหรือทำให้ละเอียดผสมเกลือเล็กน้อยคลุกเคล้า แล้วนำมาห่อเป็นลูกประคบอังไอน้ำให้ความร้อนประคบบริเวณปวดเมื่อยและฟกช้ำ เข้าเย็น จนกว่าจะหาย หรือทำเป็นน้ำมันไพลไว้ใช้ก็ได้ โดยเอาไพลหนักสอง กิโลกรัม ทอดในน้ำมันพืชร้อน ๆ หนึ่งกิโลกรัม ทอดจนเหลืองแล้วเอาไพลออกใส่กานพลูผงประมาณ 4 ช้อนชา ทอดต่อด้วยไฟอ่อน ๆ ประมาณ 10 นาที กรองแล้วรอน้ำมันอุ่น ๆ ใส่การบูรลงไป 4 ช้อนชา ใส่ในภาชนะปิดฝาปิดสนิทรอจนเย็นจึงเขย่าการบูรให้ละลายน้ำมันไพลนี้ใช้ทาขนาด 2 ครั้ง ใส่ในภาชนะปิดฝาปิดสนิทรอจนเย็นจึงเขย่าการบูรให้ละลาย น้ำมันไพลนี้ใช้ทาขนาด 2 ครั้ง เข้าเย็น หรือเวลาปวด

ผักแพรว มีรสและสรรพคุณทางยา คือ รสเผ็ด ส่วนที่ใช้เป็นยาได้แก่ ใบ ใช้รักษาโรคตับแข็งแก่ลม ขับลมในกระเพาะ ช่วยเจริญอาหาร หรือนำใบมาตำให้ละเอียดทาแก้ตุ่ม ผื่นคัน โรคกลากเกลื้อน รักษาโรคหวัด รวมทั้งรักษาโรคตัวจืด แต่ต้องรับประทานติดต่อกัน 5-6 วัน

2. กลุ่มมีรสขม มีสรรพคุณเป็นยาแก้ไข้ต่าง ๆ แก้อ่อนใน แก้ไข้หวัดลม บำรุงน้ำดี บำรุงโลหิต ช่วยย่อยอาหาร เจริญอาหาร พืชผักพื้นบ้านที่มีรสขมเรียกแบบภาษาชาวบ้าน เช่น ขี้เหล็ก มะตาเสือ มะท้อย สะเลียม มะลิโต้ม้ มะแค้ว้ง แค ผักเจียงดา ผักแปม

กลุ่มสมุนไพรที่มีรสขม ที่ประชากรชุมชนหนองกุ้งได้มีประสบการณ์นอกจากนำมาประกอบเป็นอาหารแล้วยังรู้ถึงการนำมาใช้ในรูปแบบเป็น “ตัวยา” ตัวเดียว ซึ่งแต่ละชนิดมีลักษณะดังนี้

ขี้เหล็ก หรือ ขี้เหล็กหลวง มีรสและสรรพคุณทางยา คือดอกตูมและใบอ่อน รสขมช่วยระบายท้อง ดอกตูมทำให้นอนหลับ เจริญอาหารและแก้น้ำขี้เหล็กเป็นยาระบาย ส่วนที่ใช้ได้แก่ ดอกและใบอ่อน วิธีการใช้ก็คือ เมื่อมีอาการท้องผูก ใช้ใบขี้เหล็ก 4-5 กำมือ ต้มเอาน้ำดื่มก่อนอาหาร หรือเวลามีอาการ

ยอ มีรสและสรรพคุณทางยา คือ รสขมเล็กน้อย ผลย่อยแก่อาเจียน ขับลม บำรุงธาตุ ส่วนที่ใช้ได้แก่ผลดิบหรือผลห่ามสด วิธีการใช้คือ ใช้ผลยอหั่นฝานเป็นชิ้นบาง ๆ อย่าง หรือคั่วไฟอ่อน ๆ ให้เหลืองกรอบต้มหรือชงน้ำดื่ม ใช้ครั้งละประมาณ 2 กำมือ เอาน้ำที่ได้จิบทีละน้อย และบ่อย ๆ ครั้ง จะได้ผลดีกว่าต้มทีเดียว

มะระขี้นก มีรสและสรรพคุณทางยา คือ เนื้อผลมีรสขม สรรพคุณ เจริญอาหาร บำรุงน้ำดี แก้อาการของม้ามและตับ ขับพยาธิ น้ำคั้นจากผลมะระเป็นยาระบายอ่อน ๆ อมแก้ปากเปื่อยปากเป็นขุย

สะเดา มีรสขม ส่วนที่ใช้เป็นยา คือ ยอดและเถา ก้านใบ แก้มั้มาลาเรีย แก้ไข้ ใช้เปลือกต้น ต้มอมแก้ปากเปื่อย หรือใช้เปลือกกราก ต้มอาบแก้หัด หรือใช้ทำยาแก้ความดัน และโรคเบาหวาน กิ่งและเถา ใบ ต้มเอาน้ำพองุ่นสระผม แก้คันศีรษะและรังแคได้ และมีแก้มอกยอดและดอกในฤดูหนาว วิธีการใช้คือ ยอดสะเดาและดอกสะเดาลวกหรือต้ม รับประทานร่วมกับน้ำปลาหวานจะช่วยเจริญอาหาร

เพกา มีรสขม ส่วนที่ใช้เป็นยาได้แก่ ดอกและผล ใช้บำรุงโลหิต บำรุงน้ำดี แก้ไข้สันนิบาต ขับลม แก้ท้องร่วง ส่วนเปลือกต้น นำมาตากแห้งผสมน้ำผึ้งและปุ๋ย ใช้เป็นยาลดความดันโลหิต ปวดท้อง แก้ไข้ แก้หอบหืด แก้อ่อนใน หรือนำมาพอกแก้ปวดบวม ฟกช้ำแก้ปวดฟัน แก้ปวดเมื่อย ส่วนเยื่อในฝักแก้ นำมาต้มใส่น้ำตาล แก้อ่อนใน กระจายน้ำได้ดี

มะแว้ง มีรสและสรรพคุณทางยา คือ มีรสขม เป็นยาขับเสมหะ ส่วนที่ใช้เป็นยาได้แก่ ผลแก่สด วิธีการใช้รักษาอาการไอและขับเสมหะ นำเอาผลแก่สด 5-10 ผล โขลกพอแหลกคั้นเอาแต่น้ำใส่เกลือ รับประทานบ่อย ๆ หรือใช้ผลสดเคี้ยวแล้วกลืนทั้งน้ำและเนื้อจนกว่าอาการจะดีขึ้น

3. กลุ่มมีรสฝาด มีสรรพคุณทางสมานแผล แก้อาการทางเดินอาหาร แก้ท้องร่วงท้องเสีย แก้บิด พิษผักพื้นบ้านที่มีรสฝาด เรียกแบบภาษาชาวบ้าน เช่น ขมิ้น ฝรั่ง ผลกล้วยดิบ ขี้บักหนูอ่อน

กลุ่มสมุนไพรที่มีรสฝาด ที่ประชากรชุมชนหนองกุ้งได้มีประสบการณ์นอกจากนำมาประกอบเป็นอาหารแล้วยังรู้ถึงการนำมาใช้ในรูปแบบเป็น “ตัวยา” ตัวเดียว ซึ่งแต่ละชนิดมีลักษณะดังนี้

ขมิ้น มีรสและสรรพคุณทางยา คือ รสฝาด กลิ่นหอม แก้อาการผิวหนัง ผื่นคัน ขับลม ท้องร่วง ส่วนที่ใช้คือ เหง้าแห้ง วิธีใช้ คือ ขมิ้นใช้รักษาโรคกระเพาะอาหารโดยการนำเหง้าแก่สดล้างให้สะอาด (ไม่ต้องปอกเปลือก) หั่นเป็นชิ้นบาง ๆ ตากแดดจัดสัก 1-2 วัน บดให้ละเอียด ผสมกับน้ำผึ้งปั้นเป็นลูกกลอน หรือบรรจุแคปซูล เก็บไว้ในขวดสะอาดและมิดชิด รับประทานครั้งละ 500 มิลลิกรัม วันละ 4 ครั้ง หลังอาหารและก่อนนอน บางคนรับประทานขมิ้นแล้วมีอาการแพ้

ขมิ้น เช่น คลื่นไส้ ท้องเสีย ปวดหัว นอนไม่หลับ เป็นต้น หากมีอาการดังกล่าวให้หยุดยาและเปลี่ยนไปใช้ยาชนิดอื่นแทน

ฝรั่ง มีรสและสรรพคุณทางยาคือ รสฝาด ฤทธิ์ฝาดสมาน แก้ท้องเสีย ใบฝรั่งมีสรรพคุณระงับกลิ่นปาก โดยใช้ใบสด 2-3 ใบ เคี้ยวและคายทิ้งหลังรับประทานอาหารหากมีอาการท้องเสีย ใช้ใบแก่ ประมาณ 10-15 ใบ ปิ้งไฟและชงน้ำรับประทาน หรือใช้ผลอ่อน 1 ผล ฝนกับน้ำปูนใส รับประทานเมื่อมีอาการท้องเสีย

กล้วยน้ำว้า มีรสและสรรพคุณทางยาคือ รสฝาด ฤทธิ์ฝาดสมาน ส่วนที่ใช้เป็นยาได้แก่ ลูกดิบ หรือลูกห่าม โดยเก็บลูกกล้วยช่วงเปลือกยังเป็นสีเขียว ต้นกล้วยจะให้ผลในช่วงอายุ 8-12 เดือน ในกรณีที่ท้องเสียไม่รุนแรง ใช้กล้วยน้ำว้าดิบ รับประทานครั้งละครึ่งผล หรือหนึ่งผล หรือใช้กล้วยน้ำว้าดิบฝานเป็นแว่นตากแดดให้แห้ง บดเป็นผง ชงน้ำดื่มครึ่งผลถึงหนึ่งผล หรือบดเป็นผง ปั่นเป็นยาลูกกลอนรับประทานครั้งละ 4 เม็ด วันละ 4 ครั้ง ก่อนอาหารและก่อนนอน รับประทานแล้วอาจมีอาการท้องอืดเพื่อ ป้องกันได้โดยใช้ร่วมกับยาขับลม เช่น น้ำขิง พริกไทยเป็นต้น

ขุ่นอ่อน มีรสและสรรพคุณทางยาคือรสฝาด ส่วนที่ใช้ คือก้านอ่อนหรือ ขั้วที่มีขุ่น เวลาใช้เฉพาะขั้ว นำลูกติดมาทิ้งไป จำนวน 3-7 ก้าน ต้มน้ำดื่มช่วยขับน้ำนม

4. กลุ่มมีรสเปรี้ยว มีสรรพคุณบำรุงเลือด แก้ไอ ละลายเสมหะ แก้กระหายน้ำ ขับปัสสาวะ พืชผักพื้นบ้านที่มีรสเปรี้ยวเรียกแบบภาษาชาวบ้าน เช่น มะขาม มะนาว มะกอก ผักคาวตอง ผลมะกอกสุก มะเฟือง มะยม ส้มป่อย

กลุ่มสมุนไพรที่มีรสเปรี้ยว ที่ประชากรชุมชนหนองกุงใต้มีประสบการณ์นอกจากนำมาประกอบเป็นอาหารแล้วยังรู้ถึงการนำมาใช้ในรูปแบบเป็น “ตัวยา” ตัวเดียว ซึ่งแต่ละชนิดมีลักษณะดังนี้

มะขาม มีรสและสรรพคุณทางยาคือ รสเปรี้ยว เป็นยาระบาย ขับเสมหะ ส่วนที่ใช้เป็นยาได้แก่เนื้อฝักแก่ เนื้อเม็ดมะขามแก่ เวลามีอาการท้องผูก ใช้มะขามเปียกรสเปรี้ยว 10- 20 ฝัก จิ้มเกลือรับประทาน แล้วดื่มน้ำตามมาก ๆ หรือดื่มน้ำคั้นใส่เกลือเล็กน้อยดื่มเป็นน้ำมะขาม

มะนาว มีรสและสรรพคุณทางยาคือ เปลือกผล มีรสขม ช่วยขับลม น้ำมะนาวรสเปรี้ยวจัด เป็นยาขับเสมหะ วิธีการใช้ ใช้น้ำมะนาวรักษาอาการไอ และขับเสมหะ ใช้ผลสดคั้นน้ำจะได้น้ำมะนาวเข้มข้น และใส่เกลือเล็กน้อย จิบบ่อย ๆ หรือจะทำเป็นน้ำมะนาวใส่เกลือและน้ำตาลปรุงให้รสสักหน่อย ดื่มบ่อย ๆ ก็ได้

มะกอก มีรสและสรรพคุณทางยาคือ รสเปรี้ยว ส่วนที่ใช้เป็นยา ได้แก่ เปลือกและราก ใช้ต้มแก้ร้อนใน ยอด ใช้ดับกลิ่นเห้ล่า แก่น ใช้ทำยาฝน เช่นยาแก้ไข้ เมล็ดใน แก้เคล็ดขัดยอก ฟกช้ำ ดำเขียว ผลดิบและสุก แก้อาการกระหายน้ำ แก้ไข้ เจริญอาหาร

ผักคาวตอง มีรสและสรรพคุณทางยา คือ รสเปรี้ยว ส่วนที่ใช้เป็นยา ได้แก่ ใบ ช่วยขับลม ในกระเพาะ เข้ายาแก้คัน แก้อาการช้ำกระดูก

5. กลุ่มมีรสหวานมัน มีสรรพคุณเป็นยาอายุวัฒนะ บำรุงกำลัง บำรุงกล้ามเนื้อ บำรุงหัวใจ บำรุงธาตุ ช่วยให้เจริญอาหาร พืชผักพื้นบ้านที่มีรสหวานมัน ได้แก่ ฟักทอง ถั่วแปบ ผักขี้หูด

กลุ่มสมุนไพรที่มีรสหวานมัน ที่ประชากรชุมชนหนองกุงใต้มีประสบการณ์ นอกจากนำมาประกอบเป็นอาหารแล้วยังรู้ถึงการนำมาใช้ในรูปแบบเป็น “ตัวยา” ตัวเดียว ซึ่งแต่ละ

ชนิดลักษณะดังนี้

ฟักทอง มีรสมัน ส่วนที่ใช้เป็นยาได้แก่ เมล็ดแก่ เมล็ดฟักทองแก่ถ่ายพยาธิลำไส้ เหมาะกับการถ่ายพยาธิตัวตืดโดยใช้เมล็ดฟักทองประมาณ 60 กรัม ทบให้พอแตก ผสมกับน้ำตาลและนมหรือน้ำที่เติมลงไป จนได้ปริมาณ 500 มิลลิลิตร แบ่งรับประทาน 3 ครั้ง ห่างกันทุก 2 ชั่วโมง หลังจากให้ยาแล้วประมาณ 2 ชั่วโมง ก็ให้รับประทานน้ำมันมะพร้าวระบายตาม

ถั่วแปบ หรือ มะแปบ มีรสมัน ส่วนที่ใช้เป็นยาและอาหารคือ ผักถั่วแปบ จากประสบการณ์

ของชาวบ้านใช้ปรุงยาแก้ตุ่มคัน รักษาผื่น (งูสวัด) ได้ดี

ผักชีหูด มีรสมัน มีสรรพคุณทางยา คือใช้ในการขับลมในกระเพาะ ขับลมให้ออกจากร่างกาย

6. กลุ่มมีรสจืด มีสรรพคุณเป็นยาขับพิษต่าง ๆ แก่น้ำเหลืองเสีย แก้อักเสบจากพิษต่าง ๆ ขับปัสสาวะแก้กระหายน้ำ พิษผักพื้นบ้านที่มีรสจืดเรียกแบบภาษาชาวบ้าน เช่น ผักแคบ ผักแว่น ผักปิ้ง

กลุ่มสมุนไพรที่มีรสจืด ที่ประชากรชุมชนหนองกุงได้มีประสบการณ์นอกจากนำมาประกอบเป็นอาหารแล้วยังรู้ถึงการนำมาใช้ในรูปแบบเป็น “ตัวยา” ตัวเดียว ซึ่งแต่ละชนิดลักษณะดังนี้

ตำลึง มีรสจืด ส่วนที่ใช้เป็นอาหารคือยอดและใบตำลึง การใช้ประโยชน์รักษาฝี เด็กๆ เมื่อ ปลูกฝี เป็นแผลก็เอาผักแคบใส่หายได้ โดยตำแล้วเอาพอกใส่ที่ฝี เด็กที่เป็นไข้หวัดเอาใบตำลึงแล้วบีบใส่ชันน้ำแล้วใส่กระหม่อม จะช่วยลดไข้ เด็กที่คลอดได้ 20 วัน หรือ 1-3 เดือนก็ใช้ได้

ผักแว่น มีรสจืด ส่วนที่ใช้เป็นยา ได้แก่ ใบและก้าน นำมาทั้งต้นนำมาตำรวมกับน้ำพริกน้ำปู แก้วโรคเก๊าท์ แต่ต้องระวังหากเป็นโรคมะเร็งอยู่ด้วยห้ามรับประทาน ยอดและใบ ใช้รักษาโรคตาอักเสบ โรคต่อกระຈก

ผักปิ้ง มีรสจืด มีสรรพคุณทางยา คือ แก้กษิษฝืดตาช แก้อักเสบบวม แก้ก้องผูก ต้มดื่ม แก้ไส้ติ่งอักเสบ เป็นยาระบาย แก้อาการอึดอัดแน่นท้อง ส่วนใบนั้นแม่จ้าง (หมอดำแย) นำใบสดตำให้ละเอียดคั้นน้ำเมือก เอาน้ำเมือกมาทาที่บริเวณช่องคลอดเพื่อช่วยให้หญิงมีครรภ์คลอดบุตรง่ายขึ้น และหมอบางคนใช้ใบผักปิ้งตำกับข้าวสารจ้าว พอกแก้โรคมะเร็งไขปลาได้ด้วยการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในรูปแบบยารักษาโรค

จากองค์ความรู้เรื่องสมุนไพรของประชากรชุมชนหนองกุงที่ได้รู้และสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันนอกจากการ รู้จักพืชสมุนไพรที่ใช้ในรูปแบบอาหารแล้ว ยังรู้จักในฐานะเป็นตัวยา “ตัวเดียว” ซึ่งตรงตามตำราแพทย์แผนโบราณได้กล่าวว่า เหง้าชิงสดหรือชิงผงสามารถป้องกันอาการเมารถ เมาเรือ หรือเมาเครื่องบินได้ โดยชิงแก่มีรสเผ็ดพอสมควร ขนาดที่รับประทานไม่ควรน้อยกว่า 1 กรัม ช่วงเวลาที่เหมาะสมที่สุดในการป้องกันคือรับประทานก่อนออกเดินทางประมาณ 1 ชั่วโมง ข้อดีของการรับประทานเหง้าชิงสด คือ ไม่เกิดการข้างเคียงเช่นเดียวกับการรับประทานยาแผนปัจจุบัน คืออาการง่วง มึนงง และปากแห้ง ปัจจุบันมีการนำชิงไปปรุงยาแก้คลื่นไส้อาเจียน แก้อิ้อ แก้ก้องอืดท้องเพื่ออึดอัดไม่สบายภายในท้อง และยังแก้อาการท้องเสียได้อีกด้วย การบริโภคหอมหัวใหญ่ช่วย

ป้องกันโรคหัวใจและช่วยเพิ่มระดับเอชดีแอลคอเลสเตอรอลซึ่งมีประโยชน์เท่าเทียมกับยารักษาโรคหัวใจในปัจจุบัน

กระเทียมสดช่วยป้องกันเลือดแข็งตัว อันนำไปสู่อาการหัวใจวายได้ดีพอ ๆ กับแอสไพริน โดยการรับประทานกระเทียมในแต่ละวันเท่ากับขนาด 1 กรัมต่อน้ำหนักตัว 1 กิโลกรัมจะช่วยป้องกันโรคหัวใจได้ กระเทียมนับเป็นยาสมุนไพรตั้งแต่โบราณโดยใช้เป็นยาขับลม บำรุงธาตุรักษาโรคกลากเกลื้อน นอกจากนี้กระเทียมสดยังสามารถใช้เป็นยาฆ่าเชื้อได้ดีกว่า เพนิซิลินและเตตราไซคลินอีกด้วย เพียงแต่ต้องเลือกกระเทียมที่ยังสดและมีกลิ่นฉุนอยู่มากกระเทียมที่ทำให้สุกแล้วไม่มีฤทธิ์ในการฆ่าเชื้อ แต่ยังมีผลในการลดปริมาณไขมันในเส้นเลือดและป้องกันโรคหัวใจ ในตำราแผนโบราณใช้น้ำคั้นหัวกระเทียมผสมกับน้ำอุ่นและเกลือเล็กน้อยใช้กลั้วคอเพื่อฆ่าเชื้อโรคในปากและคอ รวมทั้งยังช่วยในการรักษาอาการทอมซิลอักเสบขึ้นเริ่มต้นได้อีกด้วย

ตะไคร้อุดมไปด้วยแคลเซียม ฟอสฟอรัส และน้ำมันหอมระเหย ช่วยในการทำงานของลำไส้ ใช้เป็นสมุนไพรที่ช่วยขับลม ตำรับยาแผนโบราณใช้ตะไคร้ต้มน้ำ ต้มแก้้อเจียนเป็นยาบำรุงธาตุ ใช้ต้มกับสมุนไพรอื่น ๆ เพื่อถอนพิษไข้ อบ และรมในกระโจมไฟ เป็นต้น นอกจากนี้ใช้ต้นสดโขลกให้ผู้ที่เมามายไม่รู้สติดื่มจะช่วยให้สร่างเร็วขึ้น

นอกจากนี้ภายในชุมชนได้มีองค์ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรในที่ใช้ในการรักษาโรคต่าง ๆ เป็นตำรับยาที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ อาทิ ลูกประคบ ยาอบสมุนไพร ยาแก้แมลง สัตว์กัดต่อย (ยาหม่องสมุนไพร) ยาต้มอาบแก้ผื่นคัน ยาแก้ท้องเสีย ยมลมผัดเดือน ยาแก้ริดสีดวงทวาร ยาแก้ปวดกัน ยาบำรุงร่างกาย น้ำมันนวดฝ่าเท้า น้ำดื่มสมุนไพร เป็นต้น หากจำแนกองค์ความรู้ของชุมชนเกี่ยวกับ “ตำรับยา” ของประชากรชุมชนหนองกุง จำแนกต่อโรคและอาการของโรค ได้ดังนี้

1. สมุนไพรเพื่อรักษาโรค/อาการเจ็บป่วยในระบบทางเดินอาหาร

มานิชา วามานนท์และเพ็ญญา ทรัพย์เจริญ (2540 : 46-47) กล่าวว่าโรคท้องเดิน อาจเรียกว่า ท้องเสีย ท้องร่วง อุจจาระร่วง สามารถแบ่งออกเป็นชนิดเฉียบพลัน และชนิดเรื้อรัง โรคท้องเดินชนิดเฉียบพลัน มักมีอาการเกิดขึ้นฉับพลันทันที และเป็นอยู่เพียงวันสองวันอย่างมากไม่เกิน 1 สัปดาห์ มีอาการถ่ายอุจจาระเหลวเป็นน้ำสีเหลืองหรือขาวเป็นฟอง มากกว่าวันละ 3 ครั้ง มีหรือไม่มีกลิ่น สาเหตุเกิดจากการรับประทานอาหารสกปรกหรือรับประทานอาหาร หรือน้ำดื่มสกปรกที่มีเชื้อโรคหรือสารพิษปนเปื้อน บางคนอาจเกิดจากการกินยาบางชนิด เช่น ยาถ่าย ยาระบาย ยาลดกรด ยาปฏิชีวนะบางชนิด เป็นต้น สำหรับการรักษาโรคท้องเดินเฉียบพลัน ไม่ควร ใช้ยาแก้ท้องเดิน เพราะไม่มีประโยชน์ รอให้ร่างกายขับเชื้อหรือสารพิษออกมาให้หมดก็จะทุเลาไปเองได้ ใช้เวลาประมาณ 1-2 ให้รับประทานน้ำเกลือแร่ และหลีกเลี่ยงอาหารรสจัด อาหารย่อยยาก หากอาการไม่ดีขึ้นค่อยใช้ยา แก้ท้องเดิน แต่ถ้าเป็นเด็กและคนแก่ ให้ระวังร่างกายขาดน้ำสำหรับในชุมชนมีตำรับยาสำหรับใช้รักษาโรคท้องเดิน เรียกว่า “ยาแก้ท้องร่วง” โดยมีสมุนไพร 2 ชนิดใบฝรั่ง ใบทับทิม นำใบสมุนไพรทั้ง 2 ชนิดมาล้างให้สะอาด แล้วมัดอย่างละกำมือ ตัดหัวตัดท้าย แล้วนำไปต้มน้ำเดือดมีสีของใบสมุนไพรออกมา พออุ่นก็ดื่มได้แก้ท้องร่วง ขณะที่ท้องร่วงมากน้ำที่นำมาต้มไม่ต้องใส่น้ำมาก เพื่อให้ได้ตัวยาคือเข้มข้นสามารถต้มน้ำยาสมุนไพรแทนน้ำเปล่าได้

2. สมุนไพรเพื่อรักษากลุ่มโรคผิวหนัง

มานโซ วามานนท์และเพ็ญญา ทรัพย์เจริญ (2540 : 92, 110) กล่าวว่า โรคผิวหนัง ได้แก่ กลาก เกื้อน และอาการแพ้จากแมลงสัตว์กัดต่อย กลาก ได้แก่ อาการแดง ขอบชัด รอบ ๆ มักมีตุ่มใสเล็ก ๆ เรียงเป็นวง รู้สึกคันทำให้เกาและตุ่มจะแตกกลายเป็นขุยขาว ๆ พบได้ตาม ศีรษะ ใบหน้า ลำตัว หลัง แขน มือ เป็นต้น หากไม่ได้รับการรักษา จะลามออกไปเรื่อย ๆ สาเหตุ เกิดจากเชื้อรา ติดต่อกันโดยการสัมผัสหรือใช้ของร่วมกับผู้ป่วย เกื้อน ได้แก่ อาการเป็นวงต่างขาว หรือรอยแฉับ ขอบไม่นูน เวลาถูกแดดสีจะเข้มขึ้น พบบริเวณหน้า ซอกคอ หลัง ลำตัว สาเหตุเกิดจากเชื้อรา ติดต่อกันโดยการสัมผัสหรือใช้ของร่วมกับผู้ป่วย

อาการแพ้จากแมลงสัตว์กัดต่อย หรือสัมผัสสิ่งที่ทำให้ผิวหนังเกิดอาการแพ้ เช่น ยุงกัด แมลงกัด เป็นต้น มีอาการเป็นผื่น มีตุ่มน้ำ หรือจุดแดงเล็ก ๆ รู้สึกคัน ถ้าเกาอาจมีน้ำเหลืองหรืออักเสบเป็นหนองได้ ชาวบ้านมักเรียกว่า น้ำเหลืองไม่ดี ควรหลีกเลี่ยงสิ่งที่ทำให้แพ้หรือแมลงเหล่านั้น

โรคกลาก เกื้อน และอาการแพ้จากแมลงสัตว์กัดต่อย เมื่อเกิดขึ้นกับคนในชุมชนตำบลหนองกุงมีตำรับยาสำหรับใช้รักษาโรคเหล่านี้ ชาวบ้านเรียกว่า “ยาแก้ผื่นคัน” โดยมีสมุนไพรที่นำมาใช้ได้แก่ ใบส้มป่อย ใบมะขาม ใบสะเปาลมและใบขี้เหล็ก นำมาขนาดอย่างละ 1 มื้อ นำมาล้างให้สะอาด แล้วนำไปต้มจนน้ำเดือด พอเย็นลง ผสมน้ำอาบ สามารถแก้ อาการผื่นคันที่เกิดจากกลาก เกื้อนและอาการแพ้จากแมลงสัตว์กัดต่อยได้

3. สมุนไพรเพื่อรักษาโรค/อาการเจ็บป่วยทางกาย

มานโซ วามานนท์และเพ็ญญา ทรัพย์เจริญ (2540 : 120) กล่าวว่าโรคหรืออาการเจ็บป่วยทางกาย ได้แก่ อาการเคล็ด ชัดยอก เกิดจากเนื้อบริเวณรอบข้อ และเอ็นมีการฟกช้ำ หรือฉีกขาดเนื่องจากหกล้มหรือถูกบิดเบือนหรือกระแทกโดยแรง ทำให้เกิดอาการปวด บวมแดง ร้อนรอบ ๆ ข้อ หรือเคล็ดชัดยอกบริเวณกล้ามเนื้อ มักพบบริเวณข้อเท้า ข้อเข่า ข้อไหล ข้อมือ มักมีอาการนานเป็นสัปดาห์หรือเป็นเดือน

สูตรตำรับยาสมุนไพรที่นำมารักษาอาการเคล็ดชัดยอก ได้แก่ ลูกประคบ ยาอบสมุนไพร และน้ำมันนวดฝ่าเท้า

ลูกประคบ เป็นการนำเอาสมุนไพรหลายชนิดที่มีรสและสรรพคุณทางยา คือ รสเผ็ด ร้อนและรสเปรี้ยวมาผสมกัน ได้แก่ ข่า ตะไคร้ มะกรูด ใบมะขาม วิธีการทำลูกประคบคือ นำสมุนไพรทั้งหมดมาล้างให้สะอาด แล้วหั่นให้ละเอียด นำไปตากแดด 2-3 แดดจนแห้งสนิท จึงนำสมุนไพรมา ตวงให้มีสัดส่วนพอดี แล้วนำมาคลุกเคล้าให้เข้ากัน จึงไปซัง และบรรจุโดยห่อในผ้าขาวผูกเชือกให้เรียบร้อย วิธีการนำไปใช้ เมื่อมีอาการเคล็ดชัดยอก นำลูกประคบไปนึ่งให้เกิดความร้อนและนำมาประคบในบริเวณที่ปวดและเคล็ดชัดยอก สรรพคุณของลูกประคบสามารถช่วยให้อาการดังกล่าวทุเลาลงได้

ยาอบสมุนไพร มีวิธีการทำเหมือนกับลูกประคบ คือเป็นการนำเอาสมุนไพรหลายชนิดที่มีรสและสรรพคุณทางยา คือ รสเผ็ดร้อนและรสเปรี้ยวมาผสมกัน ได้แก่ ข่า ตะไคร้ มะกรูด ใบมะขาม วิธีการทำยาอบสมุนไพร นำสมุนไพรทั้งหมดมาล้างให้สะอาด แล้วหั่นให้ละเอียด นำไปตากแดด 2-3 แดดจนแห้งสนิท เสร็จแล้วบรรจุสมุนไพรใส่ถุงเก็บไว้ เมื่อจะใช้จึงนำมาต้ม

อบตัว สรรพคุณของสมุนไพรที่มีกลิ่นหอมคล้ายเครื่องเทศ สามารถบรรเทาอาการเคล็ดขัดยอกได้ บำรุงผิวพรรณให้สวยงาม ขับพิษในร่างกาย

น้ำมันนวดฝ่าเท้า เป็นการนำเอาสมุนไพรหลายชนิดมาเป็นตัวยาเพื่อรักษาอาการปวดเมื่อยบริเวณฝ่าเท้า ขา หรือหัวเข่า สันเท้าแตก สมุนไพรและวัตถุดิบที่นำใช้ ได้แก่ โพลสด ขมิ้นสด ใบเตยสด ชนิดละ ครึ่งกิโลกรัม วาสลิน 1 กิโลกรัม พิมเสน ครึ่งกิโลกรัม การบูร 300 กรัม น้ำมันมะกอก 1 ขวดแม่โขง วิธีการทำน้ำมันนวดฝ่าเท้า ตอนแรกเป็นการเตรียมสมุนไพรล้างสมุนไพรทุกชนิดให้สะอาดนำมาหั่นเป็นชิ้นบาง ๆ จากนั้นจึงนำน้ำมันมะกอกเทลงในกระทะพอน้ำมันร้อนเอาโพลสดลงทอด พอกรอบตักสะเด็ดน้ำ เสร็จแล้วนำขมิ้นและใบเตยลงทอดพอกรอบตักสะเด็ดน้ำ พอทอดสมุนไพรเสร็จยกกระทะลง นำน้ำมันที่ได้จากการทอดมากรองด้วยผ้าขาว เก็บใส่หม้อไว้ จากนั้นนำหม้ออลูมิเนียม ต้มน้ำสะอาดให้เดือด แล้วนำเอาหม้อน้ำมันที่เตรียมไว้ตั้งในน้ำเดือด นำวาสลินลงไปผสมน้ำมันมะกอกคนให้ละลาย นำพิมเสนและการบูร ลงไปคนให้เข้ากัน พอทุกอย่างละลายเข้ากันดีแล้ว ยกลง พออุ่นกรอกใส่ขวดที่เตรียมไว้

ยาหม่องสมุนไพร มีสรรพคุณในการรักษาอาการปวดเมื่อย แผลงสัตว์กัดต่อย ผื่นคัน ยุงกัด ฟกช้ำดำเขียว เป็นการนำเอาสมุนไพรและวัตถุดิบมาผสมเป็นตำรับยา ได้แก่ โพลสด ขมิ้นสด เสดดพังพอนตัวผู้สด กระพังโหม (ผักฮ้วนหมู) ใบเตยสด พิมเสน การบูร เม็นทอล น้ำมันยูคาลิปตัส วาสลิน ซีผึ้ง พาราฟิลแซ็ง อย่างละครึ่งกิโลกรัม วิธีการทำยาหม่องสมุนไพร เริ่มต้นด้วยการล้างสมุนไพรทุกชนิดให้สะอาด จากนั้นนำสมุนไพรทั้งหมดยกเว้นเสดดพังพอนและกระพังโหม ไปหั่นเป็นชิ้นบาง ๆ ส่วนเสดดพังพอนและกระพังโหม นำไปตำพอแหลกนำทุกอย่างลงไปทอดในน้ำมันมะกอก แล้วนำไปกรองใส่หม้อ เท วาสลิน ซีผึ้ง พาราฟิล พิมเสนการบูร เม็นทอล คนให้ละลาย ยกลง นำน้ำมันระกำ ยูคาลิปตัสลงไปผสม คนให้เข้ากัน กรอกลงขวด ถ้าเย็นแข็งตัว ต้องตั้งในหม้อน้ำอุ่น

4. สมุนไพรเพื่อบำรุงร่างกายให้แข็งแรง

ประชากรชุมชนมียาสมุนไพรที่ช่วยบำรุงร่างกาย ช่วยเจริญอาหาร ได้แก่

ยาบำรุงร่างกาย และน้ำดื่มสมุนไพร ยาบำรุงร่างกาย ได้จากการนำกล้วยน้ำว้าสุกหนึ่งหวี ปอกเปลือกนำไปตากแดด 3 แดด เสร็จแล้วเรียงไว้ในขวดโหล เทน้ำผึ้งลงไปให้มิดชิด เรียกว่า “กล้วยตองน้ำผึ้ง” ตองไว้ ประมาณ 6 เดือนถึง 12 เดือน จึงรินน้ำมารับประทานเป็นยาบำรุงร่างกาย ชาวบ้านเรียกว่าเป็นยาอายุวัฒนะอีกด้วย น้ำดื่มสมุนไพร ได้จากการนำสมุนไพรบางตัวมาต้มในน้ำเติมน้ำตาลเล็กน้อย ประุงรส ด้วยเกลือป่นนิดหน่อย สมุนไพรที่นิยมนำมาทำน้ำสมุนไพร ได้แก่ มะขาม ตะไคร้ กระเจี๊ยบ มะตูม เป็นต้น การทำน้ำสมุนไพรสามารถทำเองได้ง่าย รสชาติอร่อย มีสรรพคุณทางยาคือขับสารพิษใน ในร่างกาย ไม่มีสารพิษเจือปน

ตอนที่ 3 วิธีการแปรรูปสมุนไพรในชุมชน

การแปรรูปสมุนไพรในชุมชน

ประวัติความเป็นมาของกลุ่ม

กลุ่มสมุนไพรผู้สูงอายุ เป็นกลุ่มสมุนไพรเล็ก ๆ ที่ได้แยกกลุ่มออกมาจากนวดแผนไทยแม่บ้านชุมชนหนองกุง กลุ่มสมุนไพรผู้สูงอายุชุมชนหนองกุง จัดตั้งขึ้น เมื่อปี พ.ศ. 2542 โดยจัดตั้งใน

พื้นที่ด้านหลังขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุง เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจที่ไม่สู้ดีนักทำให้กลุ่มต้องยกเลิกไป ในปี พ.ศ. 2543

จากการสัมภาษณ์นายกองค์การบริหารส่วนตำบล กล่าวว่า “ ต้องการเห็นผู้สูงอายุมีงานทำที่ดีกว่าการอยู่กับบ้านเฉย ๆ และยังเป็น การเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวอีกทาง...” ด้วยความประสงค์ของนายกองค์การ ฯ ผู้วิจัยจึงร่วมดำเนินการ ขยายแนวความคิดสู่ชุมชนเพื่อให้เกิดเป็นรูปธรรมได้มีการระดมสมาชิกภายในหมู่บ้าน จัดตั้งกลุ่มสมุนไพรรอบบ้าน เพื่อผู้สูงอายุ การจัดตั้งกลุ่มสมุนไพรรอบบ้านได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือทางด้านเงินทุกจากแหล่งต่าง ๆ เพื่อให้กลุ่มได้นำมาสร้างอาชีพเสริมดังนั้นสมาชิกกลุ่มสมุนไพรรอบบ้าน จึงรวมตัวกันตั้งกลุ่มขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ 11 เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2560 จัดตั้งขึ้นในเขตพื้นที่ราชการและได้มีการสอนทักษะอาชีพให้นักเรียน ในโรงเรียนขยายโอกาส ณ ปัจจุบันจึงใช้พื้นที่ในโรงเรียนเป็นหลัก โดยการสนับสนุนจากโรงเรียนและชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์การจัดตั้งดังนี้

1. เพื่อเป็นการเสริมสร้างรายได้และยกระดับรายได้ให้แก่ผู้สูงอายุและประชาชนในชุมชนที่ต้องการหารายได้เสริมครอบครัว
2. เพื่อสร้างงานให้แก่ผู้สูงอายุและคนในชุมชน เป็นการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์
3. เพื่อให้มีการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาด้านสมุนไพรรอบบ้านได้ไม่สูญหายไปจากชุมชน

ทางโรงเรียนและองค์การบริหารส่วนตำบล ได้จัดสรรงบประมาณจำนวนหนึ่งเพื่อซ่อมแซมอาคารให้คงทนถาวรและอยู่ในสภาพดีสามารถใช้เป็นที่แปรรูปสมุนไพรรอบบ้าน การจัดการภายในกลุ่มสมุนไพรรอบบ้าน เมื่อได้มีการจัดตั้งกลุ่มขึ้นแล้ว สมาชิกในกลุ่มก็ได้มีการประชุมระดมความคิดในการ จัดการภายในกลุ่มเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ เนื่องจากสมาชิกภายในกลุ่มมีประสบการณ์ในการ จัดตั้งกลุ่มมาแล้ว แต่ประสบความล้มเหลว จึงได้เล็งเห็นปัญหาว่าจะมีการจัดการกับกลุ่มอย่างไรดี สมาชิกกลุ่มมีการประชุมหลายครั้งเพื่อให้มีการจัดการกลุ่มที่ชัดเจน สมาชิกกลุ่มเสนอให้นาย อินชัย เป็นผู้ดำรงตำแหน่ง เป็นประธานกลุ่ม มีหน้าที่ในการบริหารงานกลุ่มเนื่องจาก นายอินชัย เป็นผู้ที่สมาชิกภายในกลุ่มให้ความเคารพและนับถือ เมื่อได้ประธานผู้บริหารแล้ว ทั้งประธานและสมาชิกจึงเสนอชื่อผู้ที่เหมาะสมในการทำหน้าที่ต่าง ๆ โดยจะพิจารณาจากความรู้ความสามารถของแต่ละคนไป

รองประธานกลุ่ม ได้แก่ นางสาวภาวิ (ผู้วิจัย) สมาชิกกลุ่มเสนอให้ผู้วิจัย ได้รับตำแหน่งนี้เพื่อให้ทำหน้าที่ให้คำปรึกษาทางด้านงานบริหาร

เลขานุการ คือ นางบัวศรี ทำหน้าที่ประจำอยู่ที่กลุ่ม และทำหน้าที่บริการนวดตัวและนวดฝ่าเท้าให้ลูกค้าที่มาใช้บริการพร้อมทั้งบริการนวดนอกรถสถานที่

ส่วนเหรียญก คือนางสาวสายหยุด ทำหน้าที่หลักคือ ทำบัญชี รายรับ – รายจ่ายของกลุ่มและทั้ง 2 คนยังมีหน้าที่ ในการจัดซื้อวัตถุดิบเพื่อมาผลิตสินค้าอีกด้วย ฝ่ายการผลิต ได้แก่ นาง ปัญญา และนางจันทา ทำหน้าที่ประจำอยู่ที่กลุ่ม เป็นเสมือนพนักงานประจำ ซึ่งจะทำหน้าที่เกี่ยวกับการผลิต ตั้งแต่คัดเลือกสมุนไพรรอบบ้าน ตากสมุนไพรรอบบ้าน คบคุมส่วนผลิตที่ใช้ในการทำลูกประคบ ถือว่านางปัญญา และนางจันทา ทำการผลิตลูกประคบเกือบทุกขั้นตอน โดยไม่มีการแบ่งหน้าที่กันแต่อย่าง

โต ส่วนผู้ผลิตคนอื่นซึ่งได้แก่นางจันทร์ตา นางสุระณี นายสิงห์ เข้ามาช่วยในการผลิตเมื่อลูกค้าสั่งซื้อจำนวนมาก ทางกลุ่มไม่สามารถผลิตได้ทัน จึงจะทำการจ้างแบบชั่วคราว

ฝ่ายการตลาดได้แก่ นางมณีวรรณ นางสาวศรีมา ซึ่งทำหน้าที่ในการจัดการทางด้านการตลาดในการติดต่อสถานที่ที่จัดจำหน่ายสินค้า และติดต่อลูกค้าทางกลุ่มด้วย

การแปรรูปสมุนไพร

การแปรรูปสมุนไพรของกลุ่มผู้สูงอายุ ได้แก่ ลูกประคบสมุนไพรซึ่ง ถือเป็นผลิตภัณฑ์หลักที่ทางกลุ่มทำการผลิต และมีผลิตภัณฑ์รอง ได้แก่ ตุ๊กตาสมุนไพร น้ำมัน หม่อง ยาอบ โดยเริ่มผลิตเมื่อปี พ.ศ. 2560 แต่ในขณะนี้ได้ชะลอการผลิต เนื่องจากทางกลุ่มได้รอ ใบอนุญาตจากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเชียงใหม่ ส่วนผลิตภัณฑ์ที่เลิกทำการผลิตไปแล้วได้แก่ แชมพูและครีมนวดสมุนไพรสาเหตุที่เลิกทำการผลิตเนื่องจากไม่ได้ ได้รับความนิยมจากผู้บริโภค ซึ่งผู้บริโภคจะนิยมซื้อแชมพูที่มียี่ห้อวางขายตามท้องตลาด และนอกจากนี้ทางกลุ่มยังมีการให้บริการอบสมุนไพรนวดตัว นวดประคบ และนวดฝ่าเท้าอีกด้วย

สำหรับผลิตภัณฑ์หลักของกลุ่ม ได้แก่ ลูกประคบสมุนไพร มี 2 ขนาด คือ ขนาดใหญ่น้ำหนัก 200 กรัม และขนาดเล็กน้ำหนัก 50 กรัม ซึ่งลูกประคบสมุนไพร ใช้สมุนไพรในกลุ่มมีรสและสรรพคุณทางยา คือ รสเผ็ดร้อนถึงจำนวน 16 ชนิด ดังนั้นสามารถนำมาประคบกล้ามเนื้อเพื่อบรรเทาอาการปวดเมื่อย ลดอาการอักเสบของกล้ามเนื้อข้อต่อ ลดการเกร็งของกล้ามเนื้อ ช่วยให้กล้ามเนื้อพังผืดยืดตัวออก และช่วยให้การไหลเวียนของโลหิตดีขึ้น ส่วนขนาดเล็กสามารถนำไปเป็นของฝากหรือของที่ระลึกได้การผลิตลูกประคบสมุนไพรในแต่ละครั้งทางกลุ่มได้กำหนดปริมาณวัตถุดิบและวัสดุอุปกรณ์ไว้ดังนี้

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ตารางที่ 4.4 แสดงปริมาณวัตถุดิบ วัสดุและอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิต

วัตถุดิบ	ปริมาณวัตถุดิบ (กรัม)	วัสดุอุปกรณ์
ไพล	2,000	ผ้าดิบ
ขมิ้นชัน	1,500	กรรไกร
ผิวมะกรูด	700	ยางรัด
ตะไคร้	300	ถุงพลาสติก
ใบมะขาม	1,000	
ใบส้มป่อย	200	
ใบหนาด	1,000	
ใบเปิ้ล้า	1,000	
ใบมะกรูด	300	
ใบยูคาลิปตัส	500	
ข่า	1,000	
หญ้าเอ็นหยืด	200	
พลับพลึง	200	
เกลือ	1,000	
การบูร	500	
พิมเสน	500	

ขั้นตอนการแปรรูปสมุนไพรลูกประคบ

1. ล้างสมุนไพรทั้งชนิดที่เป็นหัวและที่เป็นใบให้สะอาด จากนั้นนำไปล้างให้สะอาดด้วยน้ำ
2. นำสมุนไพรที่เป็นใบคือ ใบมะขาม ใบส้มป่อย ใบพลับพลึง ใบเปิ้ล้า ใบมะกรูด ใบยูคาลิปตัส หญ้าเอ็นหยืด มาเด็ดโดยเอาเฉพาะใบ และหัวไพล ตะไคร้ จากนั้นนำไปหั่นให้เป็นชิ้นเล็ก ๆ
3. นำสมุนไพรที่เป็นหัว คือ ขมิ้นชันมาหั่นให้เป็นชิ้นเล็ก ๆ ส่วน มะกรูด ให้ปอกเอาเฉพาะเปลือกจากนั้นนำไปเลือกที่ได้มาหั่นอีกครั้ง
4. นำสมุนไพรทั้งหมดที่หั่นและเด็ดไปตากให้แห้ง โดยใช้เวลาประมาณ 3-4 วัน
5. ตัดผ้าดิบเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส โดยตัดขนาด 40x40 เซนติเมตรสำหรับห่อลูกประคบลูกใหญ่ และขนาด 20x20 เซนติเมตร สำหรับห่อลูกเล็ก
6. นำเอาเกลือ การบูร และพิมเสนมาชั่งตามอัตราส่วนที่กำหนดไว้ในตาราง 4.2 จากนั้นนำมาคลุกให้เข้ากัน
7. นำสมุนไพรทั้งหมดที่ตากแห้งแล้วทั้งชนิดหัวและใบ มาชั่งน้ำหนักตามอัตราส่วนในตารางที่ 4.2
8. นำสมุนไพรทั้งหมดที่ชั่งเสร็จแล้วมาเทรวมกันบนผ้าใบ จากนั้นนำเกลือ การบูร

พืชมะเขือเทศที่เตรียมไว้ในข้อ(6) มาเทรวมด้วย แล้วคลุกเคล้าส่วนผสมทั้งหมดให้เข้ากัน

9. นำสมุนไพรที่ผสมแล้วมาชั่งน้ำหนัก ถ้าเป็นลูกใหญ่จะมีน้ำหนัก 200 กรัม ส่วนลูกเล็ก น้ำหนัก 50 กรัม

10. นำสมุนไพรที่ชั่งน้ำหนักแล้วมาห่อด้วยผ้าดิบที่ตัดไว้ แล้วมัดด้วยยางรัดจากนั้นหุบลูกประคบด้วยมือให้แน่น

11. พับชายผ้าที่เหลือเพื่อทำเป็นด้ามจับ จากนั้นรัดด้วยยางรัดอีกครั้ง

12. นำผ้าดิบมาพันที่ด้ามจับอีกครั้งหนึ่ง

13. นำลูกประคบที่ได้ไปบรรจุใส่ในถุงพลาสติกแล้วมัดให้แน่น เพื่อไม่ให้ด้วยยา

สมุนไพรระเหย

จากปริมาณส่วนผสมทั้งหมดของสมุนไพรในตารางที่ 4.2 จะทำให้ผลิตลูกประคบลูกใหญ่ได้ประมาณ 73 ลูก ส่วนลูกเล็กประมาณ 302 ลูก โดยแต่ละขั้นตอนของการผลิตจะใช้เวลาแตกต่างกัน โดยที่ขั้นตอนการตากแห้งจะใช้เวลาานานที่สุดเนื่องจากกลุ่มไม่มีเตาอบ บางครั้งต้องใช้เวลาหลายวันสมุนไพรถึงจะแห้งสำหรับการบริหารการผลิตและควบคุมการผลิตนั้นมีผู้บริหารการผลิตคือนางสาวศรีมา เจริญญิกของกลุ่ม ส่วนการควบคุมการผลิตนั้นมี นางบงกช ซึ่งเป็นเลขาเป็นผู้ควบคุมการผลิตทุกขั้นตอน รวมถึงการตรวจสอบคุณภาพของผลิตภัณฑ์ สำหรับการจัดหาปัจจัยการผลิตส่วนใหญ่เลขานุการและเจริญญิกของกลุ่มจะเป็นผู้จัดหา และจัดซื้อ วัตถุดิบ

โดยจะเลือกซื้อวัตถุดิบจากแหล่งที่มีราคาถูก เช่น ซื้อจากตลาดเมืองใหม่หรือซื้อจากชาวบ้านที่ทำการปลูกสมุนไพร บางครั้งเจริญญิกของกลุ่มจะออกตระเวนหาสมุนไพรต่างๆ ตามพื้นที่ที่ไม่มีเจ้าของ เพื่อเป็นการประหยัดต้นทุนการผลิต ในการผลิตนั้น เลขานุการและสมาชิกทั้ง 2 คน คือ นางบงกช นางจันทา และนางปัญญาจะช่วยกันทำการผลิตโดยที่นางจันทากับนางปัญญาจะเป็นผู้เตรียมสมุนไพรที่จะนำมาทำลูกประคบไม่ว่าจะเป็นการล้าง หั่น หรือตากนางจันทา และนางปัญญา จะเป็นผู้ทำ จากนั้นนางบงกชก็จะทำการชั่ง น้ำหนักสมุนไพร จากนั้นก็นำสมุนไพรที่ผ่านการชั่งแล้วมาห่อผ้าและมัดเป็นลูกประคบ เมื่อทำการห่อเสร็จแล้วนางบงกชก็จะเป็นผู้ตรวจสอบคุณภาพของผลิตภัณฑ์ และเมื่อผลิตภัณฑ์ได้มาตรฐานตามที่กลุ่มกำหนดไว้แล้วก็จะนำไปบรรจุหีบห่อและตีฉลาก

โดยในแต่ละขั้นตอนการผลิตนั้นทางเลขานุการของกลุ่มจะเป็นผู้ควบคุมและตรวจสอบ ถ้าหากพบความผิดพลาดหรือความไม่เรียบร้อยก็จะทำการแก้ไขทันที และเมื่อทำการผลิตเสร็จแล้วเจริญญิกก็จะทำการตรวจสอบคุณภาพของผลิตภัณฑ์อีกครั้งหนึ่งก่อนนำออกจำหน่าย และจัดให้ลูกค้าซึ่งสถานที่จำหน่ายคือกลุ่มสมุนไพรชุมชนหนองกุง

การจำหน่ายสมุนไพร

ด้านการจำหน่ายสินค้าของกลุ่มสมุนไพรโดยส่วนใหญ่จะเป็นสินค้าที่ทำมาจากสมุนไพร เป็นผลิตภัณฑ์ที่มาจากมาสืบทอดจากความรู้ของชาวบ้านท้องถิ่นที่ได้เรียนรู้มาจากการใช้ยาสมุนไพรแผนโบราณโดยได้นำมาดัดแปลงและพัฒนาเป็นสินค้า ได้ดังนี้ ลูกประคบสมุนไพร มีการนำสมุนไพรไทยกว่า 16 ชนิดมาใช้ในกระบวนการผลิต สามารถใช้ขนาดประคบตามจุดต่างๆ ในร่างกาย มี 2 ขนาด คือ ขนาด 200 กรัม และขนาด 50 กรัม

ยาอบสมุนไพร เป็นยาสมุนไพรที่มีส่วนผสมคล้ายกับลูกประคบสมุนไพรแต่ต่างในลักษณะของการใช้ตรงที่ ยาอบจะเพิ่มส่วนผสมอีก 2 ชนิดคือ เทียนดำและมีเสื่อน้อยและจะนำส่วนผสมเหล่านี้มาใส่ในหม้ออบ (ลักษณะคล้ายหม้อหุงข้าว) เพื่อการอบตัวด้วยไอน้ำจากความร้อน ในขณะที่ลูกประคบใช้นวดประคบตามส่วนต่าง ๆ ตามร่างกาย

น้ำมันหอม ในส่วนตัวของผลิตภัณฑ์มีลักษณะคล้ายกับยาหม่องที่ขายอยู่ตามท้องตลาดสรรพคุณก็คล้าย ๆ กัน คือใช้ทาแก้ปวดเมื่อย ใช้ดมแก้วิงเวียน และสามารถนำมานวดตามจุดที่ปวดเมื่อยได้ ปัจจุบันไม่ได้ทำการผลิตแล้วเพราะทางกลุ่มฯ ยังไม่สามารถขอใบประกอบโรคศิลป์ได้แต่ยังมีจำหน่ายอยู่

ตุ๊กตาสมุนไพร มีลักษณะเป็นตัวตุ๊กตาแล้วอัดไส้ด้วยส่วนผสมของสมุนไพร เป็นของชำร่วยพกพาได้สะดวก ใช้ติดหรือห้อยภายในรถ ในตู้เสื้อผ้าหรืออื่นๆ เพื่อปรับกลิ่นอับต่างๆ ด้วยส่วนผสมที่มีการบูรเป็นหลัก ทำให้สูดดมแล้วเกิดความสดชื่นปัจจุบันไม่ได้ทำการผลิตแล้วเนื่องจากกลุ่มได้ทำการทดลองตลาดแล้วไม่เป็นที่นิยม มีการแข่งขันสูงมาก

นอกจากงานด้านการผลิตที่แสดงออกมาในรูปแบบของสินค้าแล้วกลุ่มฯ ยังมีงานทางด้านบริการที่ได้รับความสนใจจากลูกค้าที่มาใช้บริการอีกด้วยนั่นคือ การนวดตัว มีทั้งการนวดตัว การนวดประคบซึ่งจะนวดด้วยลูกประคบ และการนวดฝ่าเท้าเพื่อบรรเทาอาการปวดเมื่อยลำหิตติขึ้นพร้อมทั้งช่วยเรื่องการเสริมผิวพรรณให้ดีขึ้นอีกด้วย

สำหรับช่องทางการจัดจำหน่ายและการกระจายสินค้าของกลุ่มสมุนไพร สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ช่องทาง คือ ช่องทางการจัดจำหน่ายตรง คือ ช่องทางระดับศูนย์ โดยกลุ่มสมุนไพร จะทำการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์โดยตรงแก่ผู้บริโภคชั้นสุดท้าย ผ่านทางสถานที่ที่กลุ่มทำการจัดตั้งที่ตั้งเป็นการจำหน่ายที่ด้านหน้าของกลุ่มในส่วนด้านหน้านี้กลุ่มได้จำหน่ายทั้งลูกประคบสมุนไพรยาอบ ตุ๊กตาสมุนไพร น้ำมันหอม เป็นต้น การขายผ่านช่องทางนี้นับว่ามีส่วนที่น้อยมากเมื่อเทียบกับการขายผ่านพ่อค้าคนกลาง แต่มีประโยชน์ในแง่ที่ลูกค้าสามารถติดต่อได้โดยตรงกับกลุ่มส่วนช่องทางการจัดจำหน่ายทางอ้อม มีทั้งช่องทางระดับหนึ่งและระดับสอง โดยช่องทางระดับหนึ่งเป็นการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์โดยผ่านพ่อค้าคนกลางไปยังผู้บริโภค และช่องทางระดับสอง โดยการจำหน่ายผ่านพ่อค้าคนกลางทั้งขายส่งและขายปลีก โดยพ่อค้าคนกลางส่วนใหญ่จะมาติดต่อกับทางกลุ่มโดยตรง และจะมารับสินค้าเอง ซึ่งทางกลุ่มเองยังไม่มีบริการส่งสินค้าให้กับลูกค้า ลูกค้าที่เป็นพ่อค้าคนกลางของกลุ่มสมุนไพร ส่วนใหญ่จะเป็นศูนย์นวดตัวต่าง ๆ และโรงพยาบาล

ตอนที่ 4 ผลการศึกษากระบวนการ โดยกระบวนการจัดตั้งกลุ่มสมุนไพรในชุมชนเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง

ผลการศึกษากระบวนการการจัดตั้งกลุ่มสมุนไพรในชุมชน เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง

1. การค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหา

ปัญหาและความต้องการ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นควบคู่กัน กล่าวคือ เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น ความต้องการก็จะตามมา ปัญหาคือสภาพที่ก่อให้เกิดความเสียหายหรืออุปสรรคบางอย่างกับบุคคล ชุมชนหรือสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง ปัญหาใดที่เป็นปัญหาร่วมกันของปัจเจกบุคคลจำนวน

มาก ๆ ในชุมชนนั้นปัญหานั้นก็จะเป็นปัญหาของชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การศึกษากระบวนการ การจัดตั้งกลุ่มสมุนไพรมุขชุมชน เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งได้ศึกษา

สภาพปัญหาความต้องการของกลุ่มโดยการสัมภาษณ์สมาชิกของกลุ่มเป็นหลัก นอกจากนี้เป็นการ สัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง อาทิ นายกองค้การบริหารส่วนตำบล สมาชิกสภาองค์การฯ เป็นต้น

การค้นหาปัญหาของกลุ่มสมุนไพรมุข สะท้อนให้เห็นปัญหาหลายด้าน ซึ่งเป็นปัญหาใน กลุ่มเองเรื่องการจัดการและความต้องการการสนับสนุนจากองค์การนอก ทั้งนี้ก็เพราะว่า กลุ่มเคยมี ประสบการณ์ความล้มเหลวมาแล้วในเรื่องทำนองเดียวกันนี้ เมื่อตั้งกลุ่มขึ้นมาใหม่ ก็หวังว่า

กระบวนการตั้งกลุ่มสมุนไพรมุขในแนวทางการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย น่าจะเป็นทางออกที่จะ สามารถสร้างชุมชนให้เข้มแข็งได้

ผู้วิจัยได้นำปัญหาเหล่านั้นมาแยกออกเป็นข้อย่อยเพื่อง่ายต่อการเข้าใจในการมองปัญหา และหาวิธีแก้ไขต่อไป ปัญหาส่วนใหญ่ได้แก่

1. ปัญหาด้านการจัดการ
2. ปัญหาด้านการตลาด

1. ปัญหาด้านการจัดการ

การจัดตั้งกลุ่มสมุนไพรมุขผู้สูงอายุขึ้นมาภายใต้เงื่อนไขของความไม่พร้อม จึงเกิดปัญหา ตามมา คือ ขาดความเป็นระบบ เนื่องจากสมาชิกในกลุ่มยังไม่มีความรู้เกี่ยวกับการจัดองค์กรที่ดี จึงทำให้การทำงานต่าง ๆ ไม่มีความเป็นระบบ อีกทั้งรูปแบบการบริหารก็ไม่ได้มาจากการ บริหารงานจากบนลงสู่ล่าง แต่จะเป็นการบริหารงานจากล่างขึ้นบนมากกว่า เนื่องจากการ บริหารงานทั้งหมดอยู่ที่เหรียญซึ่งเป็นผู้บริหารงาน และสั่งการสมาชิกในกลุ่ม การจัดการของ กลุ่มยังไม่มีส่วนร่วมของชุมชน ดังที่นางสาวสายหยุด ศรีมาเจริญ กล่าวว่ “ปัญหาเรื่องการ จัดการนี้ไม่รู้จะขอความช่วยเหลือจากใครดีเพราะส่วนราชการไม่ว่าจะเป็นอำเภอหรือจังหวัดก็ไม่รู้จัก”

1.1 ปัญหาด้านแรงงานและการจ้างงาน

แรงงานที่ทำการผลิตผลิตภัณฑ์ของกลุ่มที่ทำอยู่ประจำทั้งหมด 3 คนคือ เลขฯ และสมาชิกอีก 2 คนนั้น ซึ่งผู้ผลิตทั้ง 3 คนนั้นจะเป็นผู้ที่มีความรู้ทางด้านสมุนไพรมุขเป็นอย่างดี ถ้าหาก ลูกค้มีการสั่งซื้อผลิตภัณฑ์จำนวนมากทางรองประธานกลุ่มฯก็จะไปชวนผู้สูงอายุภายในหมู่บ้านมา ช่วยในการผลิต ค่าตอบแทนในการผลิตเดือนละ 600 บาท และทางกลุ่มฯจะมีการจ้างแรงงานเพิ่มใน การกรณีที่น่าจันตาและปัญญาผลิตไม่ทัน อาจเนื่องมาจากมีการสั่งซื้อจากลูกค้มาก โดยแรงงานที่มี การจ้างเพิ่มนั้นทางเหรียญจะจ้างค่าตอบแทนตามปริมาณที่ทำ โดยส่วนใหญ่ทางเหรียญจะจ่าย ค่าตอบแทนให้กับแรงงานที่จ้างเพิ่ม 50 บาทต่อวัน ส่วนจำนวนชั่วโมงการทำงานของแรงงานต่อ วันจะไม่แน่นอน จากปัญหานี้นางโสภากล่าวว่า “เมื่อสมาชิกกลุ่มลงหุ้นด้วยแล้วควรมาร่วมทำงาน ด้วย มิฉะนั้นอาจดูมองว่า หวังแต่ประโยชน์ฝ่ายเดียว แต่ไม่มีส่วนร่วมในการทำงานจะกลายเป็น ว่าลงเงินอย่างเดียวแต่ไม่มาทำงาน”

1.2 ปัญหาด้านปริมาณการผลิต

ปริมาณในการผลิตในแต่ละครั้งจะไม่มีปริมาณที่แน่นอน โดยปริมาณการผลิตจะ ขึ้นอยู่กับปริมาณการสั่งซื้อของลูกค้ จากการศึกษาโดยเฉลี่ยในแต่ละเดือนจะผลิตลูกประคบใหญ่

ได้ประมาณ 200 ลูก และช่วงที่ผลิตมากคือต้นเดือนเนื่องจากต้องส่งจำหน่ายให้แก่กลุ่มводแผนไทยตำบลหนองกุ้ง 20 ลูก กลุ่มводแผนไทยบ้านบวกรกน้อยจำนวน 30 ลูก และโรงพยาบาลบรรเทาทุกข์อีก 20 ลูก เป็นประจำทุกเดือน นอกจากนั้นจะมีการผลิตเพื่อสำรองขายที่กลุ่มฯ อีกประมาณ 30 ลูก เพื่อใช้ในการบริการนวดตัว และจำหน่ายให้แก่ผู้ที่ต้องการนำไปประกอบเอง และอีก 100 ลูก จะผลิตให้กับโรงพยาบาลที่สั่งซื้อ ส่วนลูกเล็กยังอยู่ในช่วงทดลองตลาด

1.3 ปัญหาด้านการผลิต

การผลิตนับเป็นหัวใจหลักของกลุ่ม เพราะที่มาของรายได้ของสมาชิกหากว่าการผลิตได้มาก ตรงกับความต้องการของตลาด นั่นก็แสดงว่าเป็นการเติบโตของกลุ่มกลุ่ม แต่การดำเนินงานด้านการผลิตของกลุ่ม ก็พบกับปัญหาได้แก่ ปัญหาด้านวัตถุดิบไม่เพียงพอและขาดคุณภาพ ปัญหาด้านกระบวนการผลิตไม่ได้มาตรฐาน

1.3.1 ปัญหาด้านวัตถุดิบ

ในการผลิตลูกประคบมักจะประสบกับปัญหาทางด้านสภาพอากาศและฤดูกาลถ้าหากวันไหนอากาศมีดีครึ้มไม่มีแสงแดด หรือเป็นช่วงฤดูฝนก็จะไม่สามารถทำการตากสมุนไพรได้ ดังนั้นจึงทำให้ต้องใช้เวลหลายวันในการตากสมุนไพรถึงจะทำให้สมุนไพรแห้ง ถ้าการนำสมุนไพรที่ม่แห้งไปทำเป็นลูกประคบก็จะทำให้สมุนไพรเกิดเชื้อรา และอีกประการหนึ่งก็คือวัตถุดิบที่นำมาแปรรูปสมุนไพร ได้มาจากนอกชุมชนเป็นส่วนมาก ทำให้เกิดรายจ่ายที่สูง

1.3.2 ปัญหาด้านกระบวนการผลิต

ในขั้นตอนการห่อลูกประคบแรงงานจะต้องใช้มือในการบีบและทุบลูกประคบให้แน่นซึ่งถูกที่ทำการผลิตในช่วงแรก ๆ นั้นจะแน่น แต่เมื่อทำการทุบนาน ๆ แรงงานจะเริ่มเมื่อยล้าจึงทำให้ลูกประคบที่ห่อแน่นไม่แน่น ถ้าหากนำลูกประคบที่ห่อไม่แน่นทำการประคบก็จะทำให้สมุนไพรหลุดออกจากห่อผ้า วิธีแก้ปัญหาคือ ต้องตากสมุนไพรจนกว่าจะแห้งถึงแม้จะต้องใช้เวลาหลายวันก็ตาม และถ้าหากห่อลูกประคบไม่แน่นก็จะทำการแกะและห่อใหม่จนกว่าจะได้มาตรฐานที่กำหนดไว้

2. ปัญหาด้านการตลาด

ปัญหาด้านการตลาดในการจัดการช่องทางการจัดจำหน่าย ในการจัดทำนโยบายการจัดการช่องทางการจัดจำหน่ายจากการศึกษาพบว่า ทางกลุ่มยังไม่มึนโยบายใด ๆ ในการจัดการช่องทางการจัดจำหน่ายซึ่งส่งผลก่อให้เกิดปัญหาและอุปสรรคจากการจัดช่องทางการจัดจำหน่าย คือ การที่บุคลากรภายในกลุ่มไม่มีความรู้ในการจัดช่องทางการจัดจำหน่าย ไม่ได้นำเอากลยุทธ์ต่างๆ มาศึกษาและใช้ประโยชน์ ประกอบกับผลิตภัณฑ์บางชนิดที่กลุ่มได้จัดทำยังไม่เป็นที่ต้องการของตลาด สมาชิกภายในกลุ่มไม่ช่วยกันแสวงหาแหล่งตลาดใหม่ ๆ เพื่อขยายช่องทางการตลาด ส่งผลให้กลุ่มมีช่องทางการจัดจำหน่ายน้อย ส่งผลต่อปริมาณการขายที่มีจำนวนไม่มากเท่าที่ควร โดยสรุปปัญหาด้านการตลาดของกลุ่มสมุนไพรพบว่า

2.1 การโฆษณา ยังไม่มีการโฆษณาโดยตรงโดยผ่านทางสื่อวิทยุ โทรทัศน์ หรือสิ่งพิมพ์ต่างๆ แต่จะเป็นการโฆษณา ทางอ้อมโดยผ่านฉลากที่ติดอยู่กับตัวผลิตภัณฑ์นั้นๆ หากลูกค้าพอใจก็จะมี การซื้อ

2.2 การขยายโดยบุคคล จะมีการขายโดยผ่านทางหมอนวดแผนโบราณในกลุ่ม โดย

หมอนวดจะจูงใจพูดคุยกับลูกค้าที่มารับการนวดทำให้เกิดความต้องการในตัวผลิตภัณฑ์ต่างๆ

2.3 การส่งเสริมการขาย มีเพียงการให้ส่วนลดที่จากราคาขาย ส่วนลดนั้นจะทำการลดให้เมื่อลูกค้าสั่งซื้อในปริมาณมาก เช่นการคิดราคาลูกประคบสมุนไพรจากราคาขายปลีกลูกกละ 40 บาท เหลือ ลูกกละ 30 บาท หรือ ร้อยละ 33 ของราคาต่อลูก

2.4 การประชาสัมพันธ์ อาศัยความรู้จัก คັນเคยของคนในท้องถิ่นเดียวกันโดยแนะนำแบบปากต่อปากไม่ได้ใช้หลักเกณฑ์อะไรในการประชาสัมพันธ์ปัญหาด้านการส่งเสริมการตลาดของกลุ่มสมุนไพร พบว่า ชาตบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถในการทำการส่งเสริมการตลาด โดยเห็นได้จากการที่กลุ่มยังไม่มีกำไรโฆษณาและการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ของกลุ่มฯ ให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย ชาตการส่งเสริมการตลาดอย่างจริงจัง จึงทำให้การเติบโตของกลุ่มสมุนไพรเป็นไปได้ล่าช้าสำหรับกลุ่มลูกค้าเป้าหมายจากการศึกษาพบว่า กลุ่มลูกค้าเป้าหมายของกลุ่มสมุนไพรเป็นกลุ่มลูกค้าที่เข้ารับบริการนวดตัวตามศูนย์นวดต่าง ๆ ซึ่งกลุ่มลูกค้าของกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มลูกค้าประจำ

ศูนย์นวดตัวหน้าวัดบวรศรีนอยประมาณ 30 ลูกต่อเดือน

ศูนย์นวดตัวหน้าโรงเรียนบวรศรีนอยประมาณ 20 ลูกต่อเดือน

โรงพยาบาลประมาณ 20 ลูกต่อเดือน

ชายที่กลุ่มประมาณ 30 ลูกต่อเดือน

สำหรับลูกค้าทั่วไปที่กลุ่มรับคำสั่งซื้ออีกประมาณ 100 ลูกต่อเดือน

แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของลูกค้าเป้าหมาย พบว่า ทางกลุ่มสมุนไพรมีแนวโน้มที่จะขยายกลุ่มลูกค้าเป้าหมายโดยการที่กลุ่มจะทำการขยายตลาด โดยการทำการผลิตมากขึ้น เพื่อให้เกิดการประหยัด สร้างความได้เปรียบในการแข่งขันในท้องตลาด ให้ลูกค้าเกิดความสนใจในตัวผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพและมีราคาที่ถูกกว่าคู่แข่งรายอื่น นอกจากนี้ยังสามารถทำให้กลุ่มสมุนไพรมีแนวโน้มที่จะได้กลุ่มลูกค้ากลุ่มใหม่ๆ ที่สนใจในตัวผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเพิ่มขึ้นได้

2. การมีส่วนร่วมวางแผนดำเนินงานกิจกรรมแก้ไขปัญหา

การวางแผน คือ กระบวนการพิจารณาตัดสินใจล่วงหน้าในการกำหนดวัตถุประสงค์และวิธีการปฏิบัติที่ดีที่สุดเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนด การวางแผนถือเป็นการเตรียมการสำหรับการปฏิบัติเพื่อให้เกิดประสิทธิผลสูงสุด

กลุ่มสมุนไพรชุมชนหนองกุงก็ได้ร่วมกันค้นหาปัญหา สาเหตุของปัญหามาแล้วจึงได้ร่วมกันวางแผนดำเนินงานกิจกรรมแก้ไขปัญหา โดยมีการประชุมใหญ่ 2 ครั้ง คือ วันที่ 6 เมษายนและวันที่ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2561 ทั้งนี้ในที่ประชุมสมาชิกผู้เข้าร่วมประชุมได้ช่วยกันเสนอแนะนโยบายในการวางแผนเพื่อปรับปรุงกลุ่มให้การทำงานมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นการวางแผนของกลุ่มสมุนไพรที่เป็นมติของที่ประชุมมีเรื่องที่ต้องเร่งทำมีดังนี้

1. การถ่ายทอดเทคโนโลยีในการผลิต
2. การพัฒนาผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์
3. การกำหนดราคา
4. การผลักดันกลุ่มสมุนไพรให้เป็นวิสาหกิจชุมชน
5. การสนับสนุนกลุ่มให้มีองค์กรรองรับ

1. การถ่ายทอดเทคโนโลยีในการผลิต

เนื่องจากปัญหาทางด้านสภาพอากาศที่ส่งผลให้การตากสมุนไพรแห้งช้า ดังนั้นทางกลุ่มจึงต้องการความช่วยเหลือจากทางหน่วยงานต่าง ๆ โดยในขณะนี้ทางกลุ่มมีความต้องการเครื่องอบสมุนไพร และต้องการเครื่องมือในการบรรจุหีบห่อเพื่อความเร็วและความสวยงามของบรรจุภัณฑ์ การถ่ายทอดเทคโนโลยีของกลุ่มเริ่มต้นจากทางองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุง ได้จัดฝึกอบรมให้แก่ผู้สูงอายุเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในการนำสมุนไพรมาใช้ เมื่อเจ้าหน้าที่ทำการฝึกอบรมเสร็จก็ได้มีการสาธิตการนำสมุนไพรมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ ส่วนทางด้านกระบวนการนวดตัวนั้น เจ้าหน้าที่ได้ปรับฝึกอบรมและฝึกนวดมาจากกลุ่มนวดแผนโบราณ

ขั้นตอนวิธีการผลิต และวิธีการนวดนั้นทางกลุ่มสมุนไพรได้จัดทำเอกสารไว้เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา ส่วนปัญหาด้านการผลิตผลิตภัณฑ์ จากการศึกษถึงการดำเนินงานของกลุ่มสมุนไพร ผู้สูงอายุ พบว่า ทางกลุ่ม ยังไม่เคยได้รับรางวัลใด ๆ อาจเป็นผลมาจากการที่กลุ่มยังเป็นช่วงเริ่มของการก่อตั้ง กลุ่มสมุนไพรจึงยังไม่มีคู่แข่งที่แข็งแรงเพียงพอที่จะนำผลิตภัณฑ์ส่งประกวดได้ ประกอบกับตราหือในขณะทำการศึกษา พบว่ากลุ่มยังไม่มีตราหือเป็นของตัวเอง แต่ยังคงใช้ตราหือร่วมกับกลุ่มนวดสมุนไพร นอกจากนี้บรรจุภัณฑ์ที่ทางกลุ่มสมุนไพรใช้ยังไม่มีมาตรฐานที่ดี นั่นคือ กลุ่มสมุนไพรได้นำ ผลิตภัณฑ์ คือลูกประคบ บรรจุใส่ในถุงพลาสติกธรรมดาแล้วปิดปากถุงด้วยการรัดหนังยาง แทนที่จะบรรจุด้วยถุงสุญญากาศที่มีคุณภาพมากกว่า ทางด้านการวางแผนการจัดองค์กร ทางกลุ่มสมุนไพรมีแนวคิดว่าจะในอนาคตจะทำการ ขยายการผลิตให้เพิ่มมากขึ้นและจะพยายามขยายช่องทางจัดจำหน่ายให้มากขึ้น และยังมี นโยบายที่จะทำการปรับปรุงและพัฒนาเกี่ยวกับบรรจุภัณฑ์ให้ได้มาตรฐาน มีคุณภาพเพิ่มขึ้นให้ เป็นที่พึงพอใจของลูกค้าเพื่อเป็นการรักษาลูกค้าเก่า และสร้างลูกค้าใหม่ให้เกิดความต้องการใช้ ผลิตภัณฑ์มากขึ้นป้องกันอากาศเข้าและยังไม่ทำให้ตัวยาระเหยได้ง่าย ส่วนการขอรับมาตรฐานคุณภาพต่าง ๆ เช่น การรับรองขององค์การอาหารและยา (อย.) เป็นต้น ทางกลุ่มยังไม่ได้รับและยังไม่มีใครดำเนินการเรื่องการขอมาตรฐานคุณภาพนี้

2. การพัฒนาผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์

ทางกลุ่มสมุนไพร ยังไม่มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ที่เด่นชัดนัก ทางด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์กลุ่มสมุนไพร ยังคงเน้นการผลิตลูกประคบเป็นหลักและเสริมด้วยบริการนวด ไม่มีการเพิ่มสายการผลิตให้กว้างแต่จะเป็นการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีความลึกมากกว่า โดยนำ สมุนไพรมาแปรรูปเป็นสินค้าในลักษณะต่าง ๆ จากเดิมที่ทางกลุ่มผลิตเฉพาะลูกประคบ อย่างเดียว ต่อมาได้ขยายผลิตภัณฑ์ที่ทำจากสมุนไพรอีกคือการทำยาอบสมุนไพร น้ำมันหม่อง ตู๊กตาสมุนไพร และลูกประคบจิ๋วตามลำดับ ส่วนงานด้านการนวดนั้นตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงปัจจุบันยังคง มีการนวดตัว นวดฝ่าเท้า และอบสมุนไพรเท่านั้น

ทางด้านการพัฒนาบรรจุภัณฑ์ ในช่วงเริ่มแรกของการจัดตั้งกลุ่มสมุนไพรได้บรรจุผลิตภัณฑ์โดยใช้ถุงพลาสติกทั่วไปใส่ฉลากและปิดปากถุงด้วยหนังยาง ต่อมากลุ่มสมุนไพรได้เปลี่ยนมาใช้ในการบรรจุกล่องพลาสติก แทนการบรรจุด้วยถุงพลาสติกสาเหตุที่กลุ่มสมุนไพร ได้มีแนวคิดพัฒนาผลิตภัณฑ์ขึ้นนั้น เป็นผลมาจากกลุ่มสมุนไพรต้องการสร้างความหลากหลายในตัวผลิตภัณฑ์เพื่อเพิ่มส่วนการครองตลาดให้มากที่สุด และให้เป็นที่ต้องการของตลาดมากขึ้น สำหรับผลของการพัฒนาผลิตภัณฑ์นั้นในช่วงที่ผ่านมาผลที่ได้ยังไม่เด่นชัดนักเพราะยังเป็นช่วงแรกเริ่มของการพัฒนาผลิตภัณฑ์

ที่ผลิตออกมาใหม่ยังคงอยู่ในช่วงแนะนำและยังไม่เป็นที่รู้จักของตลาด ส่วนผลิตภัณฑ์เก่าแก่ที่ทางกลุ่มสมุนไพรมัน ได้เลิกผลิตไปแล้วมีแนวโน้มว่าในอนาคตกลุ่มจะนำมาทำการผลิตใหม่อีกครั้งและพัฒนาให้มีคุณภาพมากกว่าเดิม

ปัญหาทางด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ ปรากฏว่า ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาเนื่องจากทางกลุ่มสมุนไพรมัน ยังขาดแคลนเงินทุนสำหรับใช้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้ได้มาตรฐานและเป็นที่ยอมรับในท้องตลาด ประกอบกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของกลุ่มสมุนไพรมันในการสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่บางชนิดนั้นก็มีลักษณะคล้ายกับผลิตภัณฑ์ที่มีวางขายอยู่แล้วตามท้องตลาดที่หาซื้อได้ง่าย และมีมาตรฐานเป็นที่ยอมรับมากกว่า ส่งผลให้การพัฒนาผลิตภัณฑ์ของกลุ่มสมุนไพรมัน ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร

ดังนั้นทางกลุ่มจึงมีแนวคิดในการวางแผนเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีมาตรฐานขึ้น โดยการขอเครื่องหมายมาตรฐานคุณภาพ (อย.) และการสร้างบรรจุภัณฑ์ให้มีความสวยงามแปลกตา ดึงดูดให้ผู้บริโภคเกิดความสนใจในตัวผลิตภัณฑ์ของกลุ่มมากขึ้น

3. การกำหนดราคา

ราคาของผลิตภัณฑ์เป็นสิ่งที่กำหนดมูลค่าของผลิตภัณฑ์ในรูปแบบของเงินตรา ราคาเป็นเครื่องมือหนึ่งทางการตลาด โดยราคาสินค้าเมื่อเทียบกับปริมาณขายของสินค้าชนิดนั้นจะทำให้เกิดรายได้จากการขาย ราคาจึงเป็นตัวสร้างให้เกิดรายได้จากการขาย และนำไปสู่การสร้างกำไรในที่สุดในการกำหนดราคาสินค้าของกลุ่มสมุนไพรมัน จะใช้วิธีบวกเพิ่มจากต้นทุนการผลิตซึ่งเป็นการตั้งราคาแบบบวกกำไรเข้าไปในต้นทุนการผลิต ราคาสินค้าของกลุ่มสมุนไพรมันจากการขายส่งและปลีก จะตั้งราคาสินค้าไว้ต่างกัน โดยการขายส่งกรณีลูกค้าประกอบสมุนไพรมัน กลุ่มสมุนไพรมันจะคิดส่วนลดให้จากราคาขายปลีกลูกค้าละ 40 บาท เป็นราคาขายส่งลูกค้าละ 30 หรือลดร้อยละ 33

จากราคาขายปลีกสำหรับปัญหาและอุปสรรคในด้านราคาในมุมมองของกลุ่มสมุนไพรมันยังไม่ปรากฏเนื่องจากทางกลุ่มยังพอใจกับราคาที่ได้ตั้งไว้ เพราะราคาสินค้าดังกล่าวยังคงทำให้กลุ่มได้รับผลกำไรและเป็นราคาสินค้าที่ลูกค้าก็พอใจด้วยเช่นกัน แต่จากที่ได้ทำการศึกษา จะเห็นว่าทางกลุ่มไม่ได้มีการรวมเอาค่าเสื่อมราคาของอาคารและอุปกรณ์พร้อมทั้งรวมเอาค่าเสียโอกาสต่าง ๆ มารวมไว้ในส่วนของต้นทุน ดังนั้นทางกลุ่มสมุนไพรมันจึงวางแผนที่จะทำให้กลุ่มมีรายได้เพิ่มขึ้น มีผลกำไรมากขึ้นสำหรับที่จะดำเนินงานต่อไป

4. การผลักดันกลุ่มสมุนไพรมันให้เป็นวิสาหกิจชุมชน

จากปัญหาที่ค้นพบในด้านการผลิต การจัดการ การตลาด ซึ่งส่งผลให้การดำเนินงานไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ดังนั้นนางจันทร์ตา อินทจักรกล่าวไว้ว่า “จากการดำเนินงานที่ผ่านมาประสบปัญหาในการจำหน่ายสินค้าไม่สามารถหาตลาดได้ จึงทำให้ไม่มีสมาชิกมาช่วยกันผลิตสินค้า จึงเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกัน”นางวรรณภา หนึ่งในสมาชิกผู้เข้าร่วมประชุมได้มองเห็นปัญหา และได้เสนอทางออกให้แก่กลุ่มสมุนไพรมัน ว่า “การทำงานกลุ่มต้องเกิดจากความสามัคคี ต้องร่วมมือร่วมใจหากเกิดความร่วมมือร่วมใจแล้ว ตลาดที่รองรับมี ควรผลักดันให้จดทะเบียนวิสาหกิจชุมชนเพื่อรองรับการขยายงานในวันข้างหน้า”จากแนวคิดนี้ นางทองลา เจ้าหน้าที่ของสำนักงานเกษตรอำเภอหนองเสือ ได้เสนอแนะว่า “กลุ่มสมุนไพรมันควรเข้าสู่ระบบวิสาหกิจชุมชน ซึ่งมีข้อดีตรงที่กลุ่ม สมุนไพรมันจะเป็นที่รู้จักของคนทั้งประเทศ มีกฎหมายรองรับและส่วนราชการจะมีข้อมูล ทำให้การช่วยเหลือได้อย่างเต็มที่

โดยผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้รับผิดชอบและให้การสนับสนุนในระดับจังหวัด ส่วนในระดับประเทศ ประธานคือ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ทั้งนี้ทางกลุ่มต้องรวบรวมคนในท้องถิ่นตั้งแต่ 7 คนขึ้นไป ไปมารวมตัวกันผลิตสินค้าแต่หากว่าไม่มีการรวมกลุ่มกัน ไม่มีการจดทะเบียน หน่วยงานไหนก็หน่วยงานนั้นสนับสนุนไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน และวิธีการจดทะเบียนจะมีหนังสือและเอกสารซึ่งทางคุณทองลาจะได้มอบให้ต่อไป”

จากแนวความคิดที่ได้เสนอมาทางกลุ่มมีมติ รับทราบขั้นตอนการจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชนและจะช่วยกันผลักดันให้วิสาหกิจชุมชนต่อไปทั้งนี้นางทองลา ยังได้เสนอแนะเพิ่มเติมว่า “ทรัพย์สินทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นวัสดุอุปกรณ์ วัตถุดิบ สินค้า ให้ตีมูลค่า ซึ่งทั้งหมดเป็นทรัพย์สินของกลุ่มเดิม นำไปรวมกับ 6,000 บาท มอบให้กลุ่มใหม่ ที่เหลือนำมาปันผลเป็นหุ้น 60 หุ้น ๆ ละ 100 บาท ซึ่งจะเป็นทุนเรือนหุ้นต่อไป”

ข้อเสนอแนะของนางทองลา เป็นที่พอใจของสมาชิกผู้เข้าร่วมประชุมจึงมีมติรับทราบ โดยตกลงรวบรวมทำเป็นบัญชี แล้วประเมินราคาทรัพย์สินแล้วโอนคืนหุ้น และปันผลให้ทุกคน ทั้งนี้ก็เพื่อจัดการกับปัญหาเดิมที่กลุ่มพบมาแล้วและเป็นการเตรียมตัว เพื่อตั้งกลุ่มให้เป็นวิสาหกิจชุมชนในลำดับต่อไปเมื่อสมาชิกทั้งหมดมีมติที่จะผลักดันกลุ่มสมุนไพรเดิมให้เป็นวิสาหกิจชุมชนอย่างเต็มตัว เพื่อให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น ทางกลุ่มยังได้ร่วมกันตั้งเป็นข้อระเบียบปฏิบัติในการจัดตั้งกลุ่มขึ้นใหม่ เมื่อวันที่ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2561 โดยใช้ชื่อว่า “ระเบียบ กลุ่มสมุนไพรไทย ตำบลหนองกุง” มีระเบียบทั้งหมด 9 หมวด จากผลการประชุมนอกจากได้ระเบียบปฏิบัติที่ชัดเจนขึ้นแล้ว นางโสภาก็เป็นคณะกรรมการในกลุ่มสมุนไพร เป็นผู้ที่ได้รับใบอนุญาตประกอบโรคศิลป์แล้ว กล่าวว่ “ ได้เห็นความก้าวหน้าของกลุ่ม ตนเองยินดีที่จะนำใบอนุญาตประกอบโรคศิลป์มาติดแขวนไว้กลุ่มเพื่อให้กลุ่มสมุนไพรหนองกุงมีความน่าเชื่อถือมากขึ้น”

5. การสนับสนุนกลุ่มให้มีองค์กรรองรับ

จากผลของการเข้าไปวิจัยในฐานะผู้วิจัย และอีกฐานะหนึ่งเป็นผู้วิจัยได้รับผิดชอบในชุมชนคือเป็นรองประธานกลุ่ม ก็ได้มองเห็นปัญหามาตลอด แต่เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในตำบลโดยผ่านกระบวนการตั้งกลุ่มสมุนไพร จึงได้ผลักดันให้กลุ่มมีสถานภาพที่มั่นคงขึ้น จึงได้นำปัญหาการดำเนินงานนี้ของกลุ่มสมุนไพรปรึกษากับ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุง ผลปรากฏว่า ได้มีแนวคิดจะสนับสนุนกลุ่มสมุนไพร ให้มั่นคงยิ่งขึ้น กลุ่มสมุนไพรภายใต้การดูแลองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุงมีนโยบายส่งเสริมดังนี้

1. จะส่งเสริมด้านบุคคลากร คือ จัดหาผู้ที่มีคุณสมบัติจบการศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาที่เกี่ยวข้องกับสมุนไพร มารับผิดชอบดูแลในการผลิตให้กับกลุ่มสมุนไพรต่อไปโดยค่าใช้จ่ายทั้งหมดองค์กรฯ จะรับผิดชอบในส่วนนี้ไม่เกี่ยวข้องกับรายได้ของกลุ่มแต่ประการใด
2. จะส่งเสริมให้ประชาชนทุกคนได้ปลูกพืชสมุนไพรในพื้นที่ของตนเอง เพื่อสร้างรายได้เสริมให้แก่ครอบครัว ผลผลิตจากสมุนไพรทั้งหมดนำมาจำหน่ายให้กลุ่มสมุนไพร
3. จะส่งเสริมกลุ่มสมุนไพรได้ผลิตยารักษาโรค ในตำรับแบบพื้นบ้านต่อไป

4. การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์

แรกเริ่มการจัดตั้งกลุ่มสมุนไพรรื่นขึ้นมา การแบ่งปันผลประโยชน์เป็นอีกปัจจัยหนึ่งมีส่วนช่วยให้สมาชิกเข้าร่วมรวมกลุ่มในครั้งนี้ แต่จากผลการดำเนินงานมา ทางกลุ่มก็พบกับปัญหาการปันผล ดังที่นางจันทร์ตา ได้กล่าวว่า “น่าจะมีการปันผลให้สมาชิกทุกปี ไปจะทำให้สมาชิกมีความมั่นใจมากขึ้นในการเข้าร่วมรวมกลุ่มด้วย” การดำเนินงานที่ผ่านมา ด้านการปันผลให้กับสมาชิกยังไม่มี มีแต่ผลการดำเนินงานทางด้านเงินสดนั้น มีนางสาวสายหยุดทำหน้าที่เป็นเหรียญกึ่งของกลุ่มจะเป็นผู้เก็บสำรองไว้ใช้เป็นทุนหมุนเวียนของกลุ่มตั้งแต่วันที่ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2561 มติที่ประชุมจะมีการปันผลให้กับสมาชิกปีละ 1 ครั้ง เป็นข้อบังคับของกลุ่มด้วย ทั้งนี้แนวทางการจัดการของกลุ่มสมุนไพรรื่นภายใต้การปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลจะเข้าสู่ความเป็นระบบมากขึ้น

5. การมีส่วนร่วมประเมินผลงานกิจกรรม

กระบวนการมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลนับเป็นบทบาทขั้นสูง ในการควบคุมและรับผิดชอบกิจกรรมการพัฒนา ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของสมาชิกกลุ่มสมุนไพรรื่น รวมทั้งเป็นสิ่งสะท้อนระดับความสามารถในการกำหนดทิศทาง หรือเป้าหมายชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองของชุมชนที่สำคัญที่สุดด้วยการตรวจสอบการดำเนินงานของกลุ่ม จากสมาชิกที่มีส่วนร่วม ถ้ากิจกรรมนั้น ๆ สามารถแก้ปัญหาที่สอดคล้องกับสภาพชีวิตจริงของชุมชน กิจกรรมจะมีความยั่งยืน ในทางตรงกันข้ามกิจกรรมที่ตรงกับความต้องการของชุมชน แต่ไม่สามารถแก้ปัญหาภายในชุมชนได้จริง สมาชิกจะถอนตัวออกหรือไม่เข้าร่วมกิจกรรม นอกจากนั้นแล้ว การติดตามประเมินผล สามารถนำมาปรับเปลี่ยนแนวทางแก้ปัญหา ที่ดำเนินการมาเป็นช่วง ๆ เป็นระยะ ๆ ให้เข้ากับสถานการณ์ของกลุ่ม ดังนั้นกระบวนการมีส่วนร่วมในการประเมินผลจึงมีความเกี่ยวข้องกับกลุ่มสมุนไพรรื่น ในการประเมินผลงานกิจกรรมเกิดขึ้น จากการประชุมเมื่อวันที่ 6 เมษายน 2561 และ 6 พฤศจิกายน 2561 ทั้งนี้เพื่อให้ทุกคนได้ทราบผลการดำเนินงานว่ามีความเจริญก้าวหน้ามากน้อยเพียงไร รู้ปัญหาและทิศทางในการปรับเปลี่ยนแก้ไขปัญหาร่วมกันต่อไปวิธีการประเมินผลของกลุ่มสมุนไพรรื่นนั้น ในที่ประชุมให้แต่ละคนได้เสนอ จุดแข็งและจุดอ่อนของกลุ่มสมุนไพรรื่น จนกระทั่งได้เห็นเป็นภาพรวม ซึ่งผลการศึกษาครั้งนี้

จุดแข็งของกลุ่มสมุนไพรรื่นชุมชนหนองกุง

1. ด้านการจัดการองค์กร

1.1 สมาชิกมีความไว้วางใจกัน เนื่องจากสมาชิกในกลุ่มอาศัยอยู่ในพื้นที่หมู่บ้านเดียวกันทำให้มีความรู้จัก คู่กันเคยและสนิทสนมกัน โดยสมาชิกแต่ละคนจะรู้จักกันก่อนที่จะจัดตั้งกลุ่มสมุนไพรรื่น ดังนั้นเมื่อก่อตั้งกลุ่มขึ้นมาทุกคนจึงรู้จักอุปนิสัยใจคอ เกิดความไว้วางใจกันในการทำงานแต่ละวัน

1.2 การทำงานอย่างเป็นกันเอง ผลจากการที่สมาชิกในกลุ่มอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันและบ้านใกล้เรือนเคียงกัน อีกทั้งมีความสนิทสนม ทำให้การทำงานเป็นไปอย่างเป็นกันเอง ไม่เครียดเปรียบเสมือนเครือญาติ

2. ด้านการผลิต

2.1 วัตถุดิบหาง่าย ผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่ของกลุ่มทำจากวัตถุดิบธรรมชาติที่หาได้ง่าย

ในท้องถิ่น นอกจากนั้นวัตถุดิบบางชนิดยังไม่ต้องจัดซื้อเพราะสามารถปลูกเองได้ หรือสามารถหาได้เองตามสถานที่ต่าง ๆ ภายในชุมชนที่ไม่มีเจ้าของ

2.2 ไม่มีมลพิษ เนื่องจากวัตถุดิบส่วนใหญ่เป็นวัตถุดิบธรรมชาติไม่ก่อให้เกิดปัญหา มลพิษในชุมชน ต่อสิ่งแวดล้อม เพราะวัตถุดิบเมื่อใช้แล้วก็สามารถนำมาเป็นปุ๋ยได้อีกที่หนึ่ง หรือนำไปเททิ้งแล้วย่อยสลายได้เองได้ง่าย ไม่จำเป็นต้องมีกระบวนการกำจัดของเสียให้เกิดความยุ่งยาก

2.3 ขั้นตอนการผลิตไม่ยุ่งยากและซับซ้อนจนเกินไป จึงไม่จำเป็นต้องใช้แรงงานที่มีความรู้และทักษะมากในการผลิต

2.4 ต้นทุนการผลิตต่ำ การผลิตในกลุ่มสมุนไพรไม่มีการใช้เครื่องจักรที่มีเทคโนโลยีสูงและการผลิตทุกขั้นตอนใช้แรงงานในการผลิตเป็นหลัก จึงเป็นการลดต้นทุนจากเครื่องจักร อีกทั้งแรงงานส่วนใหญ่เป็นสมาชิกของกลุ่มด้วย

2.5 มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว การผลิตของกลุ่มสมุนไพรมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวในส่วนของสูตรหรือ ส่วนผสมของสมุนไพรที่ไม่เหมือนกับผู้ผลิตรายอื่น ซึ่งทางชุมชนหนองกุงมีสมุนไพรจำนวนมากชนิดดีกว่ากลุ่มอื่น กล่าวคือกลุ่มอื่น ๆ ที่ทำการผลิตลูกประคบสมุนไพรจะใช้สมุนไพรประมาณ 7-8 ชนิดเท่านั้น ในขณะที่ทางกลุ่มสมุนไพรใช้ถึง 16 ชนิดทำให้ลูกประคบของกลุ่มมีคุณภาพและประสิทธิภาพในการรักษาและบำบัดที่ดีกว่า

3. ด้านการตลาด

3.1 การเพิ่มมูลค่าให้กับสมุนไพร เนื่องจากผลิตภัณฑ์ของกลุ่มสมุนไพรทุกชนิดส่วนใหญ่มีส่วนประกอบของสมุนไพรเป็นสำคัญ ดังนั้นการนำสมุนไพรต่าง ๆ มาดัดแปลงทำเป็นผลิตภัณฑ์ชนิดต่าง ๆ ของกลุ่มที่มีประโยชน์ใช้สอยมากขึ้น จึงเป็นการเพิ่มมูลค่าและคุณค่าให้แก่สมุนไพรพื้นบ้าน

3.2 ความหลากหลายของผลิตภัณฑ์ ทำให้กลุ่มผู้บริโภคมีทางเลือกที่มากขึ้น ส่งผลให้การตลาดกลุ่มสมุนไพรกว้างขึ้น กล่าวคือมีทั้งที่เป็นตัวสินค้าและงานทางด้านบริการที่กลุ่มทำควบคู่กัน

3.3 ราคาไม่แพง การตั้งราคาของกลุ่มสมุนไพรจะคิดราคาโดยการบวกราคาเพิ่มจากต้นทุนการผลิตเท่านั้น ทำให้ราคาไม่สูงและไม่ต่ำกว่าราคาท้องตลาดมากนัก ส่งผลดีให้ผู้บริโภคพอใจราคาที่ได้รับ ในขณะที่กลุ่มพอใจกับผลกำไรที่กลุ่มได้รับ

3.4 มีช่องทางจำหน่าย กลุ่มสมุนไพรมีช่องทางจำหน่ายทั้งทางตรงและทางอ้อม จึงทำให้ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มไม่กระจุกตัวอยู่เฉพาะภายในกลุ่มแคบ ๆ แต่ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มสมุนไพรสามารถกระจายตัวไปยังตลาดต่าง ๆ ได้กว้างขวางขึ้น ซึ่งดีกว่าการจำหน่ายโดยตรงอย่างเดียวหรือจำหน่ายโดยอ้อมอย่างเดียว

3.5 การลดราคา ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มสมุนไพรแม้ว่าจะตั้งราคาไว้อย่างลงตัวแล้วก็ตาม แต่เมื่อมีลูกค้าที่ซื้อในปริมาณมาก ก็จะมีสิทธิในการรับได้รับส่วนลดพิเศษ ซึ่งก็ถือเป็นข้อดีของกลุ่มอีกข้อหนึ่งด้วย

4. ด้านการเงิน

4.1 ผู้บริหารเป็นคนในชุมชน เนื่องจากเหรียญของกลุ่ม เป็นสมาชิกขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุง จึงเป็นการง่ายขึ้นหากกลุ่มต้องการขอความช่วยเหลือด้านการเงิน

4.2 การเงินสะดวกรวดเร็ว ค่าใช้จ่ายสามารถเบิกจ่ายจากเหรียญกษาปณ์ได้อย่างรวดเร็ว เพราะเหรียญกษาปณ์เป็นเงินสดและสามารถทำการส่งจ่ายได้เลย โดยไม่ต้องผ่านการเห็นชอบของคณะกรรมการภายในกลุ่ม

จุดอ่อนของกลุ่มสมุนไพรมุขมหนองงู

1. ด้านการจัดการองค์กร

1.1 ขาดความรับผิดชอบ จากการที่สมาชิกมีความรับผิดชอบใกล้ชิดสนิทสนม การทำงานจึงเป็นแบบการช่วยเหลือเกื้อกูลจนทำให้ไม่มีการแบ่งแยกหน้าที่ความรับผิดชอบอย่างชัดเจน ไม่มีฝ่ายการเงิน ฝ่ายการตลาด ฝ่ายการผลิตและฝ่ายอื่น ๆ อย่างชัดเจน ทำให้สมาชิกไม่รู้ว่าหน้าที่หลักของตนเองจริง ๆ ว่าจะต้องทำอะไรก่อนหลัง

1.2 ขาดความรู้เรื่องการจัดการ เนื่องจากสมาชิกในกลุ่มส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุและขาดความรู้เรื่องการจัดการ จึงทำให้เป็นจุดอ่อนในการที่จะบริหารองค์กรกลุ่มให้มีความเข้มแข็งได้

2. ด้านการผลิต

2.1 แรงจูงใจด้านการผลิตต่ำ ผลจากการที่กลุ่มให้ผลตอบแทนในรูปค่าจ้างค่อนข้างต่ำ และเป็นการผลิตที่ใช้แรงงานเป็นหลัก จึงทำให้แรงจูงใจในการทำงานของแรงงานมีน้อย ส่งผลให้ไม่มีแรงงานสนใจที่จะมาทำการผลิต ทำให้กลุ่มมีกำลังการผลิตต่ำ มีผลต่อการผลิตที่ล่าช้า

2.2 การผลิตล่าช้า เนื่องจากการทำงานของกลุ่มสมุนไพรมุขมหนองงูใช้แรงงานเป็นหลัก กล่าวคือ การผลิตทุกขั้นตอนทำด้วยมือ โดยไม่มีการผ่านเครื่องจักรที่มีเทคโนโลยีสูงมาช่วยทุ่นแรง การผลิตจึงเป็นไปอย่างล่าช้า

2.3 วัตถุดิบที่ใช้ในการแปรรูปใช้ปริมาณจำนวนที่ไม่เท่ากันเนื่องจากการหาวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตไม่มีความแน่นอนจะขึ้นอยู่กับความยากง่ายในการหาวัตถุดิบนั้น ๆ ว่าหาได้ยากง่ายหรือมากน้อยแค่ไหน ทางกลุ่มหาได้มากก็จะใส่สมุนไพรมุขมนั้นนั้นมาก แต่ถ้าหาได้น้อยก็จะใส่สมุนไพรมุขมนั้นน้อย ซึ่งไม่มีความแน่นอนส่งผลให้คุณภาพของผลผลิตมีความไม่แน่นอน

2.4 ถูกเลียนแบบได้ง่าย การผลิตของกลุ่มสมุนไพรมุขมหนองงูสามารถถูกเลียนแบบได้ง่าย เพราะเป็นการผลิตแบบเปิด ใคร ๆ ก็สามารถเข้ามาดูและจดจำนำไปทำได้โดยง่าย

2.5 ต้นทุนการผลิตค่อนข้างสูง เนื่องจากไม่มีฝ่ายจัดซื้อโดยตรง ส่งผลให้ราคาวัตถุดิบบางชนิดที่กลุ่มรับซื้อ มีราคาสูง ทำให้ต้นทุนการผลิตสูงตามไปด้วย

2.6 ความเมื่อยล้าของแรงงาน เนื่องจากการผลิตที่ทำการผลิตเป็นกลุ่มผู้สูงอายุ ชรามาก จึงให้ทำงานไปพักไป ทำงานติดต่อกันทำให้เกิดความเมื่อยล้าได้ง่าย

3. ด้านการตลาด

3.1 ผลิตภัณฑ์ไม่มียี่ห้อ ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มขาดเอกลักษณ์เฉพาะที่เป็นของตนเอง และยังไม่มียี่ห้อที่แน่นอนเป็นของตนเอง กลุ่มสมุนไพรมุขมหนองงู ยังคงใช้ตราที่ยี่ห้อร่วมกับกลุ่มนวดด้วยสมุนไพรมุขมหนองงูได้แยกตัวออกมา จึงทำให้ผลิตภัณฑ์ยังไม่เป็นที่รู้จักและคุ้นหูของผู้บริโภคอย่างกว้างขวาง

3.2 ไม่ได้รับมาตรฐาน เนื่องผลิตภัณฑ์ของกลุ่มยังไม่ได้รับมาตรฐานใด ๆ จากสำนักงานอาหารและยาทำให้ผู้บริโภคบางรายยังไม่มั่นใจในผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม

3.3 บรรจุกัญชีขาดจุดสนใจ บรรจุกัญชีที่ทางกลุ่มใช้บรรจุกัญชีเน้นการทำที่ง่ายและสะดวกแต่ไม่สวยงามพอที่จะดึงดูดใจให้ผู้บริโภคหันมาสนใจในตัวผลิตภัณฑ์

3.4 ขาดแคลนเงินทุนสำหรับใช้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบรรจุกัญชีให้ได้มาตรฐานและเป็นที่ยอมรับในท้องตลาด

3.5 ความคล้ายคลึงกันของผลิตภัณฑ์ ผลิตภัณฑ์ที่ทางกลุ่มสมุนไพรผลิตออกไปมีลักษณะคล้ายกับผลิตภัณฑ์ที่มีวางขายอยู่ตามท้องตลาด ซึ่งเป็นผลให้มีคู่แข่งสูงมากทางกลุ่มยังทำการผลิตและจัดจำหน่ายอยู่ในลักษณะเดิมนี่

3.6 ขาดนโยบายทางการตลาด ในการขยายช่องทางการจัดจำหน่าย จึงทำให้กลุ่มสมุนไพรเสียโอกาสในการเปิดตลาดใหม่ ๆ และยังเสียโอกาสที่จะทำให้สินค้าเป็นที่รู้จักแพร่หลายตลอดถึงไม่มีนโยบายในการประชาสัมพันธ์ เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ จึงส่งผลให้ตลาดรู้จักผลิตภัณฑ์ค่อนข้างน้อย ทำให้ตลาดของกลุ่มอยู่ในวงแคบ

4. ด้านการเงิน

4.1 สมาชิกขาดความรู้เรื่องการจัดทำบัญชี ทำให้บัญชีของกลุ่มมีความสับสนอย่างมากจนเกิดปัญหาความผิดพลาดขึ้นได้ ขาดความละเอียด ไม่มีการจัดหมวดหมู่ที่แน่นอน และที่สำคัญก็คือ ไม่มีการวางแผนทางการเงินในอนาคต

5. ผลการศึกษากระบวนการการจัดตั้งกลุ่มสมุนไพรในชุมชน เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งนับตั้งแต่ชุมชนหนองกุงได้รับผลกระทบจากการพัฒนาในกระแสนิยม ทำให้ค่าครองชีพเพิ่มสูงขึ้น จึงทำให้คนในชุมชนได้ร่วมกันกันก่อตั้งกลุ่มสมุนไพร โดยมีกลุ่มผู้สูงอายุ ผู้ว่างงาน มาช่วยกันทำการแปรรูปสมุนไพร ด้วยผ่านกระบวนการ การมีส่วนร่วม ของประชาชน 4 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1. การมีส่วนร่วมค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหา

การทำกิจกรรมใด ๆ ก็ตามระยะแรกย่อมมีปัญหา กลุ่มสมุนไพรหนองกุงก็เช่นกัน จากการที่ผู้วิจัยได้ให้ผู้ประกอบการแปรรูปสมุนไพร ร่วมค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหาพบว่า ปัญหาหลักของกลุ่มสมุนไพรได้แก่

1.1 ปัญหาการจัดการ ปัญหานี้ได้แก่ปัญหาด้านแรงงานและการจ้างงาน ทั้งนี้ก็เพราะว่าจำนวนผู้ผลิตมีน้อย เพราะมีผลตอบแทนค่าแรงงานถูก จึงทำให้ไม่มีใครอยากเป็นผู้ผลิต อีกปัญหาหนึ่งก็คือ ปัญหาด้านปริมาณการผลิต เมื่อแรงงานการผลิตมีน้อย ทำให้ผลผลิตจากการแปรรูปสมุนไพรมีน้อยและมีปริมาณที่ไม่แน่นอน ปัญหาด้านวัตถุดิบในการผลิตลูกประคบมักจะประสบกับปัญหาทางด้านสภาพอากาศและฤดูกาล เช่น ฤดูฝน มักจะประสบกับการตากสมุนไพร เพราะถ้าสมุนไพรไม่แห้งจะทำให้ลูกประคบเกิดเชื้อรา อีกประการหนึ่ง คือ วัตถุดิบที่นำมาแปรรูปสมุนไพรได้มาจากนอกชุมชน เพราะวัตถุดิบในชุมชนไม่เพียงพอทำให้ต้นทุนสูงตามไปด้วย ปัญหาสุดท้ายในข้อนี้คือ ปัญหาด้านกระบวนการผลิต ในการห่อลูกประคบแรงงานจะใช้มือในการบีบและทุบลูกประคบให้แน่นซึ่งครั้งแรก ๆ ห่อลูกประคบจะแน่น แต่เมื่อนานไปแรงงานจะหมดแรง ทำให้ลูกประคบที่ห่อไม่แน่น ทำให้สมุนไพรหลุดออกมาต้องห่อใหม่

1.2 ปัญหาด้านการตลาด ปัญหานี้เป็นปัญหาที่สำคัญ อีกประการหนึ่ง ทั้งนี้ก็ เพราะว่าเมื่อผลิตสินค้าออกมาแล้วจำหน่ายไม่ได้ย่อมมีปัญหาแน่นอน กลุ่มสมุนไพรรวมของชุมชนหนองกุง ยังขาดผู้บริหารด้านการตลาด ไม่มีการประชาสัมพันธ์ ขาดการส่งเสริมการขาย สมาชิกกลุ่ม สมุนไพรมองไม่มีความรู้ความเข้าใจในการจัดช่องทางจัดจำหน่าย ไม่ได้นำกลยุทธ์ต่าง ๆ มาศึกษาและ ใช้ประโยชน์ ประกอบกับผลิตภัณฑ์บางชนิดที่กลุ่ม ๆ แปรรูปออกมา ยังไม่เป็นที่ต้องการของ ตลาด สมาชิกภายในกลุ่ม ๆ ไม่ช่วยกันแสวงหาแหล่งตลาดใหม่ ๆ เพื่อขยายช่องทางด้านการตลาด ส่งผลให้กลุ่ม ๆ มีช่องทางการจัดจำหน่ายน้อย ส่งผลต่อปริมาณการขายที่มีจำนวนไม่มากเท่าที่ควร ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า การมีส่วนร่วมค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาของกลุ่มสมุนไพรรวมชุมชน หนองกุง ที่ร่วมกันค้นหาปัญหา โดยวิธีการประชุมกลุ่ม พบว่ากลุ่ม ๆ ขาดบุคลากรที่มีความรู้ความ เข้าใจในด้านการบริหารจัดการองค์กร และการบริหารการจัดการด้าน การตลาดซึ่งจำเป็นต้องเร่งแก้ไขปัญหาย่างเร่งด่วน

2. การมีส่วนร่วมวางแผนดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหา เมื่อทางกลุ่ม ๆ ได้ช่วยกันหา ปัญหาและพบสาเหตุของปัญหาแล้ว ทางกลุ่ม ๆ ได้ร่วมวางแผนดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหโดยวิธีการ ประชุมสมาชิก เพื่อวางแผนการแก้ไขปัญหเมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2561 และวันที่ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2561 ทั้งนี้ในที่ประชุมสมาชิกผู้เข้าร่วมประชุมได้ช่วยกันเสนอแนวนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาและ ปรับปรุงกลุ่ม ๆ ให้การทำงานมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และมีมติที่ประชุมได้กำหนดเรื่องที่เร่งแก้ไขคือ

1. การถ่ายทอดเทคโนโลยีในการผลิต
2. การพัฒนาผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์
3. การกำหนดราคา
4. การผลักดันกลุ่มสมุนไพรรวมให้เป็นสมาชิกวิสาหกิจชุมชน
5. การสนับสนุนกลุ่มให้มีองค์กรรองรับ

การวางแผนตามมติที่ประชุมกลุ่ม ๆ บางข้อได้ดำเนินการไปแล้วเช่น การผลักดัน กลุ่มสมุนไพรรวมให้เป็นวิสาหกิจชุมชน ในข้อนี้ เจ้าหน้าที่ของภาครัฐคือเจ้าหน้าที่เกษตรของอำเภอ และเจ้าหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุง อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม ได้ ดำเนินการผลักดันให้กลุ่มสมุนไพรรวมเข้าเป็นวิสาหกิจชุมชนและในข้อที่ว่า การสนับสนุนกลุ่ม ๆ ให้มี องค์กรรองรับ ผลก็คือกลุ่ม ๆ มีองค์การบริหารส่วนตำบลเข้ามาสนับสนุน ทั้งด้านการกำหนดราคา การอบรมแปรรูปผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ ที่เป็นการต้องการของตลาด การจัดส่งเจ้าหน้าที่จากฝ่าย สวัสดิการสังคม เข้ามาช่วย การบริหารด้านการตลาดเป็นต้น และในส่วนของภาคองค์กรเอกชน ได้เข้ามาให้คำแนะนำด้านการตลาด การวางจำหน่ายผลิตภัณฑ์ เป็นต้น ด้านการถ่ายทอดเทคโนโลยี ในการผลิต และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ คงต้องรอรับการสนับสนุนจากภาครัฐ และรอความพร้อม ทางด้านการเงินของกลุ่ม ๆ ที่จะนำรายได้มาพัฒนาต่อไป เมื่อเป็นเช่นนี้จึงกล่าวได้ว่า สมาชิกกลุ่ม สมุนไพรรวมชุมชนหนองกุง ได้มีส่วนร่วม วางแผนดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นได้เป็นอย่างดี

3. การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์

การดำเนินงานที่ผ่านมาด้านการปันผลให้กับสมาชิก ยังไม่ได้ปันผลให้กับสมาชิก แต่ หลังจากการประชุมกลุ่ม ๆ เมื่อวันที่ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2561 มติที่ประชุมจะมีการปันผลให้กับ

สมาชิกปีละ 1 ครั้ง ซึ่งเป็นข้อบังคับของกลุ่ม ฯ ด้วย ดังนั้นนับตอนนี้ไปสมาชิกของกลุ่ม ฯ จะได้รับการปันผลจากการเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่ม ฯ ซึ่งจะทำให้มีกำลังใจในการพัฒนากลุ่ม ฯ ให้เจริญก้าวหน้าต่อไป

4. การมีส่วนร่วมประเมินผลงานกิจกรรม

การทำงานหรือการทำกิจกรรมใด ๆ ก็ดี เมื่อทำแล้วถ้าขาดการติดตามการวัดผล ประเมินผลก็ไม่สามารถทราบได้ว่า ผลของการทำงานหรือผลของการทำกิจกรรมนั้น ๆ ประสบผลสำเร็จ หรือพบกับความล้มเหลว กลุ่ม ฯ สมุนไพรชุมชนหนองกุงจึงมีกระบวนการการประเมินผลงานกิจกรรมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ในการประเมินผลงานของกลุ่มสมุนไพรจากมติที่ประชุมสมาชิกได้ร่วมประเมินผลกลุ่ม ฯ โดยประเมินในรูปแบบวิเคราะห์ จุดแข็ง จุดอ่อน ซึ่งสรุปได้ดังนี้

จุดแข็งของกลุ่มสมุนไพรชุมชนหนองกุง

1. ด้านการจัดการองค์กร สมาชิกในกลุ่มมีความไว้วางใจกัน เพราะอยู่ในชุมชนเดียวกัน มีความรู้จักคุ้นเคยและสนิทสนมกันดี ทำให้เกิดความไว้วางใจในการทำงานและทำงานอย่างเป็นกันเอง ทำให้ง่ายต่อการจัดการองค์กรและสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกัน
2. ด้านการผลิต วัตถุดิบหาง่ายไม่มีมลพิษ ขั้นตอนการผลิตไม่ยุ่งยากด้านทุนการผลิตต่ำ เพราะใช้แรงงานคนไม่ใช่เครื่องจักรจึงทำให้ลดต้นทุนการผลิต นอกจากนั้นแล้ว ผลิตภัณฑ์สมุนไพรของกลุ่ม ฯ มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวในส่วนของสูตรหรือส่วนผสมของสูตร กล่าวคือ ลูกประคบของกลุ่มสมุนไพรมีส่วนผสมมากถึง 16 ชนิดในขณะที่ของบางกลุ่มมีส่วนผสมเพียง 7-8 ชนิดเท่านั้น
3. ด้านการตลาด การเพิ่มมูลค่าให้กับสมุนไพร ความหลากหลายของผลิตภัณฑ์ ราคาไม่แพง การจัดจำหน่าย มีการจำหน่ายทั้งทางตรงและทางอ้อม การลดราคา ทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นจุดแข็งของกลุ่มสมุนไพร ที่สมาชิกของกลุ่ม ได้ช่วยกันวิเคราะห์
4. ด้านการเงิน ด้านการเงินถือได้ว่าเป็นจุดแข็งอีกข้อหนึ่งของกลุ่ม ฯ ทั้งนี้ก็เพราะว่า ผู้บริหารเป็นคนในชุมชน เป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุง จึงทำให้ง่ายต่อการเบิกจ่ายเงิน ค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นสามารถเบิกจ่ายได้อย่างรวดเร็ว ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า จุดแข็งที่กลุ่ม ฯ ได้ช่วยกันวิเคราะห์ออกมาพบว่า จุดแข็ง ด้านการจัดการองค์กร ด้านการผลิต ด้านการตลาด ด้านการเงิน ซึ่งทางกลุ่มจะได้ช่วยกันพัฒนา จุดแข็งให้ดียิ่งขึ้น เพื่อพัฒนากลุ่ม ฯ ให้เจริญก้าวหน้าต่อไป และการวิเคราะห์จุดแข็งนี้ ถือได้ว่าเป็น กระบวนการการมีส่วนร่วมประเมินผลงานกิจกรรมอีกกระบวนการหนึ่งด้วย

จุดอ่อนของกลุ่มสมุนไพรชุมชนหนองกุง

1. ด้านการจัดการองค์กร จุดอ่อนข้อนี้ของกลุ่ม ฯ เป็นปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่งทั้งนี้ก็เพราะว่า การที่สมาชิกมีความสัมพันธ์อันดีมีความใกล้ชิดสนิทสนมกัน จึงไม่มีการแบ่งแยกหน้าที่การทำงาน อย่างชัดเจน ไม่มีฝ่ายการเงิน ฝ่ายการตลาด ฝ่ายการผลิต และฝ่ายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพราะขาดความรู้เรื่องการบริหารจัดการองค์กร เนื่องจากสมาชิกของกลุ่ม ฯ เป็นผู้สูงอายุเป็นส่วนมาก จึงเป็นจุดอ่อนที่ต้องแก้ไขโดยเร่งด่วน
2. ด้านการผลิต ด้านการผลิตเป็นจุดอ่อนของกลุ่มที่ต้องแก้ไขไม่ว่าจุดอ่อนด้านแรงจูงใจ

ด้านการผลิตต่ำ เพราะสมาชิกได้รับผลตอบแทนในรูปค่าจ้างค่อนข้างต่ำ จึงทำให้การผลิตล่าช้า และแรงงานการผลิตทุกชั้นตอน ทำด้วยมือ นอกจากนั้นแล้ว ส่วนผสมไม่แน่นอน เพราะขึ้นอยู่กับความยากง่ายในการหาวัตถุดิบนั้น ๆ ถูกเลียนแบบได้ง่าย เพราะการผลิตของกลุ่ม ๆ เป็นการผลิตแบบเปิด สามารถดูและจำไปผลิตได้โดยง่าย อีกประการหนึ่งก็คือ ไม่มีฝ่ายจัดซื้อโดยตรง ส่งผลให้ราคาวัตถุดิบบางชนิดมีราคาสูง จึงทำให้ต้นทุนการผลิตสูงตามไปด้วย

3. ด้านการตลาด ด้านการตลาดนี้เป็นจุดอ่อนสำคัญข้อหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็จุดอ่อนด้านผลิตภัณฑ์ไม่มียี่ห้อ ผลิตภัณฑ์ไม่ได้มาตรฐาน บรรรจุภัณฑ์ไม่สะดวกต่อผู้ซื้อ ความคล้ายคลึงของผลิตภัณฑ์ ขาดการประชาสัมพันธ์ ขาดนโยบายทางการตลาด ประเด็นเหล่านี้เป็นจุดอ่อนในด้านการตลาด ทั้งสิ้น

4. ด้านการเงิน ด้านการเงินเป็นจุดอ่อนข้อสุดท้าย ที่สมาชิกได้วิเคราะห์ออกมา ซึ่งจุดอ่อนข้อนี้มีความสำคัญไม่น้อยกว่าจุดอ่อนข้ออื่น ๆ เพราะว่าด้านการเงินเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งในการที่กลุ่ม ๆ จะประสบความสำเร็จหรือประสบกับความล้มเหลว ที่ผ่านมาผู้บริหารการจัดการด้านการเงิน ไม่มีความรู้ความเข้าใจในการบริหารเงิน บัญชีของกลุ่มมีความสับสน ไม่มีการจัดหมวดหมู่ไม่มีระบบ จึงทำให้ด้านการเงินเป็นจุดอ่อนของกลุ่มฯ เป็นอย่างยิ่งเมื่อผลการวิเคราะห์จุดอ่อนของกลุ่ม ๆ ออกมาดังกล่าวมานี้ ผู้วิจัยจึงได้ประชุมกลุ่มสมาชิกโดยเชิญเจ้าหน้าที่ภาครัฐและภาคองค์กรเอกชนเข้ามารับฟังด้วย เจ้าหน้าที่ภาครัฐ คือ เจ้าหน้าที่ฝ่ายสวัสดิการสังคม องค์กรบริหารส่วนตำบล และเจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอ ส่วนภาคองค์กรเอกชน คือประธานกลุ่มหนองกุง พัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้ส่งเสริมสนับสนุนกลุ่มในการแก้ไขปัญหาจุดอ่อนของกลุ่มสมุนไพร โดยทั้ง 2 ฝ่ายได้ประสานกันให้การสนับสนุน ทั้งด้านการบริหารการจัดการองค์กร มีเจ้าหน้าที่จากฝ่ายสวัสดิการสังคมเข้ามาดูแลและคอยให้คำแนะนำด้านการบริหารการจัดการ ตลอดจนถึงด้านการผลิต มีเจ้าหน้าที่เข้ามาให้คำปรึกษาและส่งเสริมด้านการผลิต โดยจัดอบรมผลิตภัณฑ์สมุนไพรเพิ่มขึ้น เช่นจัดอบรมการทำน้ำยาล้างจาน แชมพูสระผม น้ำมันยาหม่อง ครีมทาผิวน้ำมันนวดฝ่าเท้า และเครื่องตีสมุนไพร (ชนิดขงละลายน้ำดื่ม) เพื่อทำให้ผลิตภัณฑ์มีหลากหลายมากยิ่งขึ้น และผลิตภัณฑ์บางอย่างสามารถใช้เป็นของที่ระลึกในงานได้ เช่น น้ำมันยาหม่องใช้เป็นของที่ระลึกในงานอวมงคล (งานศพ) ได้ ซึ่งจะทำให้รายได้จากการผลิตเพิ่มมากขึ้นอีกทางหนึ่งด้วย ส่วนด้านการตลาดและด้านการเงินทางองค์กรบริหารส่วนตำบลได้จัดส่งเจ้าหน้าที่มาบริการจัดหาตลาด หาสถานที่วางจำหน่ายผลิตภัณฑ์และอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการขายอย่างจริงจังเช่นให้นำผลิตภัณฑ์สมุนไพรไปวางจำหน่ายที่อาคาร “เพิ่มศักยภาพเศรษฐกิจชุมชน” ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณชุมชน และในส่วนด้านการเงิน มติที่ประชุมได้แต่งตั้งผู้ที่มี ความรู้ความสามารถเข้ามารับผิดชอบโดยคัดเลือกจากสมาชิกใหม่ที่จะมาร่วมดำเนินการเพิ่มเติมจากสมาชิกเก่า ให้ดำรงตำแหน่งเหรียญของกลุ่มฯ นอกจากนั้นแล้วในการประชุมครั้งนี้ กลุ่มฯ ยังได้รับการผลักดันจากการเกษตรอำเภอ ซึ่งจะช่วยให้กลุ่มสมุนไพรชุมชนหนองกุง ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากภาครัฐให้ถูกต้องตามกฎหมาย และได้รับการส่งเสริมสนับสนุนให้กลุ่มฯ เจริญก้าวหน้าเพื่อเป็นฐานในการสร้างเศรษฐกิจชุมชน และพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งแบบยั่งยืนตลอดไป นอกจากกลุ่มสมุนไพรชุมชน จะได้รับการดูแลดังกล่าวข้างต้นมาแล้ว ทางกลุ่มยังได้ตั้งกฎระเบียบของกลุ่มขึ้นมา เพื่อพัฒนาระบบการทำงานของสมาชิกกลุ่มฯ ซึ่งจะทำให้กลุ่ม ๆ พัฒนาไปอย่างมีระบบแบบแผนยิ่งขึ้น ดังนั้นสรุปได้ว่า การวิเคราะห์จุดแข็ง

จุดอ่อนของกลุ่มสมุนไพรมัน ได้ส่งผลดีต่อกลุ่มๆ เป็นอย่างยิ่ง ได้รับการส่งเสริมจากทั้งภาครัฐและภาคเอกชนเข้ามาช่วยแก้ไขปัญหาค่าให้บรรเทาเบาบางลงเกือบทุกด้าน ซึ่งผู้วิจัยต้อง ขอขอบคุณผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย ที่เข้ามาช่วยเหลือดูแล จนทำให้กลุ่มสมุนไพรมันชุมชนหนองกุงได้พัฒนาไปอย่างมีระบบสร้างความภาคภูมิใจให้กับสมาชิกของกลุ่ม และจะเป็นแรงผลักดันให้กลุ่มมีกำลังใจในการพัฒนากลุ่มสมุนไพรมันให้เจริญก้าวหน้า เป็นตัวอย่างที่ดีแก่กลุ่มอื่น ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนและเป็นบรรทัดฐานในการสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง เป็นชุมชนแห่ง “ภูมิปัญญา” ไว้ให้ลูกหลานเยาวชนได้เรียนรู้และสืบทอดเป็น “มรดกชุมชน” อันล้ำค่า ควรแก่การอนุรักษ์และหวงแหนของคนชุมชนต่อไป

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการดำเนินการพัฒนาศูนย์โดยกลุ่มสมุนไพรมันชุมชนหนองกุงครั้งนี้ ได้สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ซึ่งมองเห็นได้เป็นรูปธรรมและนามธรรมดังต่อไปนี้

1. สร้างรายได้เสริมให้แก่ประชากรในชุมชน สมาชิกกลุ่มสมุนไพรมันมีรายได้อันเกิดจากการแปรรูปสมุนไพรมัน สามารถนำรายได้นั้นไปเลี้ยงครอบครัวได้ และที่สำคัญสมาชิกที่เป็นผู้สูงอายุเกิดความภาคภูมิใจในรายได้ที่ทำได้ด้วยน้ำพักน้ำแรงของตนเอง
2. สร้างความสามัคคีในชุมชน เพราะการทำกิจกรรมใด ๆ ก็ตาม กิจกรรมนั้นสำเร็จได้ต้องอาศัยความสามัคคีเป็นสำคัญ กลุ่มสมุนไพรมันก็เช่นกัน ได้สร้างความสามัคคีให้เกิดแก่กลุ่มเป็นอย่างดี อาทิเช่น การทำงานในกลุ่มจะช่วยกันทำงานโดยไม่เกี่ยงว่าใครทำอะไรใครทำน้อย จะถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน นอกจากเกิดความสามัคคีแล้ว อีกประการหนึ่งก็คือเป็นการฝึกทำงานเป็นกลุ่มตามระบบประชาธิปไตยอย่างยิ่งอีกด้วย และที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ เมื่อชุมชนมีกิจกรรมใด ๆ ก็ตาม ที่ต้องอาศัยประชากรในชุมชน เช่น กิจกรรมวันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมาชิกกลุ่มสมุนไพรมันจะให้ความร่วมมือโดยเข้าร่วมกิจกรรมทุกครั้ง
3. เป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชน กลุ่มสมุนไพรมันเป็นแหล่งเรียนรู้หนึ่งในหลาย ๆ แหล่งเรียนรู้ของชุมชน ทั้งนักเรียน นักศึกษา ที่อยู่ในชุมชนและนอกชุมชน มีนักเรียนนักศึกษา ต่างเห็นคุณค่าของทรัพยากรพื้นบ้าน และเห็นความสำคัญของการทำงานเป็นกลุ่ม จึงทำให้กลุ่มได้ต้อนรับจากผู้ที่มาแสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่องอยู่เสมอ
4. สร้างความภาคภูมิใจให้แก่คนในชุมชนในฐานะภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพรมัน สมาชิกกลุ่มสมุนไพรมันจะมีความภาคภูมิใจมาก เมื่อมีนักเรียน นักศึกษา มาขอศึกษาหาองค์ความรู้ สมาชิกบางคนได้เป็นวิทยากรให้กับโรงเรียนต่าง ๆ ที่สนใจจะถ่ายทอดให้กับเยาวชนในด้านองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับสมุนไพรมัน จนทำให้โรงเรียนนั้นมีผลงานด้านสมุนไพรมัน เป็นที่กล่าวขวัญแก่คนทั่วไป และมีนักเรียนบางคนนำองค์ความรู้นี้ไปประกอบอาชีพได้ เช่นมีนักเรียนคนหนึ่งจบออกจากโรงเรียน นำองค์ความรู้ด้านน้ำสมุนไพรมันไปผลิตน้ำสมุนไพรมันขาย ตามงานต่าง ๆ เป็นต้น
5. การให้ความสำคัญแก่ทรัพยากรพื้นบ้าน สมาชิกจะช่วยกันรักษาสมุนไพรมันพื้นบ้านที่หายาก เช่น ใบเปกล้า ใบหมี จะช่วยกันปลูก นอกจากนั้นแล้ว ยังเห็นความสำคัญของการรักษาโรคโดยใช้สมุนไพรมันพื้นบ้าน เช่นเวลาเป็นโรคผิวหนังจะหาสมุนไพรมันที่มีอยู่ในหมู่บ้านมาต้มอาบ หรือปวดเมื่อยก็จะใช้ลูกประคบ ประคบแทนที่จะหายาแผนปัจจุบันมารักษา ซึ่งเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการลดรายจ่ายในครัวเรือน อีกทางหนึ่งด้วยเป็นอย่างดี

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าการแปรรูปสมุนไพรของกลุ่มสมุนไพร ก่อให้เกิดกระบวนการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยเริ่มต้นจากพัฒนาตนเองให้เกิดรายได้เกิดความภาคภูมิใจในการถ่ายทอดองค์ความรู้ และขยายไปสู่การพัฒนาชุมชนให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะก่อให้เกิดความร่วมมือในกิจกรรมชุมชน ตลอดจนเป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชน เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ เอื้อประโยชน์ ในการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่เยาวชน เป็นการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งเป็นการรักษาภูมิปัญญาอันเป็นต้นทุนของชุมชนไว้ให้ลูกหลานได้สืบทอด เพื่อการดำรงชีพอยู่ในปัจจุบัน นอกจากนั้นแล้วการแปรรูปสมุนไพร ยังให้องค์ความรู้แก่ชุมชน แก่สมาชิกในกลุ่มในการรักษาโรค โดยใช้สมุนไพรที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งทำให้ลดรายจ่ายในครัวเรือน และลดรายจ่ายในการนำตัวยาแผนปัจจุบันจากต่างประเทศอีกด้วย และการรักษาโรคด้วยสมุนไพร ไม่มีสารเคมีใด ๆ มาเจือปน นอกจากนั้นยังเป็นการประหยัดรายจ่ายในด้านการบรรจุผลิตภัณฑ์ ลดค่าขนส่งเป็น การประหยัดพลังงานอีกทางหนึ่งด้วย

ที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ การแปรรูปสมุนไพรเป็น การพัฒนาองค์ความรู้ของบรรพบุรุษ ซึ่งถือได้ว่าเป็นมรดกทางปัญญาของชาติมาประยุกต์ให้ เข้ากับวิถีชีวิตประจำวันในปัจจุบันได้อย่างงดงาม และเหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน ซึ่งเรียกกันว่า “สังคมภูมิปัญญา” เมื่อกลุ่มสมุนไพรได้พัฒนาตนเองพัฒนากลุ่ม ก็จะขยายผลไปสู่การพัฒนากลุ่มอื่น ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน จนเป็นเครือข่ายในการพัฒนาชุมชน ให้ชุมชนหนองกุงได้พัฒนา อย่างต่อเนื่องและยั่งยืนจนทำให้เกิดเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ชุมชนอื่น ๆ ที่อยู่ ใกล้เคียง จนสามารถพัฒนาไปสู่สังคมใหญ่ และเป็นการพัฒนาสังคมให้เข้มแข็ง ให้เป็น “สังคมแห่งภูมิปัญญา” ของประเทศชาติสืบต่อไป

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

วิจัยการพัฒนาศูนย์เสริมสร้างทักษะอาชีพ ด้านการแปรรูปสมุนไพรพื้นบ้านเพื่อส่งเสริมและพัฒนาผลิตภัณฑ์ในชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง สามารถสรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ได้ 4 ตอน ดังนี้

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

ตอนที่ 1 บริบทของพื้นที่ศึกษา

บริบทของตำบลหนองกุง อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคามที่นำเสนอในที่นี้มี 6 ประเด็นคือ ประวัติความเป็นมา สภาพทางภูมิศาสตร์ สภาพทางสังคมและประชากร ศักยภาพของชุมชนและพื้นที่ การสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม สภาพทางเศรษฐกิจและการประกอบอาชีพ ระบบความเชื่อ ศาสนาและวัฒนธรรม ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. ประวัติความเป็นมา

ตำบลหนองกุง แบ่งออกเป็น 11 หมู่บ้าน หมู่บ้านทั่วไปเป็นแหล่งกลุ่มประกอบอาชีพด้านการเกษตรกรรม ทำนาเลี้ยงสัตว์ อาศัยธรรมชาติเป็นหลัก มีแหล่งน้ำธรรมชาติ ประเภทลำห้วย และมีการทำนบเก็บกักน้ำใช้ในฤดูแล้งประชาชนมีการขุดสระใช้เป็นของตนเอง มีน้ำดื่มน้ำใช้พอเพียงไม่มีการปลูกพืชประจำฤดูแล้ว แต่จะเลี้ยงสัตว์โดยอาศัยแหล่งน้ำธรรมชาติและสระส่วนตัว ประกอบอาชีพเสริม การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม มีการปลูกหม่อนในไร่ตนเอง มีดหมีด้วยฝีมือภูมิปัญญาชาวบ้าน การออกแบบประเภทต่างๆ ให้เหมาะสมกับความต้องการของตลาด และประชาชนที่สนใจ การรับจ้างจีพลอยโดยมีพ่อค่านำวัตถุดิบจากต่างจังหวัดนำมาและรับไปจำหน่ายอย่างสม่ำเสมอ

2. สภาพทางภูมิศาสตร์

สภาพภูมิประเทศขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุงเป็นที่ราบลุ่มสลับที่ราบสูงแบบคลื่นลอนลึกถึงคลื่นลอนตื้นสลับกัน สภาพดินเป็นดินร่วนปนทราย

ทิศเหนือ ติดกับ อบต.นาเชือก อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม

ทิศใต้ ติดกับ อบต.สันป่าตอง อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม

ทิศตะวันออก ติดกับ อบต.นาภู อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

ทิศตะวันตก ติดกับ อบต.บ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์

3. สภาพทางสังคมและประชากร

ประชากรจากจำนวนหมู่บ้านมี 11 หมู่บ้าน ประชากรขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุง มีประชากรที่มีทะเบียนบ้านอยู่ในเขตพื้นที่จำนวน 4,025 คน เป็นชาย 2,068 คน เป็นหญิง 1,957 คน ตำบลหนองกุง เป็นตำบลขนาดเล็กมีจุดเด่นในการรวมตัวของประชากรในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เป็นอย่างดี ได้รับการคัดเลือกให้เป็นตำบลนาร่องในการพัฒนา โดยเฉพาะศูนย์พัฒนาจิตวัดป่าหนองคู การพัฒนาในด้านต่าง ๆ ก็มีการรวมกลุ่มกันอย่างเข้มแข็ง

4. การสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม

สถานีอนามัยบ้านหนองกุง ตำบลหนองกุง อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2519 เป็นอาคารชั้นเดียว ต่อมาในปี พ.ศ. 2542 ได้รับงบประมาณก่อสร้างสถานีอนามัยใหม่เป็นอาคารเฉลิมพระเกียรติ 2 ชั้น แบบ 8170/36 กองแบบแผนสำนักปลัดกระทรวง กระทรวงสาธารณสุข เสร็จเรียบร้อยเปิดให้บริการ ในปี พ.ศ. 2543 ต่อมาได้รับงบประมาณต่อเติมชั้นล่างปี พ.ศ. 2552 และได้ยกระดับเป็นโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล เมื่อ 1 ต.ค. 2553 ให้บริการด้านสุขภาพจนถึงปัจจุบัน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล หนองกุง ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของอำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม ตามทางหลวงหมายเลข 219 (บรบือ-พยัคฆภูมิพิสัย) ห่างจากอำเภอนาเชือก 7 กิโลเมตร ห่างจากจังหวัดมหาสารคาม 65 กิโลเมตร ลักษณะหมู่บ้านเป็นหมู่บ้านขนาดกลาง พื้นที่ราบสูงสลับกับที่ราบลุ่ม ไม่มีภูเขา สภาพดินร่วนปนทราย มีที่ดินเค็มบางส่วน การคมนาคมติดต่อระหว่างหมู่บ้านเป็นถนนลาดยางสะดวกสบาย มีการสื่อสารทางโทรศัพท์ ไปรษณีย์ อินเทอร์เน็ต ไฟฟ้าเข้าถึงทุกหมู่บ้าน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม หมู่บ้านในเขตรับผิดชอบทั้งหมด 11 หมู่บ้าน

หมู่ที่ 1. บ้านอีโต้

หมู่ที่ 2. บ้านหนองแดง

หมู่ที่ 3. บ้านมะฮี

หมู่ที่ 4. บ้านหนองกุง

หมู่ที่ 5. บ้านป่าแดง

หมู่ที่ 6. บ้านหนองคู

หมู่ที่ 7. บ้านหนองใหม่

หมู่ที่ 8. บ้านป่าดู่

หมู่ที่ 9. บ้านหนองแสง

หมู่ที่ 10. บ้านหนองหว่า

หมู่ที่ 11. บ้านกลาง

โรงเรียนประถมศึกษาจำนวน ๓ โรงเรียน

+ โรงเรียนบ้านอีโต้

+ โรงเรียนบ้านหนองแดง

+ โรงเรียนบ้านป่าแดง

โรงเรียนขยายโอกาสชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จำนวน 1 โรงเรียน

+ โรงเรียนบ้านหนองกุ้ง

ส่วนราชการ 2 แห่ง องค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุ้ง และโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล หนองกุ้ง

ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนวัยเรียน 4 ศูนย์

6. สภาพทางเศรษฐกิจและการประกอบอาชีพ

อาชีพของราษฎรในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุ้ง ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา โดยมีการประกอบอาชีพเสริมหลังฤดูเก็บเกี่ยว เช่น รับจ้างทั่วไป เจียรไนพลอย จักสาน และเพาะเห็ดจำหน่าย และในชุมชนมีอีกอาชีพหนึ่งสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน คือ อาชีพนวดแผนไทย ซึ่งกลุ่มนวดแผนไทยนี้มีรายได้ประมาณ 200 – 1000 บาทต่อวัน นอกจากนั้น ยังมีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างรายได้ให้กับครอบครัวและเป็นการใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ โดยมีกลุ่มทำบายศรี กลุ่มศิลปะประดิษฐ์จากเยื่อกระดาษ กลุ่มจักสาน การรวมกลุ่มเล็ก ๆ ของชาวบ้านในลักษณะนี้ มีแนวโน้มที่จะเติบโตให้เป็นกลุ่มใหญ่ได้ในอนาคต

ในด้านการส่งเสริมด้านเศรษฐกิจชุมชน ทางองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุ้งได้สร้างอาคารเพิ่มศักยภาพเศรษฐกิจชุมชนเพื่อให้เป็นที่รวมผลผลิตสินค้าชุมชนมาไว้ที่เดียวกันและกำลังหาสถานที่เพื่อสร้างอาคารจำหน่ายสินค้าที่ผลิตในชุมชน เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจของชุมชนให้ก้าวหน้า ประชากรในตำบลมีรายได้เสริม เมื่อเป็นดังนี้ เศรษฐกิจชุมชนหนองกุ้ง ถือได้ว่าประชากรในตำบลมีรายได้อยู่ในระดับพอเพียง เพราะมีแหล่งสร้างงานในชุมชนหลากหลายร้านอาหาร บิมน้ำมัน โรงสีข้าวขนาดเล็ก และที่พัก ตลอดจนมี กลุ่มนวดแผนไทยซึ่งได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุ้ง เป็นอย่างดี

ดังนั้นจึงพอสรุปได้ว่า ชุมชนหนองกุ้ง มีองค์ประกอบด้านศักยภาพของชุมชน ด้านสาธารณสุข ด้านเศรษฐกิจชุมชน อยู่ในระดับที่พึ่งพาตนเองได้ ส่วนประชากรที่ยังช่วยเหลือตนเองไม่ได้ ได้แก่ กลุ่มวัยเด็ก กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มคนพิการ ก็ได้รับการดูแลจากครอบครัว ชุมชน และองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุ้ง

7. ระบบความเชื่อ ศาสนาและวัฒนธรรม

ประชาชนในตำบลหนองกุ้ง ส่วนมากนับถือศาสนาพุทธ เห็นได้จากหมู่บ้าน บ้านหนองกุ้ง สร้างวัดประจำตำบล ที่ชาวบ้านให้ความสำคัญต่อการทะนุบำรุงศาสนาและให้ความสำคัญต่อสถาบันสงฆ์ สังเกตได้จากการก่อสร้างถาวรวัตถุในบริเวณวัด ซึ่งต้องใช้ทุนทรัพย์สูง แต่ชาวบ้านก็ได้ร่วมมือร่วมใจกันสร้างวัดขึ้นมาเพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนส่วนในด้านประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนที่ยังคงปรากฏอยู่ในชุมชนได้แก่

- การเลี้ยงดอนปู่ตา
- ประเพณีสงกรานต์
- ประเพณีลอยกระทง
- และวัฒนธรรมที่ชุมชนยังได้สืบทอดกันมาในปัจจุบัน เป็นต้น

ตอนที่ 2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลหนองกุง เกี่ยวกับเรื่องสมุนไพร

ภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนหนองกุงเกี่ยวกับเรื่องสมุนไพร

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนหนองกุงเกี่ยวกับเรื่องสมุนไพร ผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาวิเคราะห์และจัดแบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 เรื่องดังนี้

1. การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. การใช้ประโยชน์จากสมุนไพร

1. การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ตำบลหนองกุงเป็นพื้นที่หนึ่งซึ่งมีผู้รู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพร โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพรนี้เป็นความรู้ความสามารถและทักษะของบรรพบุรุษ ซึ่งเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์และถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนในตำบลหนองกุงให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมเหมาะสมกับยุคสมัย สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมั่นคงและปลอดภัยมีความสุข สดวกสบายและบันเทิงใจ จนเกิดเป็นกระบวนการทักษะชีวิต เพื่อพัฒนาตนเอง พัฒนาท้องถิ่น และพัฒนาสังคมและประเทศชาติสืบไป

จากการสัมภาษณ์นางสุจิตรา ล้ำภา ผู้รู้ด้านสมุนไพร ทั้งเป็นผู้ถ่ายทอดวิชาการสมุนไพรแก่ผู้สนใจ โดยเปิดบ้านของตนเองเป็นแหล่งการเรียนรู้แพทย์แผนไทยเพื่อชุมชนองค์ความรู้ได้รับสืบทอดมาทั้งจากบรรพบุรุษซึ่งเป็น “หมอยา” และฝึกอบรมภายหลัง ซึ่งเรื่องนี้ นางสุจิตรากล่าวถึงประสบการณ์เรื่องสมุนไพรว่า “...ครอบครัวของดิฉันตั้งแต่ปู่และพ่อเป็นหมอยาทั้งนั้น...เมื่อดิฉันเป็นเด็ก ได้เห็นคนมารักษากระดูกกับพ่อซึ่งเป็นหมอยา พ่อก็ให้คนไขนอนบนเสื่อเอาสมุนไพรตำละเอียดพอกตรงบริเวณที่กระดูกหัก มารักษาไม่กี่ครั้งก็ทุเลาลง...แต่ตอนเป็นเด็กก็ไม่ได้สนใจอะไรมากนัก แต่เมื่อตนเองป่วยเป็นโรคผิวหนังมีน้ำเหลืองเต็มตัวรักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบันไม่หายจึงตั้งจิตอธิษฐานว่าถ้าหากรักษาด้วยยาสมุนไพรหายแล้ว จะเป็นผู้ศึกษาเรื่องนี้และถ่ายทอดแก่ผู้สนใจต่อไป” หลังจากทีนางสุจิตรา ได้หายจากโรคผิวหนังแล้วก็รู้ซึ่งถึงคุณค่าของสมุนไพรที่สามารถรักษาให้ตนเองให้หายขาดได้ จึงได้มีแนวคิดที่จะสืบทอดความเป็นหมอยาของปู่และพ่อของตนเอง แต่เนื่องจากว่าอดีตที่ผ่านมาพบว่าตนเองยังมีความรู้น้อยเกินไป ถึงแม้ว่าจะมีตำราที่บรรพบุรุษได้บันทึกไว้ก็ตาม ก็ยังไม่เพียงพอที่จะทำงานดังที่ตั้งใจไว้ได้ จากนั้นจึงได้มองหาแหล่งความรู้ที่สามารถสนองความต้องการของตนเองได้ ศึกษาเกี่ยวกับหลักสูตรเภสัชกรรมไทยเพิ่มเติม จนกระทั่งสามารถเรียนและสอบผ่านในวิชาชีพ สามารถปรุงยาสมุนไพรจำหน่ายหรือ เปิดสอนให้ความรู้แก่ผู้อื่นโดยถูกต้องตามกฎหมายก็ตาม แต่เนื่องจากเจตนาารมณ์เดิมของนางสุจิตรา ต้องการการศึกษาเพื่อสืบทอดองค์ความรู้ของบรรพบุรุษ เป็นการตอบแทนพระคุณของสมุนไพรที่ช่วยชีวิตตนเองไว้ จึงไม่คิดที่จะนำวิชาชีพนี้มาค้าขายหากำไร ต้องการเพียงเพื่อสร้างให้เป็นประโยชน์แก่สาธารณชนเท่านั้น ปัจจุบันได้ร่วมกับชุมชนเริ่มก่อตั้งศูนย์การเรียนรู้สมุนไพรเพื่อชุมชนบ้านสุจิตรา ตั้งอยู่เลขที่ 26/55 หมู่ 2 ตำบลหนองกุง อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม ได้เปิดสอนวิชาการด้านสมุนไพรแก่ผู้สนใจ ทั่วไปควบคู่กับบวคแผนโบราณและนวดด้วยน้ำมัน การเรียนเน้นทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ เมื่อผู้เรียน เรียนจบแล้วจะนำวิชาชีพไปประกอบธุรกิจก็ได้หรือหากต้องการเป็นแพทย์แผนไทยอย่างถูกต้องตามกฎหมายก็สามารถไปเรียนเพิ่มเติมและขอเข้าสอบกับกระทรวงสาธารณสุขได้ การเรียนหลักสูตรนี้เป็นเพียงการแนะนำ

เบื้องต้นมีเนื้อหาไม่ละเอียด มีประโยชน์เอาไปใช้ในชีวิตประจำวัน และไม่สามารถเข้าสอบใบประกอบโรคศิลป์ได้ ส่วนผู้ที่ต้องการเรียนรู้จนกระทั่งขอสอบใบประกอบโรคศิลป์ได้ต้องเรียนหลักสูตรละเอียดใช้เวลา 3 ปี กับโรงเรียนหรือสถาบันที่ผ่านการรับรองจากกระทรวงสาธารณสุข

2. การใช้ประโยชน์จากสมุนไพร

จากคำนิยามของพจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน (2539 : 801) ได้ให้ความหมายว่า “สมุนไพร (สมุนไพร) เป็นคำนาม หมายถึง ผลิตผลธรรมชาติได้จากพืช สัตว์ และแร่ธาตุที่ใช้เป็นยา หรือผสมกับสารอื่นตามตำรับยา เพื่อบำบัดโรค บำรุงร่างกาย หรือใช้เป็นยาพิษ เช่น กระเทียม น้ำผึ้ง เขากวางอ่อน กำมะถัน เป็นต้น จากความหมายดังกล่าวแล้ว

สรุปได้ว่า สมุนไพรได้ใช้เป็นยารักษาโรค สามารถหาได้จาก พืช สัตว์และแร่ธาตุสมุนไพรจากพืช ได้จากส่วนของราก หัว เปลือก ลำต้น ดอก ใบ เมล็ด ผล สมุนไพรจากสัตว์ได้จาก เขา หนัง กระดูก ดี หรือเป็นสัตว์ทั้งตัวก็มี เช่น ตู๊กแก ไส้เดือน ม้าน้ำ ฯลฯ สมุนไพรจากแร่ธาตุ ได้จาก เปลือก แกง น้ำปูนใส สารหนู (เป็นส่วนน้อย) โดยนำเอามาจากสิ่งที่ใช้เขียนลวดลายของถ้วยชามเก่า ๆ

คุณลักษณะของสมุนไพรสามารถแบ่งออก 5 ประการ ดังนี้

1. รูปร่าง ได้แก่ ใบไม้ ดอกไม้ ผลไม้ เปลือกไม้ แก่นไม้ กระจับปี่ ไม้ รากไม้ เมล็ด
2. สี มองแล้วเห็นว่าสีเขียวใบไม้ สีเหลือง สีแดง สีส้ม สีขาว สีม่วง สีน้ำตาล สีดำ
3. กลิ่น ให้รู้ว่ามีกลิ่นหอม เหม็นหรือกลิ่นอย่างไร เช่น กลิ่นหอมของแก่นจันทร์

ดอกมะลิ อบเชย กฤษณา ญ่าฝรังค์ ชมดเชียง

4. รส ให้รู้ว่ามีรสอย่างไร รสจืด รสฝาด รสขม รสเค็ม รสเปรี้ยว รสเผ็ด รสหวาน รสมัน รสเย็น เป็นต้นว่า รสชะเอมมีรสหวาน บอระเพ็ดมีรสขม ดอกมะลิมีรสเย็น และลูกเบญจกานีมีรสฝาด ดังนี้ เป็นต้น

5. ชื่อ ต้องรู้ว่าชื่ออะไรในพืชสมุนไพรนั้น ๆ ให้รู้ว่าขิงเป็นอย่างไร ข่าเป็นอย่างไร ใบชี้เหล็กเป็นอย่างไร เปลือกแคเป็นอย่างไร เป็นต้น

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลพบว่าชาวบ้านโดยทั่วไปรู้จักพืชสมุนไพรทั้งในรูปแบบของ “ผักพื้นบ้าน” ซึ่งใช้เป็นอาหารประจำวัน และการปรุงเป็นยารักษาโรคเป็นตำรับ ดังมีเนื้อหา ดังนี้

ประชากรชุมชนหนองกุงซึ่งมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์และสอดคล้องกับธรรมชาติรอบตัวมีประสบการณ์ในการสังเกต เรียนรู้และถ่ายทอดองค์ความรู้จากรุ่นสู่รุ่น ได้เลือกผักที่มีคุณค่าและเป็นประโยชน์ต่อสุขภาพได้อย่างแยบยล ผักพื้นบ้านของประชากรชุมชนหนองกุงนับเป็นองค์ความรู้จนกลายเป็นวัฒนธรรมการกินของประชากรชุมชนหนองกุงซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ผักพื้นบ้านหรืออาจเรียกว่าเป็น “อาหารสมุนไพร” เพราะผักพื้นบ้านมีคุณสมบัติหลากหลายแตกต่างกันไป ประชากรชุมชนหนองกุงยังมีความเชื่อว่าการรับประทานอาหารพื้นบ้านเป็นประจำจะทำให้มีสุขภาพแข็งแรงต้านทานโรคภัยไข้เจ็บได้พืชสมุนไพรที่ประชากรชุมชนหนองกุงรู้จักในรูปแบบผักพื้นบ้านที่มีคุณค่าต่อสุขภาพ สามารถแบ่งกลุ่มตามรสและสรรพคุณของพืชผักพื้นบ้านได้ดังนี้

1. กลุ่มมีรสเผ็ดร้อน มีสรรพคุณเป็นยาบำรุงทางธาตุไฟ แก้โรคลม แก้ปวดท้องแก้ท้องอืด จุกเสียดช่วยย่อยอาหาร เจริญอาหารและขับเหงื่อ พืชผักพื้นบ้านที่มีรสเผ็ดร้อนเรียกแบบภาษา

ชาวบ้าน เช่น ขิง ข่า หัวละแอน จะไค ตีปลี พริกไทย ก้อมก้อ หอมเตียม แมงลัก ผักเผ็ด ปลาย ผักไผ่ พลุลิง โหระพา หอมด่วน ยี่ห่วย

กลุ่มสมุนไพรที่มีรสเผ็ดร้อน ที่ชาวบ้านตำบลหนองกุ้งได้มีประสบการณ์นอกจากนำมาประกอบเป็นอาหารแล้วยังรู้ถึงการนำมาใช้ในรูปแบบเป็น “ตัวยา” ตัวเดียว ซึ่งแต่ละชนิดมีลักษณะดังนี้

ขิง หรือขิงเผือก มีรสเผ็ดร้อนและสรรพคุณทางยา คือ แก้อาการจุกเสียด ขับเสมหะ บำรุงธาตุ แก้กลิ้นเหียนอาเจียน ส่วนที่นำมาใช้ได้แก่ เหง้าแก่สด วิธีการใช้ก็คือ ใช้เหง้าแก่สดขนาดเท่าหัวแม่มือ (ประมาณ 5 กรัม) ทุบให้แตก นำไปต้มดื่ม

ข่า หรือข่าหลวง มีชื่อตรงกันทั้งศัพท์พื้นบ้านและชื่อสามัญไทย ส่วนที่ใช้เหง้าสดหรือแห้ง ครั้งละขนาดเท่าหัวแม่มือ (สดหนัก 5 กรัม แห้งหนัก 2 กรัม) ทุบให้แตกเอาน้ำดื่ม แก้อาการปวดท้อง แน่นจุกเสียด แก้อาการ ขับเสมหะ แก้บิด หรือนำหัวข่ามาบดกับหัวใบตองตึง แก้อาการท้องร่วง

กระชาย มีรสและสรรพคุณทางยาไทย คือ รสเผ็ดร้อน ขม แก้อาการปวดมวนในท้อง แก้อาการท้องอืด เพื่อ และบำรุงกำลัง ส่วนที่นำมาใช้ได้แก่ เหง้าใต้ดินและราก วิธีใช้คือนำเหง้าหรือรากของกระชายประมาณครึ่งกำมือ (สดหนัก 5-10 กรัม แห้งหนัก 3-5 กรัม) ทุบพอแตกต้มเอาน้ำดื่มเวลามีอาการ หรือใช้ปรุงเป็นอาหารรับประทาน

ตะไคร้ หรือเรียกชื่อแบบพื้นบ้านว่า จะไค ชาวบ้านมีประสบการณ์ใช้ตะไคร้แก้อาการคลื่นไส้ อาเจียน วิงเวียนศีรษะ หรือบางรายใช้หัวตะไคร้เสกคาถาพร้อมน้ำมันงาแก้อาการกระดูกหัก ช่วยให้กระดูกเชื่อมติดกันได้เร็วขึ้น นอกจากนี้ยังสามารถนำไปใช้รักษาโรคหอบหืด ไอกรน รักษาไข้หวัดได้ด้วย

ตีปลี ตีปลีมีรสและสรรพคุณ คือ รสเผ็ดร้อน ขม บำรุงธาตุ ขับลม และแก้อาการจุกเสียดส่วนที่ใช้ประกอบอาหารคือผลตีปลีแก่จัดทั้งสดและแห้ง ผสมในเครื่องดื่มหรือสามารถนำมารับประทานสดได้ วิธีการใช้ คือ ใช้ผลแก่จัดที่ตากแห้งแล้วประมาณ 10 ผล ใส่ในน้ำประมาณครึ่งลิตร ต้มเอาน้ำถ้าไม่มีดอกใช้เถาต้มแทนก็ได้ และ ตีปลียังใช้ประโยชน์การการป้องกันกำจัดแมลงศัตรูข้าวในโรงเก็บ

พริกไทย มีรสและสรรพคุณทางยา คือ มีรสเผ็ดร้อน เป็นยาขับลม แก้อาการท้องอืดเพื่อ บำรุงธาตุ เจริญอาหาร ช่วยแต่งกลิ่นรสและถนอมอาหาร ส่วนที่ใช้เป็นยา คือ ผลแก่จัดแต่ยังไม่สุก นำมาแตกแห้ง แล้วบดเป็นผงและปั้นเป็นลูกกลอน รับประทานครั้งละ 0.5-1 กรัม (ประมาณ 15-20 ผล) หรือใช้วิธีบดเป็นผงและชงน้ำรับประทานได้

กะเพรา มีรสและสรรพคุณทางยา คือ รสเผ็ดร้อน เป็นยาธาตุ แก้อาการท้องอืด จุกเสียดในท้อง ใช้แต่งกลิ่น แต่งรสได้ ส่วนที่ใช้เป็นยา คือ ใบที่สมบูรณ์เต็มที่ นิยมใช้ กะเพราแดงมากกว่ากะเพราขาว วิธีใช้คือ ใช้ใบกะเพราและยอดกะเพรา 1 กำมือ (สดหนัก 25 กรัมแห้งหนัก 4 กรัม) ต้มเอาน้ำดื่ม เหมาะสำหรับปรุงเป็นอาหารเพื่อช่วยลดอาการท้องอืดเพื่อ

กระเทียม มีรสและสรรพคุณทางยา คือ รสเผ็ดร้อน เป็นยาขับลมในลำไส้แก้อาการคลื่นไส้ ขับเสมหะ ช่วยย่อยอาหาร ปวดฟัน ปวดหู โรคผิวหนัง ส่วนที่ใช้ ได้แก่ หัวกระเทียมที่อยู่ใต้ดิน วิธีการใช้กระเทียมรักษาอาการท้องอืด ท้องเฟ้อ แน่นจุกเสียด ใช้กระเทียมสดครั้งละ ประมาณ 5-7 กลีบ หลังอาหาร หรือเวลามีอาการ

แมงลัก มีรสและสรรพคุณทางยา คือเป็นยาระบาย เมล็ดแมงลักเมื่อแช่น้ำแล้วจะพอง เป็นเยื่อขาวโตและเป็นเมือก เมื่อรับประทานจะทำให้ถ่ายอุจจาระสะดวก เพราะเมือกขาวทำให้เส้นอุจจาระไม่เกาะลำไส้ วิธีการใช้ก็คือ ใช้เมล็ดแมงลัก 1-2 ช้อนชา ล้างน้ำให้สะอาด แช่น้ำอุ่น 1 แก้ว จนพองตัวเต็มที่แล้ว รับประทานก่อนนอนจะช่วยให้อาการท้องผูกหายได้ แต่ก็ควรระวังการแช่เมล็ดแมงลัก หากว่าขณะแช่น้ำเมล็ดแมงลักพองตัวไม่เต็มที่ จะทำให้ท้องอืดและอุจจาระแข็ง

ผักคราดหัวแหวน มีรสและสรรพคุณทางยา คือ รสเผ็ด ส่วนที่ใช้ได้แก่ ดอกสด ผักเผ็ดใช้เป็นยาแก้อาการปวดฟัน ขับปัสสาวะ แก้บิด ระบายปัสสาวะ วิธีการใช้ คือ ใช้ดอกสดปริมาณพอเหมาะตำกับเกลืออมหรือกัดไว้บริเวณที่ปวด

ไพล มีสรรพคุณแก้ฟกบวมเคล็ดยอกขับลม ท้องเดินและช่วยขับระดูประจำเดือนสตรี นิยมใช้เป็นยาหลังคลอดบุตร ส่วนที่ใช้ได้แก่ เหง้าแก่จัด วิธีใช้ เหง้าไพลใช้เป็นยารักษาอาการเคล็ดขัดยอก ฟกช้ำ โดยใช้เหง้า ประมาณหนึ่งเหง้า ตำแล้วคั้นเอาน้ำทา ภูวนวดบริเวณที่มีอาการหรือตำให้ละเอียดผสมเกลือเล็กน้อยคลุกเคล้า แล้วนำมาห่อเป็นลูกประคบอังไอน้ำให้ความร้อนประคบบริเวณปวดเมื่อยและฟกช้ำ เข้าเย็น จนกว่าจะหาย หรือทำเป็นน้ำมันไพลไว้ใช้ก็ได้ โดยเอาไพลหนักสอง กิโลกรัม ทอดในน้ำมันพืชร้อน ๆ หนึ่งกิโลกรัม ทอดจนเหลืองแล้วเอาไพลออกใส่กานพลูผงประมาณ 4 ช้อนชา ทอดต่อด้วยไฟอ่อน ๆ ประมาณ 10 นาที กรองแล้วรอน้ำมันอุ่น ๆ ใส่การบูรลงไป 4 ช้อนชา ใส่ในภาชนะปิดฝาปิดสนิทรอจนเย็นจึงเขย่าการบูรให้ละลายน้ำมันไพลนี้ใช้ทาภูวนวด 2 ครั้ง ใส่ในภาชนะปิดฝาปิดสนิทรอจนเย็นจึงเขย่าการบูรให้ละลาย น้ำมันไพลนี้ใช้ทาภูวนวด 2 ครั้ง เข้าเย็น หรือเวลาปวด

ผักแพรว มีรสและสรรพคุณทางยา คือ รสเผ็ด ส่วนที่ใช้เป็นยาได้แก่ ใบ ใช้รักษาโรคตับแข็งแก่ลม ขับลมในกระเพาะ ช่วยเจริญอาหาร หรือนำใบมาตำให้ละเอียดทาแก้ตุ่ม ผื่นคัน โรคกลากเกลื้อน รักษาโรคหัด รวมทั้งรักษาโรคตัวจืด แต่ต้องรับประทานติดต่อกัน 5-6 วัน

2. กลุ่มมีรสขม มีสรรพคุณเป็นยาแก้ไข้ต่าง ๆ แก้ร้อนใน แก้ไข้หวัด บำรุงน้ำดี บำรุงโลหิต ช่วยย่อยอาหาร เจริญอาหาร พิษผักพื้นบ้านที่มีรสขมเรียกแบบภาษาชาวบ้าน เช่น ขี้เหล็ก มะตาเสือ มะท้อย สะเลียม มะลิดไม้ มะแค้ว้ง แคน ผักเจียงดา ผักแปม

กลุ่มสมุนไพรที่มีรสขม ที่ประชากรชุมชนหนองกุ้งได้มีประสบการณ์นอกจากนำมาประกอบเป็นอาหารแล้วยังรู้ถึงการนำมาใช้ในรูปแบบเป็น “ตัวยา” ตัวเดียว ซึ่งแต่ละชนิดมีลักษณะดังนี้

ขี้เหล็ก หรือ ขี้เหล็กหลวง มีรสและสรรพคุณทางยา คือดอกตูมและใบอ่อน รสขมช่วยระบายท้อง ดอกตูมทำให้อ่อนหลับ เจริญอาหารและแก่นขี้เหล็กเป็นยาระบาย ส่วนที่ใช้ได้แก่ ดอกและใบอ่อน วิธีการใช้ก็คือ เมื่อมีอาการท้องผูก ใช้ใบขี้เหล็ก 4-5 กำมือ ต้มเอาน้ำดื่มก่อนอาหาร หรือเวลามีอาการ

ยอ มีรสและสรรพคุณทางยา คือ รสขมเล็กน้อย ผลยอแก้ไอเจ็บ ขับลม บำรุงธาตุ ส่วนที่ใช้ได้แก่ผลดิบหรือผลห่ามสด วิธีการใช้คือ ใช้ผลยอหั่นฝานเป็นชิ้นบาง ๆ อย่าง หรือคั่วไฟอ่อน ๆ ให้เหลืองกรอบต้มหรือชงน้ำดื่ม ใช้ครั้งละประมาณ 2 กำมือ เอาน้ำที่ได้จิบทีละน้อย และบ่อย ๆ ครั้ง จะได้ผลดีกว่าดื่มทีเดียว

มะระขี้นก มีรสและสรรพคุณทางยา คือ เนื้อผลมีรสขม สรรพคุณ เจริญอาหาร บำรุงน้ำดี แก้โรคของม้ามและตับ ขับพยาธิ น้ำคั้นจากผลมะระเป็นยาระบายอ่อน ๆ ออมแก้ปากเปื่อยปากเป็นขุย สะเดา มีรสขม ส่วนที่ใช้เป็นยา คือ ยอดและแฉะก้านใบ แก้ไข้มาลาเรีย แก้ไข้ ใช้เปลือกต้น ต้มอมแก้ปากเปื่อย หรือใช้เปลือกกราก ต้มอาบแก้หัด หรือใช้ทำยาแก้ความดัน และโรคเบาหวาน กิ่งและแฉะใบ ต้มเอาน้ำพอกอุ่นสระผม แก้คันศีรษะและรังแคได้ และมีก้ออกยอดและดอกในฤดูหนาว วิธีการใช้คือ ยอดสะเดาและดอกสะเดาลวกหรือต้ม รับประทานร่วมกับน้ำปลาหวานจะช่วยเจริญอาหาร

เพกา มีรสขม ส่วนที่ใช้เป็นยาได้แก่ ดอกและผล ใช้บำรุงโลหิต บำรุงน้ำดี แก้ไข้สันนิบาต ขับลม แก้ท้องร่วง ส่วนเปลือกต้น นำมาตากแห้งผสมน้ำผึ้งและปุ๋ย ใช้เป็นยาลดความดันโลหิต ปวดท้อง แก้ไข้ แก้หอบหืด แก้อ่อนใน หรือนำมาพอกแก้ปวดบวม ฟกช้ำแก้ปวดฟัน แก้ปวดเมื่อย ส่วนเยื่อในฝักแก้ นำมาต้มใส่น้ำตาล แก้อ่อนใน กระจายน้ำได้ดี

มะแว้ง มีรสและสรรพคุณทางยา คือ มีรสขม เป็นยาขับเสมหะ ส่วนที่ใช้เป็นยาได้แก่ ผล แก่สด วิธีการใช้รักษาอาการไอและขับเสมหะ นำเอาผลแก่สด 5-10 ผล โขลกพอแหลกคั้นเอาแต่น้ำใส่เกลือ รับประทานบ่อย ๆ หรือใช้ผลสดเคี้ยวแล้วกลืนทั้งน้ำและเนื้อจนกว่าอาการจะดีขึ้น

3. กลุ่มมีรสฝาด มีสรรพคุณทางสมานแผล แก้โรคทางเดินอาหาร แก้ท้องร่วงท้องเสีย แก้บิด พิษผักพื้นบ้านที่มีรสฝาด เรียกแบบภาษาชาวบ้าน เช่น ขมิ้น ฝรั่ง ผลกล้วยดิบ ขั้วบักหนูนอ่อน

กลุ่มสมุนไพรที่มีรสฝาด ที่ประชากรชุมชนหนองกุ้งได้มีประสบการณ์นอกจากนำมาประกอบเป็นอาหารแล้วยังรู้ถึงการนำมาใช้ในรูปแบบเป็น “ตัวยา” ตัวเดียว ซึ่งแต่ละชนิดลักษณะดังนี้

ขมิ้น มีรสและสรรพคุณทางยา คือ รสฝาด กลิ่นหอม แก้โรคผิวหนัง ผื่นคัน ขับลม ท้องร่วง ส่วนที่ใช้คือ เหง้าแห้ง วิธีใช้ คือ ขมิ้นใช้รักษาโรคกระเพาะอาหารโดยการนำเหง้าแก่สดล้างให้สะอาด (ไม่ต้องปอกเปลือก) หั่นเป็นชิ้นบาง ๆ ตากแดดจัดสัก 1-2 วัน บดให้ละเอียด ผสมกับน้ำผึ้งปั้นเป็นลูกกลอน หรือบรรจุแคปซูล เก็บไว้ในขวดสะอาดและมิดชิด รับประทานครั้งละ 500 มิลลิกรัม วันละ 4 ครั้ง หลังอาหารและก่อนนอน บางคนรับประทานขมิ้นแล้วมีอาการแพ้ขมิ้น เช่น คลื่นไส้ ท้องเสีย ปวดหัว นอนไม่หลับ เป็นต้น หากมีอาการดังกล่าวให้หยุดยาและเปลี่ยนไปใช้ยาชนิดอื่นแทน

ฝรั่ง มีรสและสรรพคุณทางยา คือ รสฝาด ฤทธิ์ฝาดสมาน แก้ท้องเสีย ใบฝรั่งมีสรรพคุณระงับกลิ่นปาก โดยใช้ใบสด 2-3 ใบ เคี้ยวและคายทิ้งหลังรับประทานอาหารหากมีอาการท้องเสีย ใช้ใบแก่ ประมาณ 10-15 ใบ ปิ้งไฟและชงน้ำรับประทาน หรือใช้ผลอ่อน 1 ผล ผ่นกับน้ำปูนใส รับประทานเมื่อมีอาการท้องเสีย

กล้วยน้ำว้า มีรสและสรรพคุณทางยา คือ รสฝาด ฤทธิ์ฝาดสมาน ส่วนที่ใช้เป็นยาได้แก่ ลูกดิบ หรือลูกห่าม โดยเก็บลูกกล้วยช่วงเปลือกยังเป็นสีเขียว ต้มกล้วยจะให้ผลในช่วงอายุ 8-12 เดือน ในกรณีที่ท้องเสียไม่รุนแรง ใช้กล้วยน้ำว้าดิบ รับประทานครั้งละครึ่งผล หรือหนึ่งผล หรือใช้กล้วยน้ำว้าดิบฝานเป็นแว่นตากแดดให้แห้ง บดเป็นผง ชงน้ำดื่มครึ่งละครึ่งผลถึงหนึ่งผล หรือบด

เป็นผง ปั่นเป็นยาลูกกลอนรับประทานครั้งละ 4 เม็ด วันละ 4 ครั้ง ก่อนอาหารและก่อนนอน รับประทานแล้วอาจมีอาการท้องอืดเพื่อ ป้องกันได้โดยใช้ร่วมกับยาขับลม เช่น น้ำขิง พริกไทยเป็นต้น

ขุ่นอ่อน มีรสและสรรพคุณทางยาคือ รสฝาด ส่วนที่ใช้ คือ ก้านอ่อนหรือ ขั้วที่มีขุ่น เวลาใช้เฉพาะขั้ว นำลูกติดมาทิ้งไป จำนวน 3-7 ก้าน ต้มน้ำดื่มช่วยขับน้ำนม

4. กลุ่มมีรสเปรี้ยว มีสรรพคุณบำรุงเลือด แก้ไอ ละลายเสมหะ แก้กระหายน้ำ ขับปัสสาวะ พืชผักพื้นบ้านที่มีรสเปรี้ยวเรียกแบบภาษาชาวบ้าน เช่น มะขาม มะนาว มะกอก ผักคาวตอง ผลมะกอกสุก มะเฟือง มะยม ส้มป่อย

กลุ่มสมุนไพรที่มีรสเปรี้ยว ที่ประชากรชุมชนหนองกุงได้มีประสบการณ์นอกจาก นำมาประกอบเป็นอาหารแล้วยังรู้ถึงการนำมาใช้ในรูปแบบเป็น “ตัวยา” ตัวเดียว ซึ่งแต่ละชนิด มีลักษณะดังนี้

มะขาม มีรสและสรรพคุณทางยาคือ รสเปรี้ยว เป็นยาระบาย ขับเสมหะ ส่วนที่ใช้เป็น ยาได้แก่เนื้อฝักแก่ เนื้อเม็ดมะขามแก่ เวลามีอาการท้องผูก ใช้มะขามเปียกรสเปรี้ยว 10- 20 ผัก จิ้มเกลือรับประทาน แล้วดื่มน้ำตามมาก ๆ หรือดื่มน้ำคั้นใส่เกลือเล็กน้อยดื่มเป็นน้ำมะขาม

มะนาว มีรสและสรรพคุณทางยาคือ เปลือกผล มีรสขม ช่วยขับลม น้ำมะนาวรสเปรี้ยว จัด เป็นยาขับเสมหะ วิธีการใช้ ใช้น้ำมะนาวรักษาอาการไอ และขับเสมหะ ใช้ผลสดคั้นน้ำจะได้ น้ำมะนาวเข้มข้น และใส่เกลือเล็กน้อย จิบบ่อย ๆ หรือจะทำเป็นน้ำมะนาวใส่เกลือและน้ำตาล ปรุงให้รสสักหน่อย ดื่มบ่อย ๆ ก็ได้

มะกอก มีรสและสรรพคุณทางยาคือ รสเปรี้ยว ส่วนที่ใช้เป็นยา ได้แก่ เปลือกและราก ใช้ต้มแก้ร้อนใน ยอด ใช้ดับกลิ่นเห้ล่า แก่น ใช้ทำยาฝน เช่นยาแก้ไข้ เมล็ดใน แก้เคล็ดขัดยอก ฟกช้ำ ดำเขียว ผลดิบและสุก แก้อาการกระหายน้ำ แก้ไข้ เจริญอาหาร

ผักคาวตอง มีรสและสรรพคุณทางยา คือ รสเปรี้ยว ส่วนที่ใช้เป็นยา ได้แก่ ใบ ช่วยขับลม ในกระเพาะ เข้ายาแก้คัน แก้อาการชักกระตุก

5. กลุ่มมีรสหวานมัน มีสรรพคุณเป็นยาอายุวัฒนะ บำรุงกำลัง บำรุงกล้ามเนื้อ บำรุงหัวใจ บำรุงธาตุ ช่วยให้เจริญอาหาร พืชผักพื้นบ้านที่มีรสหวานมัน ได้แก่ ฟักทอง ถั่วแปบ ผักชีหูด

กลุ่มสมุนไพรที่มีรสหวานมัน ที่ประชากรชุมชนหนองกุงได้มีประสบการณ์ นอกจากนำมาประกอบเป็นอาหารแล้วยังรู้ถึงการนำมาใช้ในรูปแบบเป็น “ตัวยา” ตัวเดียว ซึ่งแต่ละ ชนิดลักษณะดังนี้

ฟักทอง มีรสมัน ส่วนที่ใช้เป็นยาได้แก่ เมล็ดแก่ เมล็ดฟักทองแก่ถ่ายพยาธิไล่ เหมาะ กับการถ่ายพยาธิตัวตืดโดยใช้เมล็ดฟักทองประมาณ 60 กรัม ทูบให้พอแตก ผสมกับน้ำตาลและนม หรือน้ำที่เติมลงไป จนได้ปริมาณ 500 มิลลิลิตร แบ่งรับประทาน 3 ครั้ง ห่างกันทุก 2 ชั่วโมง หลังจาก ให้อาแล้วประมาณ 2 ชั่วโมง ก็ให้รับประทานน้ำมันละหุ่งระบายตาม

ถั่วแปบ หรือ มะแปบ มีรสมัน ส่วนที่ใช้เป็นยาและอาหารคือ ผักถั่วแปบ จาก ประสบการณ์

ของชาวบ้านใช้ปรุงยาแก้ตุ่มคัน รักษาเมะเอ็ง (งูสวัด) ได้ดี

ผักชีหูด มีรสมัน มีสรรพคุณทางยา คือใช้ในการขับลมในกระเพาะ ขับลมให้ออกจาก ร่างกาย

6. กลุ่มมีรสจืด มีสรรพคุณเป็นยาขับพิษต่าง ๆ แก่น้ำเหลืองเสีย แก้อักเสบจากพิษต่าง ๆ ขับปัสสาวะแก้กระหายน้ำ พืชผักพื้นบ้านที่มีรสจืดเรียกแบบภาษาชาวบ้าน เช่น ผักแคบ ผักแว่น ผักปิ้ง

กลุ่มสมุนไพรที่มีรสจืด ที่ประชากรชุมชนหนองกุงได้มีประสบการณ์นอกจากนำมาประกอบเป็นอาหารแล้วยังรู้ถึงการนำมาใช้ในรูปแบบเป็น “ตัวยา” ตัวเดียว ซึ่งแต่ละชนิดลักษณะดังนี้

ตำลึง มีรสจืด ส่วนที่ใช้เป็นอาหารคือยอดและใบตำลึง การใช้ประโยชน์รักษา ผี เด็กๆ เมื่อ ปลูกผี เป็นผลึกเอาผักแคบใส่หยาได้ โดยตำแล้วเอาพอกใส่ที่ผี เด็กที่เป็นไข้หวัดเอาใบตำลึงแล้วบีบใส่ขันน้ำแล้วใส่กระหม่อม จะช่วยลดไข้ เด็กที่คลอดได้ 20 วัน หรือ 1-3 เดือนก็ใช้ได้

ผักแว่น มีรสจืด ส่วนที่ใช้เป็นยา ได้แก่ ใบและก้าน นำมาทั้งต้นนำมาตำรวมกับน้ำพริกน้ำปู แก้วโรคเก๊าท์ แต่ต้องระวังหากเป็นโรคมะเร็งอยู่ด้วยห้ามรับประทาน ยอดและใบ ใช้รักษาโรคตาอักเสบ โรคต่อกระจก

ผักปิ้ง มีรสจืด มีสรรพคุณทางยา คือ แก้วพิษฝีดาษ แก้อักเสบบวม แก้อักเสบ ต้มดื่ม แก้วใส่ดิ่งอักเสบ เป็นยาระบาย แก้อาการอึดอัดแน่นท้อง ส่วนใบนั้นแม่จ้าง (หมอดำแย) นำใบสดตำให้ละเอียดคั้นน้ำเมือก เอาน้ำเมือกมาทาที่บริเวณช่องคลอดเพื่อช่วยให้หญิงมีครรภ์คลอดบุตรง่ายขึ้น และหมอบางคนใช้ใบผักปิ้งตำกับข้าวสารจ้าว พอกแก้โรคมะเร็งไขปลาได้ด้วยการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในรูปแบบยารักษาโรค

จากองค์ความรู้เรื่องสมุนไพรของประชากรชุมชนหนองกุงที่ได้รู้และสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันนอกจากการ รู้จักพืชสมุนไพรที่ใช้ในรูปแบบอาหารแล้ว ยังรู้จักในฐานะเป็นตัวยา “ตัวเดียว” ซึ่งตรงตามตำราแพทย์แผนโบราณได้กล่าวว่า เหง้าชิงสดหรือชิงผงสามารถป้องกันอาการเมารถ เมาเรือ หรือเมาเครื่องบินได้ โดยชิงแก้วมีรสเผ็ดพอสมควร ขนาดที่รับประทานไม่ควรน้อยกว่า 1 กรัม ช่วงเวลาที่เหมาะสมที่สุดในการป้องกันคือรับประทานก่อนออกเดินทางประมาณ 1 ชั่วโมง ข้อดีของการรับประทานเหง้าชิงสด คือ ไม่เกิดการข้างเคียงเช่นเดียวกับการรับประทานยาแผนปัจจุบัน คืออาการง่วง มึนงง และปากแห้ง ปัจจุบันมีการนำชิงไปปรุงยาแก้คลื่นไส้อาเจียน แก้อาการท้องอืดท้องเฟ้ออึดอัดไม่สบายภายในท้อง และยังแก้อาการท้องเสียได้อีกด้วย การบริโภคหอมหัวใหญ่ช่วยป้องกันโรคหัวใจและช่วยเพิ่มระดับเอชดีแอลคอเลสเตอรอลซึ่งมีประโยชน์เท่าเทียมกับยารักษาโรคหัวใจในปัจจุบัน

นอกจากนี้ภายในชุมชนได้มีองค์ความรู้เกี่ยวกับการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคต่าง ๆ เป็นตำรับยาที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ อาทิ ลูกประคบ ยาอบสมุนไพร ยาแก้แมลง สัตว์กัดต่อย (ยาหม่องสมุนไพร) ยาต้มอาบแก้ผื่นคัน ยาแก้ท้องเสีย ยมลมมติดเดือน ยาแก้ริดสีดวงทวาร ยาแก้ปวดกัน ยาบำรุงร่างกาย น้ำมันนวดฝ่าเท้า น้ำดื่มสมุนไพร เป็นต้น หากจำแนกองค์ความรู้ของชุมชนเกี่ยวกับ “ตำรับยา” ของประชากรชุมชนหนองกุง จำแนกต่อโรคและอาการของโรค ได้ดังนี้

1. สมุนไพรเพื่อรักษาโรค/อาการเจ็บป่วยในระบบทางเดินอาหาร

มานโซ วามานนท์และเพ็ญญา ทรัพย์เจริญ (2540 : 46-47) กล่าวว่าโรคท้องเดินอาจเรียกว่า ท้องเสีย ท้องร่วง อุจจาระร่วง สามารถแบ่งออกเป็นชนิดเฉียบพลัน และชนิดเรื้อรัง

โรคท้องเดินชนิดเฉียบพลัน มักมีอาการเกิดขึ้นฉับพลันทันที และเป็นอยู่เพียงวันสองวันอย่างมากไม่เกิน 1 สัปดาห์ มีอาการถ่ายอุจจาระเหลวเป็นน้ำสีเหลืองหรือขาวเป็นฟอง มากกว่าวันละ 3 ครั้ง มีหรือไม่มีกลิ่น สาเหตุเกิดจากการรับประทานอาหารรสจัดหรือรับประทานอาหาร หรือน้ำดื่มสกปรกที่มีเชื้อโรคหรือสารพิษปนเปื้อน บางคนอาจเกิดจากการกินยาบางชนิด เช่น ยาถ่าย ยาระบาย ยาลดกรด ยาปฏิชีวนะบางชนิด เป็นต้น สำหรับการรักษาโรคท้องเดินเฉียบพลัน ไม่ควร ใช้ยาแก้ท้องเดิน เพราะไม่มีประโยชน์ รอให้ร่างกายขับเชื้อหรือสารพิษออกมาให้หมดก็จะทุเลาไปเองได้ ใช้เวลาประมาณ 1-2 ให้รับประทานอาหารน้ำเกลือแร่ และหลีกเลี่ยงอาหารรสจัด อาหารย่อยยาก หากอาการไม่ดีขึ้นค่อยใช้ยาแก้ท้องเดิน แต่ถ้าเป็นเด็กและคนแก่ ให้ระวังร่างกายขาดน้ำสำหรับในชุมชนมีตำรับยาสำหรับใช้รักษาโรคท้องเดิน เรียกว่า “ยาแก้ท้องร่วง” โดยมีสมุนไพร 2 ชนิดใบฝรั่ง ใบทับทิม นำใบสมุนไพรทั้ง 2 ชนิดมาล้างให้สะอาดแล้วมัดอย่างละกำมือ ตัดหัวตัดท้าย แล้วนำไปต้มจนน้ำเดือดมีสีของใบสมุนไพรออกมา พออุ่นก็ดื่มได้แก้ท้องร่วง ขณะที่ท้องร่วงมากน้ำที่นำมาต้มไม่ต้องใส่น้ำมากเพื่อให้ได้ตัวยาที่เข้มข้นสามารถดื่มน้ำยาสมุนไพรแทนน้ำเปล่าได้

2. สมุนไพรเพื่อรักษากลุ่มโรคผิวหนัง

มานโซ วามานนท์และเพ็ญญา ทรัพย์เจริญ (2540 : 92, 110) กล่าวว่า โรคผิวหนัง ได้แก่ กลาก เกื้อน และอาการแพ้อักเสบจากแมลงสัตว์กัดต่อย กลาก ได้แก่ อาการแดง ขอบชัด รอบ ๆ มักมีตุ่มใสเล็ก ๆ เรียงเป็นวง รู้สึกคันทำให้เกาและตุ่มจะแตกกลายเป็นขุยขาว ๆ พบได้ตามศีรษะ ใบหน้า ลำตัว หลัง แขน มือ เป็นต้น หากไม่ได้รับการรักษา จะลามออกไปเรื่อย ๆ สาเหตุ เกิดจากเชื้อรา ติดต่อกันโดยการสัมผัสหรือใช้ของร่วมกับผู้ป่วย เกื้อน ได้แก่ อาการเป็นวงด่างขาว หรือรอยแฉับ ขอบไม่นูน เวลาถูกแดดสีจะเข้มขึ้น พบบริเวณหน้า ซอกคอ หลัง ลำตัว สาเหตุเกิดจากเชื้อรา ติดต่อกันโดยการสัมผัสหรือใช้ของร่วมกับผู้ป่วย

อาการแพ้อักเสบที่เกิดจากแมลงสัตว์กัดต่อย หรือสัมผัสสิ่งที่ทำให้ผิวหนังเกิดอาการแพ้ เช่น ยุงกัด แมลงกัด เป็นต้น มีอาการเป็นผื่น มีตุ่มน้ำ หรือจุดแดงเล็ก ๆ รู้สึกคัน ถ้าเกาอาจมีน้ำเหลืองหรืออักเสบเป็นหนองได้ ชาวบ้านมักเรียกว่า น้ำเหลืองไม่ดี ควรหลีกเลี่ยงสิ่งที่ทำให้แพ้หรือแมลงเหล่านั้น

โรคกลาก เกื้อน และอาการแพ้อักเสบจากแมลงสัตว์กัดต่อย เมื่อเกิดขึ้นกับคนในชุมชนตำบลหนองกุ้งมีตำรับยาสำหรับใช้รักษาโรคเหล่านี้ ชาวบ้านเรียกว่า “ยาแก้ผื่นคัน” โดยมีสมุนไพรที่นำมาใช้ได้แก่ ใบส้มป่อย ใบมะขาม ใบสะเปาลมและใบขี้เหล็ก นำมาขนาดอย่างละ 1 มื้อ นำมาล้างให้สะอาด แล้วนำไปต้มจนน้ำเดือด พอเย็นลง ผสมน้ำอาบ สามารถแก้ อาการผื่นคันที่เกิดจากกลาก เกื้อนและอาการแพ้อักเสบจากแมลงสัตว์กัดต่อยได้

3. สมุนไพรเพื่อรักษาโรค/อาการเจ็บป่วยทางกาย

มานโซ วามานนท์และเพ็ญญา ทรัพย์เจริญ (2540 : 120) กล่าวว่าโรคหรืออาการเจ็บป่วยทางกาย ได้แก่ อาการเคล็ด ขัดยอก เกิดจากเนื้อบริเวณรอบข้อ และเอ็นมีการฟกช้ำ หรือฉีกขาดเนื่องจากหกล้มหรือถูกบิดเบือนหรือกระแทกโดยแรง ทำให้เกิดอาการปวด บวมแดง ร้อนรอบ ๆ ข้อ หรือเคล็ดยอกบริเวณกล้ามเนื้อ มักพบบริเวณข้อเท้า ข้อเข่า ข้อไหล่ ข้อมือ มักมีอาการนานเป็นสัปดาห์หรือเป็นเดือน

สูตรตำรับยาสมุนไพรที่นำมารักษาอาการเคล็ดขัดยอก ได้แก่ ลูกประคบ ยาอบสมุนไพร และน้ำมันนวดฝ่าเท้า

ลูกประคบ เป็นการนำเอาสมุนไพรหลายชนิดที่มีรสและสรรพคุณทางยา คือ รสเผ็ด ร้อนและรสเปรี้ยวมาผสมกันได้แก่ ข่า ตะไคร้ มะกรูด ใบมะขาม วิธีการทำลูกประคบคือ นำสมุนไพรทั้งหมดมาล้างให้สะอาด แล้วหั่นให้ละเอียด นำไปตากแดด 2-3 แดดจนแห้งสนิท จึงนำสมุนไพรมาตวงให้มีสัดส่วนพอดี แล้วนำมาคลุกเคล้าให้เข้ากัน จึงไปซัง และบรรจุโดยห่อในผ้าขาวผูกเชือกให้เรียบร้อย วิธีการนำไปใช้ เมื่อมีอาการเคล็ดขัดยอก นำลูกประคบไปนึ่งให้เกิดความร้อนและนำมาประคบในบริเวณที่ปวดและเคล็ดขัดยอก สรรพคุณของลูกประคบสามารถช่วยให้อาการดังกล่าวทุเลาลงได้

ยาอบสมุนไพร มีวิธีการทำเหมือนกับลูกประคบ คือเป็นการนำเอาสมุนไพรหลายชนิดที่มีรสและสรรพคุณทางยา คือ รสเผ็ด ร้อนและรสเปรี้ยวมาผสมกันได้แก่ ข่า ตะไคร้ มะกรูด ใบมะขาม วิธีการทำยาอบสมุนไพร นำสมุนไพรทั้งหมดมาล้างให้สะอาด แล้วหั่นให้ละเอียด นำไปตากแดด 2-3 แดดจนแห้งสนิท เสร็จแล้วบรรจุสมุนไพรใส่ถุงเก็บไว้ เมื่อจะใช้จึงนำมาต้มอบตัว สรรพคุณของสมุนไพรมีกลิ่นหอมคลายเครียด สามารถบรรเทาอาการเคล็ดขัดยอกได้ บำรุงผิวพรรณให้สวยงาม ขับพิษในร่างกาย

น้ำมันนวดฝ่าเท้า เป็นการนำเอาสมุนไพรหลายชนิดมาเป็นตัวยาเพื่อรักษาอาการปวดเมื่อยบริเวณฝ่าเท้า ขา หรือหัวเข่า สันเท้าแตก สมุนไพรและวัตถุดิบที่นำใช้ ได้แก่ โพลสต ขมิ้นสด ใบเตยสด ชนิดละ ครึ่งกิโลกรัม วาสลิน 1 กิโลกรัม พิมเสน ครึ่งกิโลกรัม การบูร 300 กรัม น้ำมันมะกอก 1 ขวดแม่โขง วิธีการทำน้ำมันนวดฝ่าเท้า ตอนแรกเป็นการเตรียมสมุนไพรล้างสมุนไพรทุกชนิดให้สะอาดนำมาหั่นเป็นชิ้นบาง ๆ จากนั้นจึงนำน้ำมันมะกอกเทลงในกระทะพอน้ำมันร้อนเอาโพลสตทอด พอรอบตักสะเด็ดน้ำ เสร็จแล้วนำขมิ้นและใบเตยลงทอดพอรอบตักสะเด็ดน้ำ พอตทอดสมุนไพรเสร็จยกกระทะลง นำน้ำมันที่ได้จากการทอดมากรองด้วยผ้าขาว เก็บใส่หม้อไว้ จากนั้นนำหม้ออลูมิเนียม ต้มน้ำสะอาดให้เดือด แล้วนำเอาหม้อน้ำมันที่เตรียมไว้ตั้งในน้ำเดือด นำวาสลินลงไปผสมน้ำมันมะกอกคนให้ละลาย นำพิมเสนและการบูร ลงไปคนให้เข้ากัน พอทุกอย่างละลายเข้ากันดีแล้ว ยกลง พออุ่นกรอกใส่ขวดที่เตรียมไว้

ยาหม่องสมุนไพร มีสรรพคุณในการรักษาอาการปวดเมื่อย แผลงสัตว์กัดต่อย ผื่นคัน ยุงกัด ฟกช้ำดำเขียว เป็นการนำเอาสมุนไพรและวัตถุดิบมาผสมเป็นตำรับยา ได้แก่ โพลสต ขมิ้นสด เกล็ดฟงพอนตัวผู้สด กระพังโหม (ผักฮ้วนหมู) ใบเตยสด พิมเสน การบูร เม็นทอล น้ำมันยูคาลิปตัส วาสลิน ขี้ผึ้ง พาราฟิลแซ็ง อย่างละครึ่งกิโลกรัม วิธีการทำยาหม่องสมุนไพร เริ่มต้นด้วยการล้างสมุนไพรทุกชนิดให้สะอาด จากนั้นนำสมุนไพรทั้งหมดยกเว้นเกล็ดฟงพอนและกระพังโหม ไปหั่นเป็นชิ้นบาง ๆ ส่วนเกล็ดฟงพอนและกระพังโหม นำไปตำพอแหลกนำทุกอย่างลงไปทอดในน้ำมันมะกอก แล้วนำไปกรองใส่หม้อ เท วาสลิน ขี้ผึ้ง พาราฟิล พิมเสนการบูร เม็นทอล คนให้ละลาย ยกลง นำน้ำมันระกำ ยูคาลิปตัสลงไปผสม คนให้เข้ากัน กรอกลงขวด ถ้าเย็นแข็งตัว ต้องตั้งในหม้อน้ำอุ่น

4. สมุนไพรเพื่อบำรุงร่างกายให้แข็งแรง

ประชากรชุมชนมียาสมุนไพรที่ช่วยบำรุงร่างกาย ช่วยเจริญอาหาร ได้แก่

ยาบำรุงร่างกาย และน้ำดื่มสมุนไพร ยาบำรุงร่างกาย ได้จากการนำกล้วยน้ำว้าสุกหนึ่งหวี ปอกเปลือกนำไปตากแดด 3 แดด เสร็จแล้วเรียงไว้ในขวดโหล เทน้ำผึ้งลงไปให้มิดชิด เรียกว่า “กล้วยตองน้ำผึ้ง” ตองไว้ ประมาณ 6 เดือนถึง 12 เดือน จึงรินน้ำมารับประทานเป็นยาบำรุงร่างกาย ชาวบ้านเรียกว่าเป็นยาอายุวัฒนะอีกด้วย น้ำดื่มสมุนไพร ได้จากการนำสมุนไพรบางตัวมาต้มในน้ำเติมน้ำตาลเล็กน้อย ประุงรส ด้วยเกลือป่นนิดหน่อย สมุนไพรที่นิยมนำมาทำน้ำสมุนไพร ได้แก่ มะขาม ตะไคร้ กระเจี๊ยบ มะตูม เป็นต้น การทำน้ำสมุนไพรสามารถทำเองได้ง่าย รสชาติอร่อย มีสรรพคุณทางยาคือขับสารพิษใน ในร่างกาย ไม่มีสารพิษเจือปน

ตอนที่ 3 วิธีการแปรรูปสมุนไพรในชุมชน

การแปรรูปสมุนไพร

การแปรรูปสมุนไพรของกลุ่มผู้สูงอายุ ได้แก่ ลูกประคบสมุนไพรซึ่ง ถือเป็นผลิตภัณฑ์หลักที่ทางกลุ่มทำการผลิต และมีผลิตภัณฑ์รอง ได้แก่ ตู๊กตาสมุนไพร น้ำมัน หม่อง ยาอบ โดยเริ่มผลิตเมื่อปี พ.ศ. 2560 แต่ในขณะนี้ได้ชะลอการผลิต เนื่องจากทางกลุ่มได้รอ ใบอนุญาตจากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเชียงใหม่ ส่วนผลิตภัณฑ์ที่เลิกทำการผลิตไปแล้วได้แก่ แชมพูและครีมนวดสมุนไพร สาเหตุที่เลิกทำการผลิตเนื่องจากไม่ได้ ได้รับความนิยมนจากผู้บริโภค ซึ่งผู้บริโภคจะนิยมซื้อแชมพูที่มียี่ห้อวางขายตามท้องตลาด และนอกจากนี้ทางกลุ่มยังมีการให้บริการอบสมุนไพรนวดตัว นวดประคบ และนวดฝ่าเท้าอีกด้วย

สำหรับผลิตภัณฑ์หลักของกลุ่ม ได้แก่ ลูกประคบสมุนไพร มี 2 ขนาด คือ ขนาดใหญ่น้ำหนัก 200 กรัม และขนาดเล็กน้ำหนัก 50 กรัม ซึ่งลูกประคบสมุนไพร ใช้สมุนไพรในกลุ่มมีรสและสรรพคุณทางยา คือ รสเผ็ดร้อนถึงจำนวน 16 ชนิด ดังนั้นสามารถนำมาประคบกล้ามเนื้อเพื่อบรรเทาอาการปวดเมื่อย ลดอาการอักเสบของกล้ามเนื้อข้อต่อ ลดการเกร็งของกล้ามเนื้อ ช่วยให้กล้ามเนื้อพังผืดยืดตัวออก และช่วยให้การไหลเวียนของโลหิตดีขึ้น ส่วนขนาดเล็กสามารถนำไปเป็นของฝากหรือของที่ระลึก ได้การผลิตลูกประคบสมุนไพรในแต่ละครั้งทางกลุ่มได้กำหนดปริมาณวัตถุดิบและวัสดุ

โดยจะเลือกซื้อวัตถุดิบจากแหล่งที่มีราคาถูก เช่น ซื้อจากตลาดเมืองใหม่หรือซื้อจากชาวบ้านที่ทำการปลูกสมุนไพร บางครั้งเหรียญของกลุ่มจะออกตระเวนหาสมุนไพรต่างๆตามพื้นที่ที่ไม่มีเจ้าของ เพื่อเป็นการประหยัดต้นทุนการผลิต ในการผลิตนั้น เลขานุการและสมาชิกทั้ง 2 คน คือนางบงกช นางจันทา และนางปัญญาจะช่วยกันทำการผลิตโดยที่นางจันทากับนางปัญญาจะเป็นผู้เตรียมสมุนไพรที่จะนำมาทำลูกประคบไม่ว่าจะเป็นการล้าง หั่น หรือตากนางจันทา และนางปัญญาจะเป็นผู้ทำ จากนั้นนางบงกชก็จะทำการชั่ง น้ำหนักสมุนไพร จากนั้นก็นำสมุนไพรที่ผ่านการชั่งแล้วมาห่อผ้าและมัดเป็นลูกประคบ เมื่อทำการห่อเสร็จแล้วนางบงกชก็จะเป็นผู้ตรวจสอบคุณภาพของผลิตภัณฑ์ และเมื่อผลิตภัณฑ์ได้มาตรฐานตามที่กลุ่มกำหนดไว้แล้วก็จะนำไปบรรจุหีบห่อและติดฉลาก

โดยในแต่ละขั้นตอนการผลิตนั้นทางเลขานุการของกลุ่มจะเป็นผู้ควบคุมและตรวจสอบ ถ้าหากพบความผิดพลาดหรือความไม่เรียบร้อยก็จะทำการแก้ไขทันที และเมื่อทำการผลิตเสร็จแล้วเหรียญก็จะทำการตรวจสอบคุณภาพของผลิตภัณฑ์อีกครั้งหนึ่งก่อนนำออกจำหน่าย และจัดให้ลูกค้า ซึ่งสถานที่จำหน่ายคือกลุ่มสมุนไพรชุมชนหนองกุง

การจำหน่ายสมุนไพร

ด้านการจำหน่ายสินค้าของกลุ่มสมุนไพรโดยส่วนใหญ่จะเป็นสินค้าที่ทำมาจากสมุนไพร เป็นผลิตภัณฑ์ที่มาจาก การสืบทอดจากความรู้ของชาวบ้านท้องถิ่นที่ได้เรียนรู้มาจากการใช้ยาสมุนไพรแผนโบราณ โดยได้นำมาดัดแปลงและพัฒนาเป็นสินค้า ได้ดังนี้ ลูกประคบสมุนไพร มีการนำสมุนไพรไทยกว่า 16 ชนิดมาใช้ในกระบวนการผลิต สามารถใช้ขนาดประคบตามจุดต่างๆ ในร่างกาย มี 2 ขนาด คือ ขนาด 200 กรัม และขนาด 50 กรัม

ยาอบสมุนไพร เป็นยาสมุนไพรที่มีส่วนผสมคล้ายกับลูกประคบสมุนไพรแต่ต่างในลักษณะของการใช้ตรงที่ ยาอบจะเพิ่มส่วนผสมอีก 2 ชนิดคือ เทียนดำและผึ้งเล็กน้อยและจะนำส่วนผสมเหล่านี้มาใส่ในหม้ออบ (ลักษณะคล้ายหม้อหุงข้าว) เพื่อการอบตัวด้วยไอน้ำจากความร้อนในขณะที่ลูกประคบใช้ขนาดประคบตามส่วนต่าง ๆ ตามร่างกาย

น้ำมันหม่อง ในส่วนตัวของผลิตภัณฑ์มีลักษณะคล้ายกับยาหม่องที่ขายอยู่ตามท้องตลาดสรรพคุณก็คล้าย ๆ กัน คือใช้ทาแก้ปวดเมื่อย ใช้ดมแก้วิงเวียน และสามารถนำมาขนาดตามจุดที่ปวดเมื่อยได้ ปัจจุบันไม่ได้ทำการผลิตแล้วเพราะทางกลุ่มฯ ยังไม่สามารถขอใบประกอบโรคศิลป์ได้แต่ยังมีจำหน่ายอยู่

ตุ๊กตาสมุนไพร มีลักษณะเป็นตัวตุ๊กตาแล้วอัดไส้ด้วยส่วนผสมของสมุนไพร เป็นของชำร่วยพกพาได้สะดวก ใช้ติดหรือห้อยภายในรถ ในตู้เสื้อผ้าหรืออื่นๆ เพื่อปรับกลิ่นอับต่างๆ ด้วยส่วนผสมที่มีการบูรเป็นหลัก ทำให้สดชื่นแล้วเกิดความสดชื่นปัจจุบันไม่ได้ทำการผลิตแล้วเนื่องจากกลุ่มได้ทำการทดลองตลาดแล้วไม่เป็นที่นิยม มีการแข่งขันสูงมาก

นอกจากงานด้านการผลิตที่แสดงออกมาในรูปแบบของสินค้าแล้วกลุ่มฯ ยังมีงานทางด้านการบริการที่ได้รับความสนใจจากลูกค้าที่มาใช้บริการอีกด้วยนั่นคือ การนวดตัว มีทั้งการนวดตัว การนวดประคบซึ่งจะนวดด้วยลูกประคบ และการนวดฝ่าเท้าเพื่อบรรเทาอาการปวดเมื่อยลำหัดดีขึ้นพร้อมทั้งช่วยเรื่องการเสริมผิวพรรณให้ดีขึ้นอีกด้วย

สำหรับช่องทางการจัดจำหน่ายและการกระจายสินค้าของกลุ่มสมุนไพร สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ช่องทาง คือ ช่องทางการจัดจำหน่ายตรง คือ ช่องทางระดับศูนย์ โดยกลุ่มสมุนไพร จะทำการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์โดยตรงแก่ผู้บริโภคชั้นสุดท้าย ผ่านทางสถานที่ที่กลุ่มทำการจัดตั้งที่ตั้งเป็นการจำหน่ายที่ด้านหน้าของกลุ่มในส่วนด้านหน้านี้กลุ่มได้จำหน่ายทั้งลูกประคบสมุนไพรยาอบตุ๊กตาสมุนไพร น้ำมันหม่อง เป็นต้น การขายผ่านช่องทางนี้นับว่ามีส่วนที่น้อยมากเมื่อเทียบกับการขายผ่านพ่อค้าคนกลาง แต่มีประโยชน์ในแง่ที่ลูกค้าสามารถติดต่อได้โดยตรงกับกลุ่มส่วนช่องทางการจัดจำหน่ายทางอ้อม มีทั้งช่องทางระดับหนึ่งและระดับสอง โดยช่องทางระดับหนึ่งเป็นการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์โดยผ่านพ่อค้าคนกลางไปยังผู้บริโภค และช่องทางระดับสอง โดยการจำหน่ายผ่านพ่อค้าคนกลางทั้งขายส่งและขายปลีก โดยพ่อค้าคนกลางส่วนใหญ่จะมาติดต่อกับทางกลุ่มโดยตรง และจะมารับสินค้าเอง ซึ่งทางกลุ่มเองยังไม่มีบริการส่งสินค้าให้กับลูกค้า ลูกค้าที่เป็นพ่อค้าคนกลางของกลุ่มสมุนไพร ส่วนใหญ่จะเป็นศูนย์ขนาดตัวต่าง ๆ และโรงพยาบาล

ตอนที่ 4 ผลการศึกษากระบวนการ โดยกระบวนการจัดตั้งกลุ่มสมุนไพรมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง

ผลการศึกษากระบวนการการจัดตั้งกลุ่มสมุนไพรมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง

1. การค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหา

ปัญหาและความต้องการ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นควบคู่กัน กล่าวคือ เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น ความต้องการก็จะตามมา ปัญหาคือสภาพที่ก่อให้เกิดความเสียหายหรืออุปสรรคบางอย่างกับบุคคล ชุมชนหรือสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง ปัญหาใดที่เป็นปัญหาร่วมกันของปัจเจกบุคคลจำนวนมาก ๆ ในชุมชนนั้นปัญหานั้นก็จะกลายเป็นปัญหาของชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การศึกษากระบวนการจัดตั้งกลุ่มสมุนไพรมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งได้ศึกษา

สภาพปัญหาความต้องการของกลุ่มโดยการสัมภาษณ์สมาชิกของกลุ่มเป็นหลัก นอกจากนี้เป็นการสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง อาทิ นายกองค้การบริหารส่วนตำบล สมาชิกสภาองค์การฯ เป็นต้น

การค้นหาปัญหาของกลุ่มสมุนไพรมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม สะท้อนให้เห็นปัญหาหลายด้าน ซึ่งเป็นปัญหาในกลุ่มเองเรื่องการจัดการและความต้องการการสนับสนุนจากองค์ภายนอก ทั้งนี้ก็เพราะว่า กลุ่มเคยมีประสบการณ์ความล้มเหลวมาแล้วในเรื่องทำนองเดียวกันนี้ เมื่อตั้งกลุ่มขึ้นมาใหม่ ก็หวังว่า

กระบวนการจัดตั้งกลุ่มสมุนไพรมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคามในแนวทางการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย น่าจะเป็นทางออกที่จะสามารถสร้างชุมชนให้เข้มแข็งได้

ผู้วิจัยได้นำปัญหาเหล่านั้นมาแยกออกเป็นข้อย่อยเพื่อง่ายต่อการเข้าใจในการมองปัญหา และหาวิธีแก้ไขต่อไป ปัญหาส่วนใหญ่ได้แก่

1. ปัญหาด้านการจัดการ
2. ปัญหาด้านการตลาด

1. ปัญหาด้านการจัดการ

การจัดตั้งกลุ่มสมุนไพรมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคามผู้สูงอายุขึ้นมาภายใต้เงื่อนไขของความไม่พร้อม จึงเกิดปัญหาตามมา คือ ขาดความเป็นระบบ เนื่องจากสมาชิกในกลุ่มยังไม่มีความรู้เกี่ยวกับการจัดการที่ดี จึงทำให้การทำงานต่าง ๆ ไม่มีความเป็นระบบ อีกทั้งรูปแบบการบริหารก็ไม่ได้มาจากการบริหารงานจากบนลงสู่ล่าง แต่จะเป็นการบริหารงานจากล่างขึ้นบนมากกว่า เนื่องจากการบริหารงานทั้งหมดอยู่ที่เหรียญกึ่ง ซึ่งเป็นผู้บริหรงาน และสั่งการสมาชิกในกลุ่ม การจัดการของกลุ่มยังไม่มีส่วนร่วมของชุมชน ดังที่นางสาวสายหยุด ศรีมาเจริญ กล่าวว่า “ปัญหาเรื่องการจัดการนี้ไม่รู้จะขอความช่วยเหลือจากใครดีเพราะส่วนราชการไม่ว่าจะเป็นอำเภอหรือจังหวัดก็ไม่ใช่จัก ”

1.1 ปัญหาด้านแรงงานและการจ้างงาน

แรงงานที่ทำการผลิตผลิตภัณฑ์ของกลุ่มมีที่ทำอยู่ประจำทั้งหมด 3 คนคือ เลขฯ และสมาชิกอีก 2 คนนั้น ซึ่งผู้ผลิตทั้ง 3 คนนั้นจะเป็นผู้ที่มีความรู้ทางด้านสมุนไพรเป็นอย่างดี ถ้าหากลูกค้ามีการสั่งซื้อผลิตภัณฑ์จำนวนมากทางรองประธานกลุ่มฯก็จะไปชวนผู้สูงอายุภายในหมู่บ้านมาช่วยในการผลิต ค่าตอบแทนในการผลิตเดือนละ 600 บาท และทางกลุ่มฯจะมีการจ้างแรงงานเพิ่มในการกรณีที่นางจันทาและปัญญาผลิตไม่ทัน อาจเนื่องมาจากการสั่งซื้อจากลูกค้ามาก โดยแรงงานที่มีการจ้างเพิ่มนั้นทางเหรียญกึ่งจะจ้างค่าตอบแทนตามปริมาณที่ทำ โดยส่วนใหญ่ทางเหรียญกึ่งจะจ่าย

ค่าตอบแทนให้กับแรงงานที่จ้างเพิ่ม 50 บาทต่อวัน ส่วนจำนวนชั่วโมงการทำงานของแรงงานต่อวันจะไม่แน่นอน จากปัญหานี้นางโสภากล่าวว่า “เมื่อสมาชิกกลุ่มลงหุ้นด้วยแล้วควรมาร่วมทำงานด้วย มิฉะนั้นอาจถูกมองว่าหวังแต่ประโยชน์ฝ่ายเดียว แต่ไม่มีส่วนร่วมในการทำงานจะกลายเป็นว่าลงเงินอย่างเดียวแต่ไม่มาทำงาน”

1.2 ปัญหาด้านปริมาณการผลิต

ปริมาณในการผลิตในแต่ละครั้งจะไม่มีปริมาณที่แน่นอน โดยปริมาณการผลิตจะขึ้นอยู่กับปริมาณการสั่งซื้อของลูกค้า จากการศึกษาโดยเฉลี่ยในแต่ละเดือนจะผลิตลูกประคบใหญ่ได้ประมาณ 200 ลูก และช่วงที่ผลิตมากคือต้นเดือนเนื่องจากต้องส่งจำหน่ายให้แก่กลุ่มนวดแผนไทยตำบลหนองกุง 20 ลูก กลุ่มนวดแผนไทยบ้านใกล้เคียง จำนวน 30 ลูก และโรงพยาบาลบรรเทาทุกข์อีก 20 ลูก เป็นประจำทุกเดือน นอกจากนั้นจะมีการผลิตเพื่อสำรองขายที่กลุ่มฯ อีกประมาณ 30 ลูก เพื่อใช้ในการบริการนวดตัว และจำหน่ายให้แก่ผู้ที่ต้องการนำไปประคบเอง และอีก 100 ลูก จะผลิตให้กับโรงพยาบาลที่สั่งซื้อ ส่วนลูกเล็กยังอยู่ในช่วงทดลองตลาด

1.3 ปัญหาด้านการผลิต

การผลิตนับเป็นหัวใจหลักของกลุ่ม เพราะที่มาของรายได้ของสมาชิกหากว่ามีการผลิตได้มาก ตรงกับความต้องการของตลาด นั่นก็แสดงว่าเป็นการเติบโตของกลุ่ม แต่การดำเนินงานด้านการผลิตของกลุ่ม ก็พบกับปัญหาได้แก่ ปัญหาด้านวัตถุดิบไม่เพียงพอและขาดคุณภาพ ปัญหาด้านกระบวนการผลิตไม่ได้มาตรฐาน

1.3.1 ปัญหาด้านวัตถุดิบ

ในการผลิตลูกประคบมักจะประสบกับปัญหาทางด้านสภาพอากาศและฤดูกาลถ้าหากวันไหนอากาศมีดีครึ้มไม่มีแสงแดด หรือเป็นช่วงฤดูฝนก็จะไม่สามารถทำการตากสมุนไพรได้ ดังนั้นจึงทำให้ต้องใช้เวลาหลายวันในการตากสมุนไพรถึงจะทำให้สมุนไพรแห้ง ถ้าการนำสมุนไพรที่ไม่แห้งไปทำเป็นลูกประคบก็จะทำให้สมุนไพรเกิดเชื้อรา และอีกประการหนึ่งก็คือวัตถุดิบที่นำมาแปรรูปสมุนไพร ได้มาจากนอกชุมชนเป็นส่วนมาก ทำให้เกิดรายจ่ายที่สูง

1.3.2 ปัญหาด้านกระบวนการผลิต

ในขั้นตอนการห่อลูกประคบแรงงานจะต้องใช้มือในการบีบและทุบลูกประคบให้แน่นซึ่งถูกที่ทำการผลิตในช่วงแรก ๆ นั้นจะแน่น แต่เมื่อทำการทุบนาน ๆ แรงงานจะเริ่มเมื่อยล้าจึงทำให้ลูกประคบที่ห่อไม่แน่น ถ้าหากนำลูกประคบที่ห่อไม่แน่นทำการประคบก็จะทำให้สมุนไพรหลุดออกจากห่อผ้า วิธีแก้ปัญหาคือ ต้องตากสมุนไพรจนกว่าจะแห้งถึงแม้จะต้องใช้เวลาหลายวันก็ตาม และถ้าหากห่อลูกประคบไม่แน่นก็จะทำการแกะและห่อใหม่จนกว่าจะได้มาตรฐานที่กำหนดไว้

2. ปัญหาด้านการตลาด

ปัญหาด้านการตลาดในการจัดการช่องทางการจัดจำหน่าย ในการจัดทำนโยบายการจัดการช่องทางการจัดจำหน่ายจากการศึกษาพบว่า ทางกลุ่มยังไม่มียุทธศาสตร์ใด ๆ ในการจัดการช่องทางการจัดจำหน่ายซึ่งส่งผลก่อให้เกิดปัญหาและอุปสรรคจากการจัดช่องทางการจัดจำหน่าย คือ การที่บุคลากรภายในกลุ่มไม่มีความรู้ในการจัดช่องทางการจัดจำหน่าย ไม่ได้นำเอากลยุทธ์ต่างๆ มาศึกษาและใช้ประโยชน์ ประกอบกับผลิตภัณฑ์บางชนิดที่กลุ่มได้จัดทำยังไม่เป็นที่

ต้องการของตลาด สมาชิกภายในกลุ่มไม่ช่วยกันแสวงหาแหล่งตลาดใหม่ ๆ เพื่อขยายช่องทางการตลาด ส่งผลให้กลุ่มมีช่องทางการจัดจำหน่ายน้อย ส่งผลต่อปริมาณการขายที่มีจำนวนไม่มากเท่าที่ควร โดยสรุปปัญหาด้านการตลาดของกลุ่มสมุนไพรรพบว่า

2.1 การโฆษณา ยังไม่มีการโฆษณาโดยตรงโดยผ่านทางสื่อวิทยุ โทรทัศน์ หรือสิ่งพิมพ์ต่างๆ แต่จะเป็นการโฆษณา ทางอ้อมโดยผ่านฉลากที่ติดอยู่กับตัวผลิตภัณฑ์นั้นๆ หากลูกค้าพอใจก็จะมีการซื้อ

2.2 การขยายโดยบุคคล จะมีการขายโดยผ่านทางหมอนวดแผนโบราณในกลุ่ม โดยหมอนวดจะจูงใจพูดคุยกับลูกค้าที่มารับการนวดทำให้เกิดความต้องการในตัวผลิตภัณฑ์ต่างๆ

2.3 การส่งเสริมการขาย มีเพียงการให้ส่วนลดที่จากราคาขาย ส่วนลดนั้นจะทำการลดให้เมื่อลูกค้าสั่งซื้อในปริมาณมาก เช่นการคิดราคาลูกประคบสมุนไพรรจากราคาขายปลีกลูกละ 40 บาท เหลือ ลูกละ 30 บาท หรือลดประมาณร้อยละ 33 ของราคาต่อลูก

2.4 การประชาสัมพันธ์ อาศัยความรู้จัก ค้นเคยของคนในท้องถิ่นเดียวกันโดยแนะนำแบบปากต่อปากไม่ได้ใช้หลักเกณฑ์อะไรในการประชาสัมพันธ์ปัญหาด้านการส่งเสริมการตลาดของกลุ่มสมุนไพรรพบว่า ชาตบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถในการทำการส่งเสริมการตลาด โดยเห็นได้จากการที่กลุ่มยังไม่มีโฆษณาและการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ของกลุ่มฯ ให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย ชาตการส่งเสริมการตลาดอย่างจริงจัง จึงทำให้การเติบโตของกลุ่มสมุนไพรรเป็นไปได้ล่าช้าสำหรับกลุ่มลูกค้าเป้าหมายจากการศึกษาพบว่า กลุ่มลูกค้าเป้าหมายของกลุ่มสมุนไพรรเป็นกลุ่มลูกค้าที่เข้าใช้บริการนวดตัวตามศูนย์นวดต่าง ๆ ซึ่งกลุ่มลูกค้าของกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มลูกค้าประจำ

ศูนย์นวดตัวหน้าวัดบวรกรกน้อยประมาณ 30 ลูกต่อเดือน

ศูนย์นวดตัวหน้าโรงเรียนบวรกรกน้อยประมาณ 20 ลูกต่อเดือน

โรงพยาบาลประมาณ 20 ลูกต่อเดือน

ขายที่กลุ่มประมาณ 30 ลูกต่อเดือน

สำหรับลูกค้าทั่วไปที่กลุ่มรับคำสั่งซื้ออีกประมาณ 100 ลูกต่อเดือน

แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของลูกค้ากลุ่มเป้าหมาย พบว่า ทางกลุ่มสมุนไพรรมีแนวโน้มที่จะขยายกลุ่มลูกค้าเป้าหมายโดยการที่กลุ่มจะทำการขยายตลาด โดยการทำการผลิตมากขึ้น เพื่อให้เกิดการประหยัด สร้างความได้เปรียบในการแข่งขันในท้องตลาด ให้ลูกค้าเกิดความสนใจในตัวผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพและมีราคาที่ถูกกว่าคู่แข่งรายอื่น นอกจากนี้ยังสามารถทำให้กลุ่มสมุนไพรรมีแนวโน้มที่จะได้กลุ่มลูกค้ากลุ่มใหม่ๆ ที่สนใจในตัวผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเพิ่มขึ้นได้

2. การมีส่วนร่วมวางแผนดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหา

การวางแผน คือ กระบวนการพิจารณาตัดสินใจล่วงหน้าในการกำหนดวัตถุประสงค์และวิธีการปฏิบัติที่ดีที่สุดเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนด การวางแผนถือเป็นการเตรียมการสำหรับการปฏิบัติเพื่อให้เกิดประสิทธิผลสูงสุด

กลุ่มสมุนไพรรชุมชนหนองกุงก็ได้ร่วมกันค้นหาปัญหา สาเหตุของปัญหามาแล้วจึงได้ร่วมกันวางแผนดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหา โดยมีการประชุมใหญ่ 2 ครั้ง คือ วันที่ 6 เมษายนและวันที่ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2561 ทั้งนี้ในที่ประชุมสมาชิกผู้เข้าร่วมประชุมได้ช่วยกันเสนอแนวนโยบาย

ในการวางแผนเพื่อปรับปรุงกลุ่มให้การทำงานมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นการวางแผนของกลุ่มสมุนไพรมี
เป็นมติของที่ประชุมมีเรื่องที่ต้องเร่งทำมีดังนี้

1. การถ่ายทอดเทคโนโลยีในการผลิต
2. การพัฒนาผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์
3. การกำหนดราคา
4. การผลักดันกลุ่มสมุนไพรให้เป็นวิสาหกิจชุมชน
5. การสนับสนุนกลุ่มให้มีองค์กรรองรับ

1. การถ่ายทอดเทคโนโลยีในการผลิต

เนื่องจากปัญหาทางด้านสภาพอากาศที่ส่งผลให้การตากสมุนไพรแห้งช้า ดังนั้นทาง
กลุ่มจึงต้องการความช่วยเหลือจากทางหน่วยงานต่าง ๆ โดยในขณะนี้ทางกลุ่มมีความต้องการ
เครื่องอบสมุนไพร และต้องการเครื่องมือในการบรรจุหีบห่อเพื่อความสะดวกและความสวยงามของ
บรรจุภัณฑ์ การถ่ายทอดเทคโนโลยีของกลุ่มเริ่มต้นจากทางองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุง
ได้จัดฝึกอบรมให้แก่ผู้สูงอายุเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในการนำสมุนไพรมาใช้ เมื่อเจ้าหน้าที่
ทำการฝึกอบรมเสร็จก็ได้มีการสาธิตการนำสมุนไพรมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ ส่วนทางด้านกรนวดตัว
นั้น เจ้าหน้าที่ได้ไปรับฝึกอบรมและฝึกนวดมาจากกลุ่มนวดแผนโบราณ

ขั้นตอนวิธีการผลิต และวิธีการนวดนั้นทางกลุ่มสมุนไพรได้จัดทำเอกสารไว้เพื่อให้
คนรุ่นหลังได้ศึกษา ส่วนปัญหาด้านการผลิตผลิตภัณฑ์ จากการศึกษาถึงการดำเนินงานของกลุ่มสมุนไพร
ผู้สูงอายุ พบว่า ทางกลุ่ม ยังไม่เคยได้รับรางวัลใด ๆ อาจเป็นผลมาจากการที่กลุ่มยังเป็นช่วงเริ่มของ
การก่อตั้ง กลุ่มสมุนไพรจึงยังไม่มีคู่แข่งแ่งๆที่จะนำผลิตภัณฑ์ส่งประกวดได้ประกอบกับ
ตรายี่ห้อในขณะทำการศึกษา พบว่ากลุ่มยังไม่มีตรายี่ห้อเป็นของตัวเอง แต่ยังคงใช้ตรายี่ห้อร่วมกับ
กลุ่มนวดสมุนไพร นอกจากนั้นบรรจุภัณฑ์ที่ทางกลุ่มสมุนไพรใช้ยังไม่มีมาตรฐานที่ดี นั่นคือ กลุ่ม
สมุนไพรได้นำ ผลิตภัณฑ์ คือลูกประคบ บรรจุใส่ในถุงพลาสติกธรรมดาแล้วปิดปากถุงด้วยการรัดหนัง
ยาง แทนที่จะบรรจุด้วยถุงสุญญากาศที่มีคุณภาพมากกว่า ทางด้านการวางแผนการจัดองค์กร ทาง
กลุ่มสมุนไพรมีแนวคิดไว้ในอนาคตจะทำการ ขยายการผลิตให้เพิ่มมากขึ้นและจะพยายามขยายช่อง
ทางการจัดจำหน่ายให้มากขึ้น และยังมี นโยบายที่จะทำการปรับปรุงและพัฒนาเกี่ยวกับบรรจุภัณฑ์ให้
ได้มาตรฐาน มีคุณภาพเพิ่มขึ้นให้ เป็นที่พึงพอใจของลูกค้าเพื่อเป็นการรักษาลูกค้าเก่า และสร้าง
ลูกค้าใหม่ให้เกิดความต้องการใช้ ผลิตภัณฑ์มากขึ้นป้องกันอากาศเข้าและยังไม่ทำให้ตัวยาระเหยได้
ง่าย ส่วนการขอรับมาตรฐานคุณภาพต่าง ๆ เช่น การรับรองขององค์การอาหารและยา (อย.) เป็นต้น
ทางกลุ่มยังไม่ได้รับและยังไม่มีใครดำเนินการเรื่องขอมาตรฐานคุณภาพนี้

2. การพัฒนาผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์

ทางกลุ่มสมุนไพร ยังไม่มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ที่เด่นชัดนัก ทางด้าน
การพัฒนาผลิตภัณฑ์กลุ่มสมุนไพร ยังคงเน้นการผลิตลูกประคบเป็นหลักและเสริมด้วยบริการนวด ไม่
มีการเพิ่มสายการผลิตให้กว้างแต่จะเป็นการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีความลึกมากกว่า โดยนำ สมุนไพรมา
แปรรูปเป็นสินค้าในลักษณะต่าง ๆ จากเดิมที่ทางกลุ่มผลิตเฉพาะลูกประคบ อย่างเดียว ต่อมาได้ขยาย
ผลิตภัณฑ์ที่ทำจากสมุนไพรอีกคือการทำยาอบสมุนไพร น้ำมันหม่อง ตู๊กตาสมุนไพร และลูกประคบจี้

ตามลำดับ ส่วนงานด้านการนวดนั้นตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงปัจจุบันยังคง มีการนวดตัว นวดฝ่าเท้า และอบสมุนไพรเท่านั้น

ทางด้านการพัฒนาบรรจุภัณฑ์ ในช่วงเริ่มแรกของการจัดตั้งกลุ่มสมุนไพรได้บรรจุผลิตภัณฑ์โดยใช้ถุงพลาสติกทั่วไปใส่ฉลากและปิดปากถุงด้วยหนังยาง ต่อมากลุ่มสมุนไพรได้เปลี่ยนมาใช้การบรรจุกล่องพลาสติก แทนการบรรจุด้วยถุงพลาสติกสาเหตุที่กลุ่มสมุนไพร ได้มีแนวคิดพัฒนาผลิตภัณฑ์ขึ้นนั้น เป็นผลมาจากกลุ่มสมุนไพรต้องการสร้างความหลากหลายในตัวผลิตภัณฑ์เพื่อเพิ่มส่วนการครองตลาดให้มากที่สุด และให้เป็นที่ต้องการของตลาดมากขึ้น สำหรับผลของการพัฒนาผลิตภัณฑ์นั้นในช่วงที่ผ่านมาผลที่ได้ยังไม่เด่นชัดนักเพราะยังเป็นช่วงแรกเริ่มของการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ผลิออกมาใหม่ยังคงอยู่ในช่วงแนะนำและยังไม่เป็นที่รู้จักของตลาด ส่วนผลิตภัณฑ์เก่าแก่ที่ทางกลุ่มสมุนไพร ได้เลิกผลิตไปแล้วมีแนวโน้มว่าในอนาคตกลุ่มจะนำมาทำการผลิตใหม่อีกครั้งและพัฒนาให้มีคุณภาพมากกว่าเดิม

ปัญหาทางด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ ปรากฏว่า ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาเนื่องจากทางกลุ่มสมุนไพร ยังขาดแคลนเงินทุนสำหรับใช้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้ได้มาตรฐานและเป็นที่ยอมรับในท้องตลาด ประกอบกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของกลุ่มสมุนไพร ในการสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่บางชนิดนั้นมีลักษณะคล้ายกับผลิตภัณฑ์ที่มีวางขายอยู่แล้วตามท้องตลาดที่หาซื้อได้ง่าย และมีมาตรฐานเป็นที่ยอมรับมากกว่า ส่งผลให้การพัฒนาผลิตภัณฑ์ของกลุ่มสมุนไพร ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร

ดังนั้นทางกลุ่มจึงมีแนวคิดในการวางแผนเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีมาตรฐานขึ้นโดยการขอเครื่องหมายมาตรฐานคุณภาพ (อย.) และการสร้างบรรจุภัณฑ์ให้มีความสวยงามแปลกตา ดึงดูดให้ผู้บริโภคเกิดความสนใจในตัวผลิตภัณฑ์ของกลุ่มมากขึ้น

3. การกำหนดราคา

ราคาของผลิตภัณฑ์เป็นสิ่งที่กำหนดมูลค่าของผลิตภัณฑ์ในรูปแบบของเงินตรา ราคาเป็นเครื่องมือหนึ่งทางการตลาด โดยราคาสินค้าเมื่อเทียบกับปริมาณขายของสินค้านั้นจะทำให้เกิดรายได้จากการขาย ราคาจึงเป็นตัวสร้างให้เกิดรายได้จากการขาย และนำไปสู่การสร้างกำไรในที่สุดในการกำหนดราคาสินค้าของกลุ่มสมุนไพร จะใช้วิธีบวกเพิ่มจากต้นทุนการผลิตซึ่งเป็นการตั้งราคาแบบบวกกำไรเข้าไปในต้นทุนการผลิต ราคาสินค้าของกลุ่มสมุนไพรจากการขายส่งและปลีก จะตั้งราคาสินค้าไว้ต่างกัน โดยการขายส่งกรณีลูกค้าประคบสมุนไพร กลุ่มสมุนไพรจะคิดส่วนลดให้จากราคาขายปลีกลูกค้าละ 40 บาท เป็นราคาขายส่งลูกค้าละ 30 หรือลดร้อยละ 33 จากราคาขายปลีกสำหรับปัญหาและอุปสรรคในด้านราคาในมุมมองของกลุ่มสมุนไพรยังไม่ปรากฏ เนื่องจากทางกลุ่มยังพอใจกับราคาที่ได้ตั้งไว้ เพราะราคาสินค้าดังกล่าวยังคงทำให้กลุ่มได้รับผลกำไรและเป็นราคาสินค้าที่ลูกค้าก็พอใจด้วยเช่นกัน แต่จากที่ได้ทำการศึกษา จะเห็นว่าทางกลุ่มไม่ได้มีการรวมเอาค่าเสื่อมราคาของอาคารและอุปกรณ์พร้อมทั้งรวมเอาค่าเสียโอกาสต่าง ๆ มารวมไว้ในส่วนของต้นทุน ดังนั้นทางกลุ่มสมุนไพรจึงวางแผนที่จะทำให้กลุ่มมีรายได้เพิ่มขึ้น มีผลกำไรมากขึ้นสำหรับที่จะดำเนินงานต่อไป

4. การผลักดันกลุ่มสมุนไพรให้เป็นวิสาหกิจชุมชน

จากปัญหาที่ค้นพบในด้านการผลิต การจัดการ การตลาด ซึ่งส่งผลให้การดำเนินงานไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ดังที่นางจันทร์ตา อินทจักรกล่าวว่า “จากการดำเนินงานที่ผ่านมา

ประสบปัญหาในการจำหน่ายสินค้าไม่สามารถหาตลาดได้ จึงทำให้ไม่มีสมาชิกมาช่วยกันผลิตสินค้า จึงเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกัน”นางวรรณฯ หนึ่งในสมาชิกผู้เข้าร่วมประชุมได้มองเห็นปัญหา และได้เสนอทางออกให้แก่กลุ่มสมุนไพรว่า “การทำงานกลุ่มต้องเกิดจากความสามัคคี ต้องร่วมมือร่วมใจ หากเกิดความร่วมมือร่วมใจแล้ว ตลาดที่รองรับมี ควรผลักดันให้จดทะเบียนวิสาหกิจชุมชนเพื่อรองรับการขยายงานในวันข้างหน้า”จากแนวคิดนี้ นางทองลา เจ้าหน้าที่ของสำนักงานเกษตรอำเภอนาเชือก ได้เสนอแนะว่า “กลุ่มสมุนไพรรควรเข้าสู่ระบบวิสาหกิจชุมชน ซึ่งมีข้อดีตรงที่กลุ่ม สมุนไพรวจะเป็นที่รู้จักของคนทั้งประเทศ มีกฎหมายรองรับและส่วนราชการจะมีข้อมูล ทำให้การช่วยเหลือได้อย่างเต็มที่ โดยผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้รับผิดชอบและให้การสนับสนุนในระดับจังหวัด ส่วนในระดับประเทศ ประธานคือ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ทั้งนี้ทางกลุ่มต้องรวบรวมคนในท้องถิ่นตั้งแต่ 7 คนขึ้นไป ไปมารวมตัวกันผลิตสินค้าแต่หากว่าไม่มีการรวมกลุ่มกัน ไม่มีการจดทะเบียน หน่วยงานไหนก็หน่วยงานนั้นสนับสนุนไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน และวิธีการจดทะเบียนจะมีหนังสือและเอกสารซึ่งทางคุณทองลาจะได้มอบให้ต่อไป”

จากแนวความคิดที่ได้เสนอมาทางกลุ่มมีมติ รับทราบขั้นตอนการจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชนและจะช่วยกันผลักดันให้วิสาหกิจชุมชนต่อไปทั้งนี้ นางทองลา ยังได้เสนอแนะเพิ่มเติมว่า “ทรัพย์สินทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นวัสดุอุปกรณ์ วัตถุดิบ สินค้า ให้ตีมูลค่า ซึ่งทั้งหมดเป็นทรัพย์สินของกลุ่มเดิม นำไปรวมกับ 6,000 บาท มอบให้กลุ่มใหม่ ที่เหลือนำมาปันผลเป็นหุ้น 60 หุ้น ๆ ละ 100 บาท ซึ่งจะเป็นทุนเรือนหุ้นต่อไป”

ข้อเสนอแนะของนางทองลา เป็นที่พอใจของสมาชิกผู้เข้าร่วมประชุมจึงมีมติรับทราบ โดยตกลงรวบรวมทำเป็นบัญชี แล้วประเมินราคาทรัพย์สินแล้วโอนคืนหุ้น และปันผลให้ทุกคน ทั้งนี้ก็เพื่อจัดการกับปัญหาเดิมที่กลุ่มพบมาแล้วและเป็นการเตรียมตัว เพื่อตั้งกลุ่มให้เป็นวิสาหกิจชุมชนในลำดับต่อไปเมื่อสมาชิกทั้งหมดมีมติที่จะผลักดันกลุ่มสมุนไพรวเดิมให้เป็นวิสาหกิจชุมชนอย่างเต็มตัว เพื่อให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น ทางกลุ่มยังได้ร่วมกันตั้งเป็นระเบียบปฏิบัติในการจัดตั้งกลุ่มขึ้นใหม่ เมื่อวันที่ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2561 โดยใช้ชื่อว่า “ระเบียบ กลุ่มสมุนไพรวไทย ตำบลหนองกุ้ง” มีระเบียบทั้งหมด 9 หมวด จากผลการประชุมนอกจากได้ระเบียบปฏิบัติที่ชัดเจนขึ้นแล้ว นางโสภาก็เป็นคณะกรรมการในกลุ่มสมุนไพรว เป็นผู้ที่ได้รับใบอนุญาตประกอบโรคศิลป์แล้ว กล่าววว่า “ ได้เห็นความก้าวหน้าของกลุ่ม ตนเองยินดีที่จะนำไปอนุญาตประกอบโรคศิลป์มาติดแขวนไว้กลุ่มเพื่อให้กลุ่มสมุนไพรวหนองกุ้งมีความน่าเชื่อถือมากขึ้น”

5. การสนับสนุนกลุ่มให้มีองค์กรรองรับ

จากผลของการเข้าไปวิจัยในฐานะผู้วิจัย และอีกฐานะหนึ่งที่ผู้วิจัยได้รับผิดชอบในชุมชนคือเป็นรองประธานกลุ่ม ก็ได้มองเห็นปัญหามาตลอด แต่เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในตำบลโดยผ่านกระบวนการตั้งกลุ่มสมุนไพรว จึงได้ผลักดันให้กลุ่มมีสถานภาพที่มั่นคงขึ้น จึงได้นำปัญหาการดำเนินงานนี้ของกลุ่มสมุนไพรวปรึกษากับ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุ้ง ผลปรากฏวว่า ได้มีแนวคิดจะสนับสนุนกลุ่มสมุนไพรว ให้มั่นคงยิ่งขึ้น กลุ่มสมุนไพรวภายใต้การดูแลองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุ้งมีนโยบายส่งเสริมดังนี้

1. จะส่งเสริมด้านบุคคลากร คือ จัดหาผู้ที่มีคุณสมบัติจบการศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาที่เกี่ยวข้องกับสมุนไพรว มารับผิดชอบดูแลในการผลิตให้กับกลุ่มสมุนไพรวต่อไปโดยค่าใช้จ่าย

ทั้งหมดองค์การฯ จะรับผิดชอบในส่วนนี้ไม่เกี่ยวข้องกับรายได้ของกลุ่มแต่ประการใด

2. จะส่งเสริมให้ประชาชนทุกคนได้ปลูกพืชสมุนไพรในพื้นที่ของตนเอง เพื่อสร้างรายได้เสริมให้แก่ครอบครัว ผลผลิตจากสมุนไพรทั้งหมดนำมาจำหน่ายให้กลุ่มสมุนไพร

3. จะส่งเสริมกลุ่มสมุนไพรได้ผลิตรักษาโรค ในตำรับแบบพื้นบ้านต่อไป

4. การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์

แรกเริ่มการจัดตั้งกลุ่มสมุนไพรขึ้นมา การแบ่งปันผลประโยชน์เป็นอีกปัจจัยหนึ่งมีส่วนช่วยให้สมาชิกเข้าร่วมรวมกลุ่มในครั้งนี้ แต่จากผลการดำเนินงานมา ทางกลุ่มก็พบกับปัญหาการปันผล ดังที่นางจันทร์ตา ได้กล่าวว่า “น่าจะมีการปันผลให้สมาชิกทุกปี ไปจะทำให้สมาชิกมีความมั่นใจมากขึ้นในการเข้าร่วมรวมกลุ่มด้วย” การดำเนินงานที่ผ่านมา ด้านการปันผลให้กับสมาชิกยังไม่มี มีแต่ผลการดำเนินงานทางด้านเงินสดนั้น มีนางสาวสายหยุดทำหน้าที่เป็นเหรัญญิกของกลุ่มจะเป็นผู้เก็บสำรองไว้ใช้เป็นทุนหมุนเวียนของกลุ่มตั้งแต่วันที่ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2561 มติที่ประชุมจะมีการปันผลให้กับสมาชิกปีละ 1 ครั้ง เป็นข้อบังคับของกลุ่มด้วย ทั้งนี้แนวทางการจัดการของกลุ่มสมุนไพรภายใต้การปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลจะเข้าสู่ความเป็นระบบมากขึ้น

5. การมีส่วนร่วมประเมินผลงานกิจกรรม

กระบวนการมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลนับเป็นบทบาทขั้นสูง ในการควบคุมและรับผิดชอบต่อกิจกรรมการพัฒนา ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของสมาชิกกลุ่มสมุนไพร รวมทั้งเป็นสิ่งสะท้อนระดับความสามารถในการกำหนดทิศทาง หรือเป้าหมายชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองของชุมชนที่สำคัญที่สุดด้วยการตรวจสอบการดำเนินงานของกลุ่ม จากสมาชิกที่มีส่วนร่วม ถ้ากิจกรรมนั้น ๆ สามารถแก้ปัญหาที่สอดคล้องกับสภาพชีวิตจริงของชุมชน กิจกรรมจะมีความยั่งยืน ในทางตรงกันข้ามกิจกรรมที่ตรงกับความต้องการของชุมชน แต่ไม่สามารถแก้ปัญหาภายในชุมชนได้จริงสมาชิกจะถอนตัวออกหรือไม่เข้าร่วมกิจกรรม นอกจากนั้นแล้ว การติดตามประเมินผล สามารถนำมาปรับเปลี่ยนแนวทางแก้ปัญหา ที่ดำเนินการมาเป็นช่วง ๆ เป็นระยะ ๆ ให้เข้ากับสถานการณ์ของกลุ่ม ดังนั้นกระบวนการมีส่วนร่วมในการประเมินผลจึงมีความเกี่ยวข้องกับกลุ่มสมุนไพรในการประเมินผลงานกิจกรรมเกิดขึ้น จากการประชุมเมื่อวันที่ 6 เมษายน 2561 และ 6 พฤศจิกายน 2561 ทั้งนี้เพื่อให้ทุกคนได้ทราบผลการดำเนินงานว่ามีความเจริญก้าวหน้ามากน้อยเพียงไร รู้ปัญหาและทิศทางในการปรับเปลี่ยนแก้ไขปัญหาร่วมกันต่อไปวิธีการประเมินผลของกลุ่มสมุนไพรนั้น ในที่ประชุมให้แต่ละคนได้เสนอ จุดแข็งและจุดอ่อนของกลุ่มสมุนไพร จนกระทั่งได้เห็นเป็นภาพรวม ซึ่งผลการศึกษาครั้งนี้

จุดแข็งของกลุ่มสมุนไพรชุมชนหนองกุง

1. ด้านการจัดการองค์กร

1.1 สมาชิกมีความไว้วางใจกัน เนื่องจากสมาชิกในกลุ่มอาศัยอยู่ในพื้นที่หมู่บ้านเดียวกันทำให้มีความรู้จัก คำนึงและสนิทสนมกัน โดยสมาชิกแต่ละคนจะรู้จักกันก่อนที่จะจัดตั้งกลุ่มสมุนไพร ดังนั้นเมื่อก่อตั้งกลุ่มขึ้นมาทุกคนจึงรู้จักอุปนิสัยใจคอ เกิดความไว้วางใจกันในการทำงานแต่ละวัน

1.2 การทำงานอย่างเป็นกันเอง ผลจากการที่สมาชิกในกลุ่มอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันและบ้านใกล้เรือนเคียงกัน อีกทั้งมีความสนิทสนม ทำให้การทำงานเป็นไปอย่างเป็นกันเอง

ไม่เครียดเปรียบเสมือนเครื่องญาติ

2. ด้านการผลิต

2.1 วัตถุประสงค์บางอย่าง ผลิตรักษณ์ส่วนใหญ่ของกลุ่มทำจากวัตถุประสงค์ธรรมชาติที่หาได้ง่าย ในท้องถิ่น นอกจากนี้วัตถุประสงค์บางชนิดยังไม่ต้องจัดซื้อเพราะสามารถปลูกเองได้ หรือสามารถหาได้เองตามสถานที่ต่าง ๆ ภายในชุมชนที่ไม่มีเจ้าของ

2.2 ไม่มีมลพิษ เนื่องจากวัตถุประสงค์ส่วนใหญ่เป็นวัตถุประสงค์ธรรมชาติไม่ก่อให้เกิดปัญหา มลพิษในชุมชน ต่อสิ่งแวดล้อม เพราะวัตถุประสงค์เมื่อใช้แล้วก็สามารถนำมาเป็นปุ๋ยได้อีกทีหนึ่ง หรือนำไปเททิ้งแล้วย่อยสลายได้เองได้ง่าย ไม่จำเป็นต้องมีกระบวนการกำจัดของเสียให้เกิดความยุ่งยาก

2.3 ขั้นตอนการผลิตไม่ยุ่งยากและซับซ้อนจนเกินไป จึงไม่จำเป็นต้องใช้แรงงานที่มีความรู้และทักษะมากในการผลิต

2.4 ต้นทุนการผลิตต่ำ การผลิตในกลุ่มสมุนไพรไม่มีการใช้เครื่องจักรที่มีเทคโนโลยีสูงและการผลิตทุกขั้นตอนใช้แรงงานในการผลิตเป็นหลัก จึงเป็นการลดต้นทุนจากเครื่องจักร อีกทั้งแรงงานส่วนใหญ่เป็นสมาชิกของกลุ่มด้วย

2.5 มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว การผลิตของกลุ่มสมุนไพรมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวในส่วน ของสูตรหรือ ส่วนผสมของสมุนไพรที่ไม่เหมือนกับผู้ผลิตรายอื่น ซึ่งทางชุมชนหนองงูมี สมุนไพรจำนวนมากชนิดดีกว่ากลุ่มอื่น กล่าวคือกลุ่มอื่น ๆ ที่ทำการผลิตลูกประคบสมุนไพรจะใช้ สมุนไพรประมาณ 7-8 ชนิดเท่านั้น ในขณะที่ทางกลุ่มสมุนไพรใช้ถึง 16 ชนิดทำให้ลูกประคบ ของกลุ่มมีคุณภาพและประสิทธิภาพในการรักษาและบำบัดที่ดีกว่า

3. ด้านการตลาด

3.1 การเพิ่มมูลค่าให้กับสมุนไพร เนื่องจากผลิตรักษณ์ของกลุ่มสมุนไพรทุกชนิด ส่วนใหญ่มีส่วนประกอบของสมุนไพรเป็นสำคัญ ดังนั้นการนำสมุนไพรต่าง ๆ มาดัดแปลงทำ เป็นผลิตรักษณ์ชนิดต่าง ๆ ของกลุ่มที่มีประโยชน์ใช้สอยมากขึ้น จึงเป็นการเพิ่มมูลค่าและคุณค่า ให้แก่สมุนไพรพื้นบ้าน

3.2 ความหลากหลายของผลิตรักษณ์ ทำให้กลุ่มผู้บริโภคมีทางเลือกที่มากขึ้น ส่งผล ให้การตลาดของกลุ่มสมุนไพรกว้างขึ้น กล่าวคือมีทั้งที่เป็นตัวสินค้าและงานทางด้านบริการที่กลุ่ม ทำควบคู่กัน

3.3 ราคาไม่แพง การตั้งราคาของกลุ่มสมุนไพรจะคิดราคาโดยการบวกราคาเพิ่มจาก ต้นทุนการผลิตเท่านั้น ทำให้ราคาไม่สูงและไม่ต่ำกว่าราคาท้องตลาดมากนัก ส่งผลดีให้ผู้บริโภค พอใจราคาที่ได้รับ ในขณะที่กลุ่มพอใจกับผลกำไรที่กลุ่มได้รับ

3.4 มีช่องทางจำหน่าย กลุ่มสมุนไพรมีช่องทางจำหน่ายทั้งทางตรงและทางอ้อม จึงทำ ให้ผลิตรักษณ์ของกลุ่มไม่กระจุกตัวอยู่เฉพาะภายในกลุ่มแคบ ๆ แต่ผลิตรักษณ์ของกลุ่มสมุนไพร สามารถกระจายตัวไปยังตลาดต่าง ๆ ได้กว้างขวางขึ้น ซึ่งดีกว่าการจำหน่ายโดยตรงอย่างเดียวหรือ จำหน่ายโดยอ้อมอย่างเดียว

3.5 การลดราคา ผลิตรักษณ์ของกลุ่มสมุนไพรแม้ว่าจะตั้งราคาไว้อย่างลงตัวแล้วก็ตาม แต่เมื่อมีลูกค้าที่ซื้อในปริมาณมาก ก็จะมีสิทธิในการรับได้รับส่วนลดพิเศษ ซึ่งก็คือเป็นข้อดีของ กลุ่มอีกข้อหนึ่งด้วย

4. ด้านการเงิน

4.1 ผู้บริหารเป็นคนในชุมชน เนื่องจากเหรียญของกลุ่ม เป็นสมาชิกขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุง จึงเป็นการง่ายขึ้นหากกลุ่มต้องการขอความช่วยเหลือด้านการเงิน

4.2 การเงินสะดวกรวดเร็ว ค่าใช้จ่ายสามารถเบิกจ่ายจากเหรียญได้อย่างรวดเร็ว เพราะเหรียญเป็นผู้ดูแลเงินและสามารถทำการส่งจ่ายได้เลย โดยไม่ต้องผ่านการเห็นชอบของคณะกรรมการภายในกลุ่ม

จุดอ่อนของกลุ่มสมุนไพรมหาสารคาม

1. ด้านการจัดการองค์กร

1.1 ขาดความรับผิดชอบ จากการศึกษาที่มีความรับผิดชอบใกล้ชิดสนิทสนม การทำงานจึงเป็นแบบการช่วยเหลือเกื้อกูลจนทำให้ไม่มีการแบ่งแยกหน้าที่ความรับผิดชอบอย่างชัดเจน ไม่มีฝ่ายการเงิน ฝ่ายการตลาด ฝ่ายการผลิตและฝ่ายอื่น ๆ อย่างชัดเจน ทำให้สมาชิกไม่รู้ว่าหน้าที่หลักของตนเองจริง ๆ ว่าจะต้องทำอะไรก่อนหลัง

1.2 ขาดความรู้เรื่องการจัดการ เนื่องจากสมาชิกในกลุ่มส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุและขาดความรู้เรื่องการจัดการ จึงทำให้เป็นจุดอ่อนในการที่จะบริหารองค์กลุ่มให้มีความเข้มแข็งได้

2. ด้านการผลิต

2.1 แรงจูงใจด้านการผลิตต่ำ ผลจากการที่กลุ่มให้ผลตอบแทนในรูปค่าจ้างค่อนข้างต่ำ และเป็นการผลิตที่ใช้แรงงานเป็นหลัก จึงทำให้แรงจูงใจในการทำงานของแรงงานมีน้อย ส่งผลให้ไม่มีแรงงานสนใจที่จะมาทำการผลิต ทำให้กลุ่มมีกำลังการผลิตต่ำ มีผลต่อการผลิตที่ล่าช้า

2.2 การผลิตล่าช้า เนื่องจากการทำงานของกลุ่มสมุนไพรมหาสารคามใช้แรงงานเป็นหลัก กล่าวคือ การผลิตทุกขั้นตอนทำด้วยมือ โดยไม่มีการผ่านเครื่องจักรที่มีเทคโนโลยีสูงมาช่วยทุ่นแรง การผลิตจึงเป็นไปอย่างล่าช้า

2.3 วัตถุดิบที่ใช้ในการแปรรูปใช้ปริมาณจำนวนที่ไม่เท่ากันเนื่องจากการหาวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตไม่มีความแน่นอนจะขึ้นอยู่กับความยากง่ายในการหาวัตถุดิบนั้น ๆ ว่าหาได้ยากง่ายหรือมากน้อยแค่ไหน ทางกลุ่มหาได้มากก็จะใส่สมุนไพรมหาสารคามนั้นมาก แต่ถ้าหาได้น้อยก็จะใส่สมุนไพรมหาสารคามนั้นน้อย ซึ่งไม่มีความแน่นอนส่งผลให้คุณภาพของผลผลิตมีความไม่แน่นอน

2.4 ถูกเลียนแบบได้ง่าย การผลิตของกลุ่มสมุนไพรมหาสารคามสามารถถูกเลียนแบบได้ง่าย เพราะเป็นการผลิตแบบเปิด ใคร ๆ ก็สามารถเข้ามาดูและจดจำนำไปทำได้โดยง่าย

2.5 ต้นทุนการผลิตค่อนข้างสูง เนื่องจากไม่มีฝ่ายจัดซื้อโดยตรง ส่งผลให้ราคาวัตถุดิบบางชนิดที่กลุ่มรับซื้อ มีราคาสูง ทำให้ต้นทุนการผลิตสูงตามไปด้วย

2.6 ความเมื่อยล้าของแรงงาน เนื่องจากสมาชิกที่ทำการผลิตเป็นกลุ่มผู้สูงอายุ ชรามาก จึงให้ทำงานไปพักไป ทำงานติดต่อกันทำให้เกิดความเมื่อยล้าได้ง่าย

3. ด้านการตลาด

3.1 ผลิตภัณฑ์ไม่มีีหือ ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มขาดเอกลักษณ์เฉพาะที่เป็นของตนเอง และยังไม่มียี่ห้อที่แน่นอนเป็นของตนเอง กลุ่มสมุนไพรมหาสารคาม ยังคงใช้ตราหือร่วมกับกลุ่มขนาดด้วยสมุนไพรมหาสารคามได้แยกตัวออกมา จึงทำให้ผลิตภัณฑ์ยังไม่เป็นที่รู้จักและคุ้นหูของผู้บริโภค

อย่างกว้างขวาง

3.2 ไม่ได้รับมาตรฐาน เนื่องจากผลิตภัณฑ์ของกลุ่มยังไม่ได้รับมาตรฐานใด ๆ จากสำนักงานอาหารและยาทำให้ผู้บริโภคบางรายยังไม่มั่นใจในผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม

3.3 บรรจุภัณฑ์ขาดจุดสนใจ บรรจุภัณฑ์ที่ทางกลุ่มใช้บรรจุยังเน้นการทำที่ง่ายและสะดวกแต่ไม่สวยงามพอที่จะดึงดูดใจให้ผู้บริโภคหันมาสนใจในตัวผลิตภัณฑ์

3.4 ขาดแคลนเงินทุนสำหรับใช้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ให้ได้มาตรฐานและเป็นที่ยอมรับในท้องตลาด

3.5 ความคล้ายคลึงกันของผลิตภัณฑ์ ผลิตภัณฑ์ที่ทางกลุ่มสมุนไพรผลิตออกไปมีลักษณะคล้ายกับผลิตภัณฑ์ที่มีวางขายอยู่ตามท้องตลาด ซึ่งเป็นผลให้มีคู่แข่งสูงมากทางกลุ่มยังทำการผลิตและจัดจำหน่ายอยู่ในลักษณะเดิมนี่

3.6 ขาดนโยบายทางการตลาด ในการขยายช่องทางการจัดจำหน่าย จึงทำให้กลุ่มสมุนไพรเสียโอกาสในการเปิดตลาดใหม่ ๆ และยังเสียโอกาสที่จะทำให้สินค้าเป็นที่รู้จักแพร่หลายตลอดถึงไม่มีนโยบายในการประชาสัมพันธ์ เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ จึงส่งผลให้ตลาดรู้จักผลิตภัณฑ์ค่อนข้างน้อย ทำให้ตลาดของกลุ่มอยู่ในวงแคบ

4. ด้านการเงิน

4.1 สมาชิกขาดความรู้เรื่องการจัดทำบัญชี ทำให้บัญชีของกลุ่มมีความสับสนอย่างมากจนเกิดปัญหาความผิดพลาดขึ้นได้ ขาดความละเอียด ไม่มีการจัดหมวดหมู่ที่แน่นอน และที่สำคัญก็คือ ไม่มีการวางแผนทางการเงินในอนาคต

5. ผลการศึกษากระบวนการการจัดตั้งกลุ่มสมุนไพรในชุมชน เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งนับตั้งแต่ชุมชนหนองหนองได้รับผลกระทบจากการพัฒนาในกระแสนิยม ทำให้ค่าครองชีพเพิ่มสูงขึ้น จึงทำให้คนในชุมชนได้ร่วมกันก่อตั้งกลุ่มสมุนไพร โดยมีกลุ่มผู้สูงอายุ ผู้ว่างงาน มาช่วยกันทำการแปรรูปสมุนไพร ด้วยผ่านกระบวนการ การมีส่วนร่วม ของประชาชน 4 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1. การมีส่วนร่วมค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหา

การทำกิจกรรมใด ๆ ก็ตามระยะแรกย่อมมีปัญหา กลุ่มสมุนไพรหนองกุงก็เช่นกัน จากการที่ผู้วิจัยได้ให้ผู้ประกอบการแปรรูปสมุนไพร ร่วมค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหาพบว่า ปัญหาหลักของกลุ่มสมุนไพรได้แก่

1.1 ปัญหาการจัดการ ปัญหานี้ได้แก่ปัญหาด้านแรงงานและการจ้างงาน ทั้งนี้ก็เพราะว่าจำนวนผู้ผลิตมีน้อย เพราะมีผลตอบแทนค่าแรงงานถูก จึงทำให้ไม่มีใครอยากเป็นผู้ผลิต อีกปัญหาหนึ่งก็คือ ปัญหาด้านปริมาณการผลิต เมื่อแรงงานการผลิตมีน้อย ทำให้ผลผลิตจากการแปรรูปสมุนไพรมีน้อยและมีปริมาณที่ไม่แน่นอน ปัญหาด้านวัตถุดิบในการผลิตลูกประคบมักจะประสบกับปัญหาทางด้านสภาพอากาศและฤดูกาล เช่น ฤดูฝน มักจะประสบกับการตากสมุนไพร เพราะถ้าสมุนไพรไม่แห้งจะทำให้ลูกประคบเกิดเชื้อรา อีกประการหนึ่ง คือ วัตถุดิบที่นำมาแปรรูปสมุนไพรได้มาจากนอกชุมชน เพราะวัตถุดิบในชุมชนไม่เพียงพอทำให้ต้นทุนสูงตามไปด้วย ปัญหาสุดท้ายในข้อนี้คือ ปัญหาด้านกระบวนการผลิต ในการห่อลูกประคบแรงงานจะใช้มือในการบีบและห่อลูกประคบให้แน่นซึ่งครั้งแรก ๆ ห่อลูกประคบจะแน่น แต่เมื่อนานไปแรงงานจะหมดแรง ทำให้ลูก

ประสบปัญหาที่ห่อไม่แน่น ทำให้สมุนไพรหลุดออกมาต้องห่อใหม่

1.2 ปัญหาด้านการตลาด ปัญหานี้เป็นปัญหาที่สำคัญ อีกประการหนึ่ง ทั้งนี้ก็เพราะว่าเมื่อผลิตสินค้าออกมาแล้วจำหน่ายไม่ได้ย่อมมีปัญหาแน่นอน กลุ่มสมุนไพรของชุมชนหนองกง ยังขาดผู้บริหารด้านการตลาด ไม่มีการประชาสัมพันธ์ ขาดการส่งเสริมการขาย สมาชิกกลุ่มสมุนไพรไม่มีความรู้ความเข้าใจในการจัดช่องทางจัดจำหน่าย ไม่ได้นำกลยุทธ์ต่าง ๆ มาศึกษาและใช้ประโยชน์ ประกอบกับผลิตภัณฑ์บางชนิดที่กลุ่ม ๆ แปรรูปออกมา ยังไม่เป็นที่ต้องการของตลาด สมาชิกภายในกลุ่ม ๆ ไม่ช่วยกันแสวงหาแหล่งตลาดใหม่ ๆ เพื่อขยายช่องทางด้านการตลาด ส่งผลให้กลุ่ม ๆ มีช่องทางการจัดจำหน่ายน้อย ส่งผลต่อปริมาณการขายที่มีจำนวนไม่มากเท่าที่ควร ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า การมีส่วนร่วมค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาของกลุ่มสมุนไพรชุมชนหนองกง ที่ร่วมกันค้นหาปัญหา โดยวิธีการประชุมกลุ่ม พบว่ากลุ่มฯ ขาดบุคลากรที่มีความรู้ความเข้าใจในด้านการบริหารจัดการองค์กร และการบริหารจัดการด้านการตลาดซึ่งจำเป็นต้องเร่งแก้ไขปัญหาย่างเร่งด่วน

2. การมีส่วนร่วมวางแผนดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญห เมื่อทางกลุ่มฯ ได้ช่วยกันหาปัญหาและพบสาเหตุของปัญหาแล้ว ทางกลุ่มฯ ได้ร่วมวางแผนดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหโดยวิธีการประชุมสมาชิก เพื่อวางแผนการแก้ไขปัญหเมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2561 และวันที่ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2561 ทั้งนี้ในที่ประชุมสมาชิกผู้เข้าร่วมประชุมได้ช่วยกันเสนอแนวนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหและปรับปรุงกลุ่มฯ ให้การทำงานมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และมีมติที่ประชุมได้กำหนดเรื่องที่เร่งแก้ไขคือ

1. การถ่ายทอดเทคโนโลยีในการผลิต
2. การพัฒนาผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์
3. การกำหนดราคา
4. การผลักดันกลุ่มสมุนไพรให้เป็นสมาชิกวิสาหกิจชุมชน
5. การสนับสนุนกลุ่มให้มีองค์กรรองรับ

การวางแผนตามมติที่ประชุมกลุ่มฯ บางข้อได้ดำเนินการไปแล้วเช่น การผลักดันกลุ่มสมุนไพรให้เป็นวิสาหกิจชุมชน ในข้อนี้ เจ้าหน้าที่ของภาครัฐคือเจ้าหน้าที่เกษตรของอำเภอและเจ้าหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองกง อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม ได้ดำเนินการผลักดันให้กลุ่มสมุนไพรเข้าเป็นวิสาหกิจชุมชนและในข้อที่ว่า การสนับสนุนกลุ่มฯ ให้มีองค์กรรองรับผลก็คือกลุ่ม ๆ มีองค์การบริหารส่วนตำบลเข้ามาสนับสนุน ทั้งด้านการกำหนดราคา การอบรมแปรรูปผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ ที่เป็นความต้องการของตลาด การจัดส่งเจ้าหน้าที่จากฝ่ายสวัสดิการสังคม เข้ามาช่วย การบริหารด้านการตลาดเป็นต้น และในส่วนของภาคองค์กรเอกชน ได้เข้ามาให้คำแนะนำด้านการตลาด การวางจำหน่ายผลิตภัณฑ์ เป็นต้น ด้านการถ่ายทอดเทคโนโลยีในการผลิต และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ คงต้องรอรับการสนับสนุนจากภาครัฐ และรอความพร้อมทางด้านการเงินของกลุ่ม ๆ ที่จะนำรายได้มาพัฒนาต่อไป เมื่อเป็นเช่นนี้จึงกล่าวได้ว่า สมาชิกกลุ่มสมุนไพรชุมชนหนองกง ได้มีส่วนร่วม วางแผนดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นได้เป็นอย่างดี

3. การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์

การดำเนินงานที่ผ่านมาด้านการปันผลให้กับสมาชิก ยังไม่ได้ปันผลให้กับสมาชิก แต่หลังจากการประชุมกลุ่มฯ เมื่อวันที่ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2561 มติที่ประชุมจะมีการปันผลให้กับ

สมาชิกปีละ 1 ครั้ง ซึ่งเป็นข้อบังคับของกลุ่ม ๆ ด้วย ดังนั้นนับตอนนี้ไปสมาชิกของกลุ่ม ๆ จะได้รับการปันผลจากการเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่ม ๆ ซึ่งจะทำให้มีกำลังใจในการพัฒนาของกลุ่ม ๆ ให้เจริญก้าวหน้าต่อไป

4. การมีส่วนร่วมประเมินผลงานกิจกรรม

การทำงานหรือการทำกิจกรรมใด ๆ ก็ดี เมื่อทำแล้วถ้าขาดการติดตามการวัดผล ประเมินผลก็ไม่สามารถทราบได้ว่า ผลของการทำงานหรือผลของการทำกิจกรรมนั้น ๆ ประสบผลสำเร็จ หรือพบกับความล้มเหลว กลุ่ม ๆ สมุนไพรชุมชนหนองกุงจึงมีกระบวนการการประเมินผลงานกิจกรรมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ในการประเมินผลงานของกลุ่มสมุนไพรจากมติที่ประชุมสมาชิกได้ร่วมประเมินผลกลุ่ม ๆ โดยประเมินในรูปแบบวิเคราะห์ จุดแข็ง จุดอ่อน ซึ่งสรุปได้ดังนี้

จุดแข็งของกลุ่มสมุนไพรชุมชนหนองกุง

1. ด้านการจัดการองค์กร สมาชิกในกลุ่มมีความไว้วางใจกัน เพราะอยู่ในชุมชนเดียวกันมีความรู้จักคุ้นเคยและสนิทสนมกันดี ทำให้เกิดความไว้วางใจในการทำงานและทำงานอย่างเป็นกันเอง ทำให้ง่ายต่อการจัดการองค์กรและสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกัน

2. ด้านการผลิต วัตถุดิบหาง่ายไม่มีมลพิษ ขั้นตอนการผลิตไม่ยุ่งยากด้านทุนการผลิตต่ำ เพราะใช้แรงงานคนไม่ใช่เครื่องจักรจึงทำให้ลดต้นทุนการผลิต นอกจากนั้นแล้ว ผลิตภัณฑ์สมุนไพรของกลุ่ม ๆ มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวในส่วนของคุณภาพหรือส่วนผสมของสูตร กล่าวคือ ลูกประคบของกลุ่มสมุนไพรมีส่วนผสมมากถึง 16 ชนิดในขณะที่ของบางกลุ่มมีส่วนผสมเพียง 7-8 ชนิดเท่านั้น

3. ด้านการตลาด การเพิ่มมูลค่าให้กับสมุนไพร ความหลากหลายของผลิตภัณฑ์ ราคาไม่แพง การจัดจำหน่าย มีการจำหน่ายทั้งทางตรงและทางอ้อม การลดราคา ทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นจุดแข็งของกลุ่มสมุนไพร ที่สมาชิกของกลุ่ม ได้ช่วยกันวิเคราะห์

4. ด้านการเงิน ด้านการเงินถือได้ว่าเป็นจุดแข็งอีกข้อหนึ่งของกลุ่ม ๆ ทั้งนี้ก็เพราะว่าผู้บริหารเป็นคนในชุมชน เป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุง จึงทำให้ง่ายต่อการเบิกจ่ายเงิน ค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นสามารถเบิกจ่ายได้อย่างรวดเร็ว ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า จุดแข็งที่กลุ่ม ๆ ได้ช่วยกันวิเคราะห์ออกมาพบว่า จุดแข็ง ด้านการจัดการองค์กร ด้านการผลิต ด้านการตลาด ด้านการเงิน ซึ่งทางกลุ่มจะได้ช่วยกันพัฒนา จุดแข็งให้ดียิ่งขึ้น เพื่อพัฒนาของกลุ่ม ๆ ให้เจริญก้าวหน้าต่อไป และการวิเคราะห์จุดแข็งนี้ ถือได้ว่าเป็น กระบวนการการมีส่วนร่วมประเมินผลงานกิจกรรมอีกกระบวนการหนึ่งด้วย

จุดอ่อนของกลุ่มสมุนไพรชุมชนหนองกุง

1. ด้านการจัดการองค์กร จุดอ่อนข้อนี้ของกลุ่ม ๆ เป็นปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่งทั้งนี้ก็เพราะว่า การที่สมาชิกมีความสัมพันธ์อันดีมีความใกล้ชิดสนิทสนมกัน จึงไม่มีการแบ่งแยกหน้าที่การทำงาน อย่างชัดเจน ไม่มีฝ่ายการเงิน ฝ่ายการตลาด ฝ่ายการผลิต และฝ่ายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพราะขาดความรู้เรื่องการบริหารจัดการจัดการองค์กร เนื่องจากสมาชิกของกลุ่ม ๆ เป็นผู้สูงอายุเป็นส่วนมาก จึงเป็นจุดอ่อนที่ต้องแก้ไขโดยเร่งด่วน

2. ด้านการผลิต ด้านการผลิตเป็นจุดอ่อนของกลุ่มที่ต้องแก้ไขไม่ว่าจุดอ่อนด้านแรงจูงใจ

ด้านการผลิตต่ำ เพราะสมาชิกได้รับผลตอบแทนในรูปค่าจ้างค่อนข้างต่ำ จึงทำให้การผลิตล่าช้า และแรงงานการผลิตทุกขั้นตอน ทำด้วยมือ นอกจากนั้นแล้ว ส่วนผสมไม่แน่นอน เพราะขึ้นอยู่กับความยากง่ายในการหาวัตถุดิบนั้น ๆ ถูกเลียนแบบได้ง่าย เพราะการผลิตของกลุ่ม ๆ เป็นการผลิตแบบเปิด สามารถดูและจำไปผลิตได้โดยง่าย อีกประการหนึ่งก็คือ ไม่มีฝ่ายจัดซื้อโดยตรง ส่งผลให้ราคาวัตถุดิบบางชนิดมีราคาสูง จึงทำให้ต้นทุนการผลิตสูงตามไปด้วย

3. ด้านการตลาด ด้านการตลาดนี้เป็นจุดอ่อนสำคัญข้อหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็จุดอ่อนด้านผลิตภัณฑ์ไม่มียี่ห้อ ผลิตภัณฑ์ไม่ได้มาตรฐาน บรรจุภัณฑ์ไม่สะดวกต่อผู้ซื้อ ความคล้ายคลึงของผลิตภัณฑ์ ขาดการประชาสัมพันธ์ ขาดนโยบายทางการตลาด ประเด็นเหล่านี้เป็นจุดอ่อนในด้านการตลาด ทั้งสิ้น

4. ด้านการเงิน ด้านการเงินเป็นจุดอ่อนข้อสุดท้าย ที่สมาชิกได้วิเคราะห์ออกมา ซึ่งจุดอ่อนข้อนี้มีความสำคัญไม่น้อยกว่าจุดอ่อนข้ออื่น ๆ เพราะว่าด้านการเงินเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งในการที่กลุ่ม ๆ จะประสบความสำเร็จหรือประสบกับความล้มเหลว ที่ผ่านมาผู้บริหารจัดการด้านการเงิน ไม่มีความรู้ความเข้าใจในการบริหารเงิน บัญชีของกลุ่มมีความสับสน ไม่มีการจัดหมวดหมู่ไม่มีระบบ จึงทำให้ด้านการเงินเป็นจุดอ่อนของกลุ่มฯ เป็นอย่างยิ่งเมื่อผลการวิเคราะห์จุดอ่อนของกลุ่มฯ ออกมาดังกล่าวมานี้ ผู้วิจัยจึงได้ประชุมกลุ่มสมาชิกโดยเชิญเจ้าหน้าที่ภาครัฐและภาคองค์กรเอกชนเข้ามารับฟังด้วย เจ้าหน้าที่ภาครัฐ คือ เจ้าหน้าที่ฝ่ายสวัสดิการสังคม องค์กรบริหารส่วนตำบล และเจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอ ส่วนภาคองค์กรเอกชน คือประธานกลุ่มหนองกุ้ง พัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้ส่งเสริมสนับสนุนกลุ่มในการแก้ไขปัญหาจุดอ่อนของกลุ่มสมุนไพรม โดยทั้ง 2 ฝ่ายได้ประสานกันให้การสนับสนุน ทั้งด้านการบริหารการจัดการองค์กรมีเจ้าหน้าที่จากฝ่ายสวัสดิการสังคมเข้ามาดูแลและคอยให้คำแนะนำด้านการบริหารจัดการตลอดจนถึงด้านการผลิต มีเจ้าหน้าที่เข้ามาให้คำปรึกษาและส่งเสริมด้านการผลิต โดยจัดอบรมผลิตภัณฑ์สมุนไพรมเพิ่มขึ้น เช่นจัดอบรมการทำน้ำยาล้างจาน แชมพูสระผม น้ำมันยาหม่อง ครีมทาผิว น้ำมันนวดฝ่าเท้า และเครื่องดื่มสมุนไพรม (ชนิดขงละลายน้ำดื่ม) เพื่อให้ผลิตภัณฑ์มีหลากหลายมากยิ่งขึ้น และผลิตภัณฑ์บางอย่างสามารถใช้เป็นของที่ระลึกในงานได้ เช่น น้ำมันยาหม่องใช้เป็นของที่ระลึกในงานอวมงคล (งานศพ) ได้ ซึ่งจะทำให้รายได้จากการผลิตเพิ่มมากขึ้นอีกทางหนึ่งด้วยส่วนด้านการตลาดและด้านการเงินทางองค์กรบริหารส่วนตำบลได้จัดส่งเจ้าหน้าที่มาบริการจัดหาตลาด หาสถานที่วางจำหน่ายผลิตภัณฑ์และอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการขายอย่างจริงจังเช่น ให้นำผลิตภัณฑ์สมุนไพรมไปวางจำหน่ายที่อาคาร “เพิ่มศักยภาพเศรษฐกิจชุมชน” ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณชุมชน และในส่วนด้านการเงิน มติที่ประชุมได้แต่งตั้งผู้ที่มีความรู้ความสามารถเข้ามารับผิดชอบโดยคัดเลือกจากสมาชิกใหม่ที่เข้าร่วมดำเนินการเพิ่มเติมจากสมาชิกเก่า ให้ดำรงตำแหน่งเหรียญของกลุ่มฯ นอกจากนั้นแล้วในการประชุมครั้งนี้ กลุ่มฯ ยังได้รับการผลักดันจากการเกษตรอำเภอซึ่งจะทำให้กลุ่มสมุนไพรมชุมชนหนองกุ้ง ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากภาครัฐให้ถูกต้องตามกฎหมาย และได้รับการส่งเสริมสนับสนุนให้กลุ่มฯ เจริญก้าวหน้าเพื่อเป็นฐานในการสร้างเศรษฐกิจชุมชน และพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งแบบยั่งยืนตลอดไป นอกจากกลุ่มสมุนไพรมชุมชน จะได้รับการดูแลดังกล่าวข้างต้นมาแล้ว ทางกลุ่มยังได้ตั้งกฎระเบียบของกลุ่มขึ้นมาเพื่อพัฒนาระบบการทำงานของสมาชิกกลุ่ม ๆ ซึ่งจะทำการกลุ่ม ๆ พัฒนาไปอย่างมีระบบแบบแผนยิ่งขึ้น ดังนั้นสรุปได้ว่า การวิเคราะห์จุดแข็งจุดอ่อนของกลุ่มสมุนไพรม ได้ส่งผลดีต่อกลุ่มฯ เป็นอย่างยิ่ง

ได้รับการส่งเสริมจากทั้งภาครัฐและภาคเอกชนเข้ามาช่วยแก้ไขปัญหาให้บรรเทาเบาบางลงเกือบทุกด้าน ซึ่งผู้วิจัยต้อง ขอขอบคุณผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย ที่เข้ามาช่วยเหลือดูแล จนทำให้กลุ่มสมุนไพรรวมชนหนองกุงได้พัฒนาไปอย่างมีระบบสร้างความภาคภูมิใจให้กับสมาชิกของกลุ่ม และจะเป็นแรงผลักดันให้กลุ่มมีกำลังใจในการพัฒนากลุ่มสมุนไพรรให้เจริญก้าวหน้า เป็นตัวอย่างที่ดีแก่กลุ่มอื่น ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนและเป็นบรรทัดฐานในการสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง เป็นชุมชนแห่ง “ภูมิปัญญา” ไว้ให้ลูกหลานเยาวชนได้เรียนรู้และสืบทอดเป็น “มรดกชุมชน” อันล้ำค่า ควรแก่การอนุรักษ์และหวงแหนของคนชุมชนต่อไป

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการดำเนินการพัฒนาศูนย์โดยกลุ่มสมุนไพรรวมชนหนองกุงครั้งนี้ ได้สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ซึ่งมองเห็นได้เป็นรูปธรรมและนามธรรมดังต่อไปนี้

1. สร้างรายได้เสริมให้แก่ประชากรในชุมชน สมาชิกกลุ่มสมุนไพรรมีรายได้อันเกิดจากการแปรรูปสมุนไพรร สามารถนำรายได้นั้นไปเลี้ยงครอบครัวได้ และที่สำคัญสมาชิกที่เป็นผู้สูงอายุเกิดความภาคภูมิใจในรายได้ที่ทำได้ด้วยน้ำพักน้ำแรงของตนเอง
2. สร้างความสามัคคีในชุมชน เพราะการทำกิจกรรมใด ๆ ก็ตาม กิจกรรมนั้นสำเร็จได้ต้องอาศัยความสามัคคีเป็นสำคัญ กลุ่มสมุนไพรรก็เช่นกัน ได้สร้างความสามัคคีให้เกิดแก่กลุ่มเป็นอย่างดี อาทิเช่น การทำงานในกลุ่มจะช่วยกันทำงานโดยไม่เกี่ยงว่าใครทำอะไรใครทำน้อย จะถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน นอกจากเกิดความสามัคคีแล้ว อีกประการหนึ่งก็คือเป็นการฝึกทำงานเป็นกลุ่มตามระบบประชาธิปไตยอย่างยิ่งอีกด้วย และที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ เมื่อชุมชนมีกิจกรรมใด ๆ ก็ตาม ที่ต้องอาศัยประชากรในชุมชน เช่น กิจกรรมวันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมาชิกกลุ่มสมุนไพรรจะให้ความร่วมมือโดยเข้าร่วมกิจกรรมทุกครั้ง
3. เป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชน กลุ่มสมุนไพรรเป็นแหล่งเรียนรู้หนึ่งในหลาย ๆ แหล่งเรียนรู้ของชุมชน ทั้งนักเรียน นักศึกษา ที่อยู่ในชุมชนและนอกชุมชน มีนักเรียนนักศึกษา ต่างเห็นคุณค่าของทรัพยากรพื้นบ้าน และเห็นความสำคัญของการทำงานเป็นกลุ่ม จึงทำให้กลุ่มได้ต้อนรับจากผู้ที่มาแสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่องอยู่เสมอ
4. สร้างความภาคภูมิใจให้แก่คนในชุมชนในฐานะภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพรร สมาชิกกลุ่มสมุนไพรรจะมีความภาคภูมิใจมาก เมื่อมีนักเรียน นักศึกษา มาขอศึกษาหาองค์ความรู้ สมาชิกบางคนได้เป็นวิทยากรให้กับโรงเรียนต่าง ๆ ที่สนใจจะถ่ายทอดให้กับเยาวชนในด้านองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับสมุนไพรร จนทำให้โรงเรียนนั้นมีผลงานด้านสมุนไพรร เป็นที่กล่าวขวัญแก่คนทั่วไป และมีนักเรียนบางคนนำองค์ความรู้นี้ไปประกอบอาชีพได้ เช่นมีนักเรียนคนหนึ่งจบออกจากโรงเรียน นำองค์ความรู้ด้านน้ำสมุนไพรรไปผลิตน้ำสมุนไพรรขาย ตามงานต่าง ๆ เป็นต้น
5. การให้ความสำคัญแก่ทรัพยากรพื้นบ้าน สมาชิกจะช่วยกันรักษาสมุนไพรรพื้นบ้านที่หายาก เช่น ใบเปกล้า ใบหมี จะช่วยกันปลูก นอกจากนั้นแล้ว ยังเห็นความสำคัญของการรักษาโรคโดยใช้สมุนไพรรพื้นบ้าน เช่นเวลาเป็นโรคผิวหนังจะหาสมุนไพรรที่มีอยู่ในหมู่บ้านมาต้มอาบ หรือปวดเมื่อยก็จะใช้ลูกประคบ ประคบแทนที่จะทายาแผนปัจจุบันมารักษา ซึ่งเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการลดรายจ่ายในครัวเรือน อีกทางหนึ่งด้วยเป็นอย่างดี

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าการแปรรูปสมุนไพรของกลุ่มสมุนไพร ก่อให้เกิดกระบวนการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยเริ่มต้นจากพัฒนาตนเองให้เกิดรายได้เกิดความภาคภูมิใจในการถ่ายทอดองค์ความรู้ และขยายไปสู่การพัฒนาชุมชนให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะก่อให้เกิดความร่วมมือในกิจกรรมชุมชน ตลอดจนเป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชน เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ เอื้อประโยชน์ ในการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่เยาวชน เป็นการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งเป็นการรักษาภูมิปัญญาอันเป็นต้นทุนของชุมชนไว้ให้ลูกหลานได้สืบทอด เพื่อการดำรงชีพอยู่ในปัจจุบัน นอกจากนั้นแล้วการแปรรูปสมุนไพร ยังให้องค์ความรู้แก่ชุมชน แก่สมาชิกในกลุ่มในการรักษาโรค โดยใช้สมุนไพรที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งทำให้ลดรายจ่ายในครัวเรือน และลดรายจ่ายในการนำตัวยาแผนปัจจุบันจากต่างประเทศอีกด้วย และการรักษาโรคด้วยสมุนไพร ไม่มีสารเคมีใด ๆ มาเจือปน นอกจากนั้นยังเป็นการประหยัดรายจ่ายในด้านการบรรจุผลิตภัณฑ์ ลดค่าขนส่งเป็น การประหยัดพลังงานอีกทางหนึ่งด้วย

ที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ การแปรรูปสมุนไพรเป็น การพัฒนาองค์ความรู้ของบรรพบุรุษ ซึ่งถือได้ว่าเป็นมรดกทางปัญญาของชาติมาประยุกต์ให้ เข้ากับวิถีชีวิตประจำวันในปัจจุบันได้อย่างงดงาม และเหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน ซึ่งเรียกกันว่า “สังคมภูมิปัญญา” เมื่อกลุ่มสมุนไพรได้พัฒนาตนเองพัฒนา กลุ่ม ก็จะขยายผลไปสู่การพัฒนากลุ่มอื่น ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน จนเป็นเครือข่ายในการพัฒนาชุมชน ให้ชุมชนหนองกุงใต้พัฒนา อย่างต่อเนื่องและยั่งยืนจนทำให้เกิดเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ชุมชนอื่น ๆ ที่อยู่ ใกล้เคียง จนสามารถพัฒนาไปสู่สังคมใหญ่ และเป็นการพัฒนาสังคมให้เข้มแข็ง ให้เป็น “สังคมแห่งภูมิปัญญา” ของประเทศชาติสืบต่อไป

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการดำเนินงานวิจัยอย่างต่อเนื่อง เพื่อการพัฒนาไปสู่การเป็นวิสาหกิจชุมชน และ หากมีการนำไปวิจัยพัฒนาต่อ ควรเพิ่มเติมข้อมูลในบางส่วนที่ยังไม่มีในงานวิจัยครั้งนี้

ข้อจำกัดของงานวิจัยในครั้งนี้

การค้นคว้าข้อมูลเรื่องการจัดสรรงบประมาณ ในบางส่วน ยังไม่สามารถเปิดเผยได้ และการดำเนินงานร่วมกับหน่วยงานของรัฐต้องใช้ระยะเวลาานาน ทำให้งานวิจัยใช้ระยะเวลามากขึ้น

บรรณานุกรม

- กมล สุดประเสริฐ. (2547). การวิจัยปฏิบัติ การแบบมีส่วนร่วมของผู้ปฏิบัติงาน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักงานประสานงานโครงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ กระทรวงศึกษาธิการ.
- กรมการศึกษานอกโรงเรียน. (2538). ชุดวิชาวิจัยทางการศึกษานอกโรงเรียนเล่มที่ 7 เรื่อง การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม. กรุงเทพฯ: ประชาชน.
- กรมทรัพย์สินทางปัญญากระทรวงพาณิชย์. (2547). พระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้าพ.ศ. 2534 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติ เครื่องหมายการค้า(ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2543. กรุงเทพฯ: อักษรไทย(น.ส.พ. ฟาเมืองไทย).
- กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2543). มาตรฐานการผลิตพืชอินทรีย์ ของประเทศไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. (2547, มิถุนายน-กันยายน, 6). เส้นทางสีเขียว. คนไทยในยุคโลกออนไลน์. 2(21).
- กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่ง. (2542). ปลากับวิถีชีวิตชุมชนอีสาน. กรุงเทพฯ: กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม.
- กาญจนา ศิริเจริญวงศ์. (2543). การศึกษาการไหลของน้ำของผูดัดเชื่อมเอตสและผูปวย มะเร็ง. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- กิตติศักดิ์ สมพล. (2553). การพัฒนาบุคลากรตามตัวชี้วัดการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่สถานศึกษา ปี 2553-2556 ของโรงเรียนบ้านแก้งคร้อ. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มหาสารคาม.
- กัญญารักษ์ ศรีทองรุ่ง. (2550). การประยุกต์หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้และสื่อการเรียนการสอนโรงเรียนบ้านนาบอน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาฬสินธุ์ เขต 3. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มหาสารคาม.
- เกสินี จอมเกาะ. (2541). ปาโคกตงเค็งกับวิถีชีวิตชุมชน อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม, วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย. (2550). รายงานการพัฒนาดนของประเทศไทย ปี 2550 : เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาดน. กรุงเทพฯ: โครงการฯ.
- โครงการชาวสารทิศทางประเทศไทย. (2547). รายงานประจำเดือน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว).
- โครงการพัฒนาพื้นที่วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหารอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. (2547). กาฬสินธุ์: ประสานการพิมพ์.
- จาร์วรรณ พูลฤทธิ์. (2551). การสร้างหลักสูตรเกษตรผสมผสานตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงโดยใช้วิธีการประชุมเชิงปฏิบัติการสำหรับนักเรียน โรงเรียนบ้านห้วยลำ จังหวัดลพบุรี. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- จุลพงษ์ พันธุ์สมบัติ. (2541). สมุนไพรกับวิถีชีวิตของชาวบ้านเอียด ตำบลเขวา อำเภอมือง จังหวัด

- มหาสารคาม. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ชัยรินทร์ ชัยวิสิทธิ์. (2545). การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อสร้างเสริมค่านิยมตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงให้นักเรียนและชุมชนด้วยโครงการอาชีพ. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาวิจัยและสถิติการศึกษา. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- ชัยรัตน์ พัฒนเจริญ. (2539). รายงานการวิจัยเรื่องการกระจายอำนาจการบริหารงาน สาธารณสุขมูลฐานสู่องค์กรบริหารส่วนตำบล. กรุงเทพฯ: กระทรวงสาธารณสุข.
- ฐิติมน ทองพิมพ์. (2551). สภาพการใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการจัดการเรียนรู้ของครู วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเชียงใหม่. การค้นคว้าแบบ3629. สาระศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- มานิช วามานนท์และเพ็ญญา ทวีทรัพย์เจริญ (2540 : 92, 110). ยาสมุนไพรรักษา : สำหรับงานสาธารณสุขมูลฐาน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก
- ณรงค์ฤทธิ์ ดอนศรี. (2543). การศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการในการบริหารจัดการกิจกรรมการเรียนรู้ ตามโครงการเศรษฐกิจพอเพียงในโรงเรียน สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดชัยภูมิ. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา. มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ขอนแก่น.
- วัลลภ วิบูลย์กุล. (2553). การพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียงในสถานศึกษาด้านการเรียนการสอนอย่างมีคุณภาพของ
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2550). ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์๒๑ เซ็นจูรี่
- เทียนทอง อัคระธีรางกูร. (2542). ภูมิปัญญาชาวบ้านในการหาพืชผักพื้นบ้านและสมุนไพรธรรมชาติมาแปรรักษาโรค, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. มหาสารคาม.
- ธีรศักดิ์ เพชรสิงห์. (2542). กลยุทธ์การตลาดผลิตภัณฑ์สมุนไพร โรงพยาบาลอภัยภูเบศร จังหวัดปราจีนบุรี. วิทยานิพนธ์ บธ.ม, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. มหาสารคาม.
- นาคตา ปลั่งนันทนท. (2543). คู่มือการพัฒนาโรงเรียนเขาสูง มาตรฐานการศึกษา การทำงานเป็นทีมโครงการประกันคุณภาพการศึกษาระดับมัธยมศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, กรุงเทพฯ.
- นิตยา เลาะห์จินดา. (2546). นิเวศวิทยาพื้นฐานสิ่งแวดล้อมศึกษา, ศูนย์หนังสือ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. กรุงเทพฯ.
- ประเวศ วะสี. (2533). การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ กรกฎาคม.
- ประคอง นิมมานเหมินท์. (2538). ภูมิปัญญาไทยในวิถีชีวิตไทย. ในรายงานการสัมมนาเรื่องภูมิปัญญาไทยในภาษาและวรรณคดี. กรุงเทพฯ : สำนักงานส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติและมหาวิทยาลัยสยาม
- พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (2539 : 623). กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์.
- พรสวรรค์ ดิษยบุตรและคณะ. (2543). สมุนไพร การใช้อย่างถูกวิธี, สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. กรุงเทพฯ.

- พระประสงค์ พรหมศรี. (2546). กระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้ เรื่องยาสมุนไพรเพื่อ
บำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดสิ่งเสพติดของจังหวัดรอยเอ็ด. วิทยานิพนธ์ กศ.ม.,
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. มหาสารคาม.
- พิบูล กมลเพชร. (2541). ศึกษาการใช้สมุนไพรจากหมอสุมไพรพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ,
ประสานการพิมพ์. กาฬสินธุ์.
- พิสิฎฐ์ บุญไชย. (2545). รายงานการวิจัยเรื่องการใช้สมุนไพรพื้นบ้านในการดูแลสุขภาพของชาว
กะเลิงจังหวัดสกลนคร. คณะกรรมการวิจัยการศึกษาการศาสนาและการวัฒนธรรม,
กระทรวงศึกษาธิการ. กรุงเทพฯ.
- พิสิฎฐ์ บุญไชย. (2552). รายงานการวิจัยเรื่องความรู้ความเชื่อในการใช้สมุนไพรรักษาสุขภาพของ
ชาวไทยจังหวัดยโสธร. สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
มหาสารคาม.
- สำนักงานวัฒนธรรม. (2543). พัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัด
มหาสารคาม. ประวัติจังหวัดมหาสารคาม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- สำนักงานเลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา. (2545). กังหันน้ำชัยพัฒนาเครื่องกลเติมอากาศที่ผิวน้ำหมุนช้า
แบบทุ่นลอย. กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา.
- สำนักนายกรัฐมนตรี. (2549). แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554).
กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานประสานงานโครงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. (2541). คู่มือฝึกอบรมการทำแผน
ยุทธศาสตร์. กรุงเทพฯ : กระทรวงศึกษาธิการ.
- เสาวภา พรศิริพงษ์. (2532). การศึกษาเบื้องต้นเกี่ยวกับชุมชนบ้านคร้วเหนือ (บ้านแขกคร้ว)
กรณีศึกษาสภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ฐาปนีย์ อรรถสถาน. (2545). การใช้สื่อในการรณรงค์ด้านสุขภาพ กรณีศึกษาการตลาดสมุนไพร.
กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- อรดี วิชาสงวศ. (2547). การสกัดและทดสอบผลการเป็นสารต้านการออกซิเดชันในพืชสมุนไพร
ชนิดสาขาวิทยาศาสตร์ศึกษา. กรุงเทพฯ: สถาบันราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรม
ราชูปถัมภ์.
- อุดม เขยกิจวงศ. (2547). ประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่นไทย. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, 2545.

รายงานการวิจัย
เรื่อง

การพัฒนาศูนย์เสริมสร้างทักษะอาชีพ ด้านการแปรรูปสมุนไพรพื้นบ้าน
เพื่อส่งเสริมและพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์สู่ชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

Development of occupational promotion on traditional herbal processing
to promote and develop community products according to
the sufficiency economy concept.

นางสาวปภาวี รัตนธรรม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

2562

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

(งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ปีงบประมาณ 2560)

รายงานการวิจัย
เรื่อง

การพัฒนาศูนย์เสริมสร้างทักษะอาชีพ ด้านการแปรรูปสมุนไพรพื้นบ้าน
เพื่อส่งเสริมและพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์สู่ชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

Development of occupational promotion on traditional herbal processing
to promote and develop community products according to
the sufficiency economy concept.

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

นางสาวปภาวี รัตนธรรม

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

2562

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

(งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ปีงบประมาณ 2560)

การพัฒนาศูนย์เสริมสร้างทักษะอาชีพ ด้านการแปรรูปสมุนไพรพื้นบ้านเพื่อส่งเสริมและพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์สู่ชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

ภาววิ รัตนธรรม ประจำปีงบประมาณ 2560

การพัฒนาศูนย์เสริมสร้างทักษะอาชีพ ด้านการแปรรูปสมุนไพรพื้นบ้านเพื่อส่งเสริมและพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์สู่ชุมชนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

ภาววิ รัตนธรรม ประจำปีงบประมาณ 2560

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ประวัติผู้วิจัย

ประวัติคณะผู้วิจัย

1. ชื่อ- นามสกุล นางสาวปภาวี รัตนธรรม
2. ตำแหน่ง /หน่วยงานที่สังกัดหน่วยงานสังกัด อาจารย์ประจำสาขาสาธารณสุขชุมชน คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
3. ที่อยู่ หมายเลขโทรศัพท์ติดต่อ 084-6867199 ภาควิชาสาธารณสุขชุมชน คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
4. จบปริญญาตรี สาขาการแพทย์แผนไทยประยุกต์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ปีการศึกษา 2553
ปริญญาโท สาขาส่งเสริมสุขภาพและพฤติกรรมศาสตร์ คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม 2556
5. ประสบการณ์ด้านการวิจัยและเผยแพร่ผลงานวิจัย
 - ได้รับทุนการวิจัยในชั้นเรียน จากมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม 2555
 - ได้รับทุนการวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้ ประเภทบุดหนุน ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2556-2560
 - การนำเสนอผลงานแบบโปสเตอร์ (Poster Presentation) ภายใต้หัวข้อเรื่อง “ความมั่นคงด้านอาหารและโภชนาการในบริบทของอาเซียน” จัดโดยสมาคมโภชนาการแห่งประเทศไทย ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ณ ศูนย์นิทรรศการและการประชุมไบเทค บางนา กรุงเทพมหานคร
 - นำเสนอผลงานวิชาการแบบบรรยาย (Oral Presentation) ในเวทีวิจัยและประกวดผลงานวิชาการประจำปีการแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือก ครั้งที่ 10 -11

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	ก
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญ	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	2
ขอบเขตการวิจัย	2
นิยามศัพท์เฉพาะ	3
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	3
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น	4
แนวคิดเกี่ยวกับสมุนไพรไทย	9
แนวคิดเกี่ยวกับพืชผักพื้นบ้าน : มิติทางนิเวศน วัฒนธรรม และมิติทางสุขภาพ	12
แนวคิดชุมชนเข้มแข็ง วัฒนธรรมและความเชื่อในชุมชน	13
แนวคิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาคน	15
แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม	17
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	20

สารบัญ(ต่อ)

หน้า

บทที่ 3	วิธีดำเนินการวิจัย	
	ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	25
	การเก็บรวบรวมข้อมูล	25
	เครื่องมือในการวิจัย	25
	การวิเคราะห์ข้อมูล	26
	สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล	26
บทที่ 4	ผลการวิจัย	27
บทที่ 5	สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	
	สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล	66
	ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป	94
บรรณานุกรม		
	บรรณานุกรม	95
ประวัติผู้วิจัย		99

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
4.1	ตารางแสดงประชากรขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุง	29
4.2	ตารางแสดงรายได้ของประชากรในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกุง	32
4.3	ตารางแสดงการรวมกลุ่มของประชากร	32
4.4	แสดงปริมาณวัตถุดิบ วัสดุและอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิต	48

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
4.1	แผนที่ตั้งของจังหวัดมหาสารคาม	28

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY